

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELÂGATI BİLİM DALI

NECÎB MAHFÛZ'UN BİDÂYE VE NİHÂYE ADLI ROMANI
ÜZERİNE BİR İNCELEME

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Ayten OVALI

BURSA-2021

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELÂGATI BİLİM DALI

NECÎB MAHFÛZ'UN BİDÂYE VE NİHÂYE ADLI ROMANI
ÜZERİNE BİR İNCELEME

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Ayten OVALI

Danışman:
Prof. Dr. Hüseyin GÜNDAY

BURSA-2021

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı'nda, 701723027 numaralı Ayten OVALI'Nın hazırladığı “Necîb Mahfûz’un Bidâye ve Nihâye Adlı Romanı Üzerine Bir İnceleme” konulu Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı,/...../..... günü - saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasını (başarılı/başarısız) olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu Başkanı)
Prof. Dr. Hüseyin GÜNDAY

Üye

Bursa Uludağ Üniversitesi

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Afyon Kocatepe Üniversitesi

..../..../2021

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih/....../2021

Tez Başlığı / Konusu: **Necîb Mahfûz'un bidâye ve Nihâye Adlı Romanı Üzerine Bir İnceleme**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam sayfalık kısmına ilişkin/....../2021 tarihinde şahsım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %....'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dâhil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Tarih ve İmza

....../....../2021

Gereğini saygılarımla
arz ederim.

Adı Soyadı: Ayten OVALI

Öğrenci No: 701723027

Anabilim Dalı: Temel İslâm Bilimleri

Programı: Arap Dili ve Belâgatı

Statüsü: Yüksek Lisans

Danışman

Prof. Dr. Hüseyin GÜNDAY

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Necîb Mahfûz’un Bidâye ve Nihâye Adlı Romanı Üzerine Bir İnceleme**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

....../....../2021

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Ayten OVALI

Öğrenci No: 701723027

Anabilim Dalı: Temel İslâm Bilimleri

Programı: Yüksek Lisans

Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora

ÖZET

Adı ve Soyadı : Ayten OVALI
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Temel İslâm Bilimleri
Bilim Dalı : Arap Dili ve Belâgatı
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : xii+102
Mezuniyet Tarihi : / / 2021
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Hüseyin GÜNDAY

NECİB MAHFÛZ'UN BİDÂYE VE NİHÂYE ADLI ROMANI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dünya üzerinde yaşayan halkların en eski çağlardan beri mücadele ettiği ve toplumdaki diğer bütün sorunları beraberinde getiren, sosyal ve ekonomik problemlerden en önemlisi yoksulluktur. Bu olgu, eskiden olduğu kadar bugün de insanlığı etkilemeye devam etmektedir. Yoksulluk olgusu, insanlar üzerinde gerçek hayatta etkili olduğu kadar, edebi eserlerdeki kurgu hikâyelere de yansımıştır. Yoksulluk teması, özellikle de yetiştiği toplumda yoksulluğu bizzat yaşamış ve görmüş olan yazarların hikâyelerinde ve romanlarında, etkili bir biçimde işlenmiştir. Arap Edebiyatı'nın önde gelen isimlerinden olan Necîb Mahfûz da Bidâye ve Nihâye (Başlangıç ve Son) adlı eserinde Mısır toplumundaki yoksulluğu ve bu yoksulluğun acı sonuçlarını, gerçek bir hayat hikâyesinden esinlenerek ve gerçeğe en yakın eserlerinden biri olacak şekilde ustaca kaleme almıştır. Bu sebeple, Mahfûz'un bu eseri, araştırmaya ve incelenmeye layık görülmüştür. Bu araştırmada hem Necîb Mahfûz'un edebî eserlerine yansıyan roman anlayışı hem de romandaki anlatılarla, Mısır toplumunun II. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde yaşadığı ekonomik buhran ortaya konulmuştur.

Bu çalışmada yapılan araştırmalar iki kısma ayrılmıştır. İlk kısımda Necîb Mahfûz'un hayatı ve eserleri kısaca anlatılmıştır. İkinci kısımda ise yazarın Toplumcu Gerçekçi Romanları arasında önemli bir konuma sahip olan Bidâye ve Nihâye adlı romanı şekil, muhteva ve yapı bakımından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Necîb Mahfûz, Bidâye ve Nihâye, Arap Edebiyatı, Arap Romanı, yoksulluk.

ABSTRACT

Name and Surname : Ayten OVALI
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Sciences Institution
Field : Basic Islamic Sciences
Branch : Master
Main Department : Arabic Language and Rhetoric
Page Number : xii+102
Degree Date : / / 2021
Supervisor : Prof. Dr. Hüseyin GÜNDAY

A SURVEY ON BİDÂYE VE NİHÂYE NAMED NOVEL OF NAGUİB MAHFOUZ

Poverty is the most important social and economical problem that the people living in the world have been struggling since ancient times and bringing with all other problems in the society. This phenomenon continues to affect humanity today as it did in the past. The phenomenon of poverty has been reflected in fictional stories in literary works as well as being effective on people in real life. The theme of poverty has been handled effectively, especially in the stories and novels of writers who have personally experienced and seen poverty in the society in which they grew up. Naguib Mahfouz, one of the leading names in Arabic Literature, masterfully has written the poverty in Egyptian society and the bitter consequences of this poverty in his work *Bidâye ve Nihâye* (The Beginning and the End). In this work, he was inspired by a real-life story, which makes it the closest to reality among his other works. Therefore, this work of Mahfouz was deemed worthy of survey and research. In this research, both the understanding of the novel reflected in the literary works of Naguib Mahfouz and the economic depression experienced by the Egyptian society just before the second world war were revealed with the narratives in the novel.

The researches in this study are divided into two parts. In the first part, the life and works of Naguib Mahfouz are briefly explained. In the second part, the author's novel of *Bidâye ve Nihâye*, which has an important place among Socialist Realist Novels, has been examined in terms of form, content and structure.

Key words: Naguib Mahfouz, Beginning and End, Arabic Literature, Arabic Novel, Poverty.

ÖNSÖZ

İnsanlar tarih boyunca kendini ifade etmek ve diğer insanlarla iletişim kurabilmek için birtakım yollar aramıştır. Bu ifade biçimlerinin başlangıcını ise kendi aralarında anlaşabilecekleri bir dil bularak yapmışlardır. İnsanlık tarihinin en eski, en büyük ve en mükemmel icadı olan dil geliştikçe toplumlar da gelişmeye ve ilerlemeye başlamıştır. Eskiden sadece konuşarak anlaşılan insanlar zamanla yazı dilini de icat ederek, kendilerini ifade etmenin farklı yollarını bulmuştur. Zamanın ilerlemesiyle birlikte bu yeni icat insanların ihtiyaçlarına bağlı olarak çok farklı türlerin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Başlangıçta şiir, destan, kısa hikâye gibi türler bu çeşitliliğe yansımış, aradan geçen uzun yıllar sonunda da bütün insanlıktan kabul görecektir olan roman tarzı ortaya konulmuştur.

Gün geçtikçe farklı toplumlar arasında hızla yayılan roman türü Arap Edebiyatı'na da başarılı bir şekilde girmiştir. Edebiyat konusunda köklü bir geçmişe sahip olan Arapların bu türle karşılaşmasının ardından, roman türünde ortaya koydukları ilk özgün eser Hüseyin Heykel'in *Zeynep* adlı eseri olmuştur. Kısa bir zaman sonra da pek çok Arap yazar tarafından bu tür ustaca ele alınmış ve roman türünde eserler çoğalmaya başlamıştır. Bu bağlamda Mısır'lı yazar Necîb Mahfûz, farklı tarzlarda pek çok roman kaleme almış ve Arap Edebiyatçıları arasında, önde gelen isimlerden olmayı başarmıştır. Onun 1988'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü alması ise hem Arap romanının yetkinliğini kanıtlaması hem de kendi ismini bütün dünyada duyurması açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Araştırma konusu olarak Necîb Mahfûz'un *Bidâye ve Nihâye* adlı eseri üzerine bir inceleme yapmaya karar verilmiştir. Bir giriş ve iki bölüm şeklinde tasnif ettiğimiz çalışmamızın bölümlerine gelecek olursak onları da şu şekilde özetleyebiliriz.

Giriş kısmında, romanın daha iyi anlaşılması ve analiz edilmesi için tarihsel arka plan başlığı altında Mısır Tarihi, Firavunlar döneminden başlayarak Cumhuriyet rejimine geçtiği döneme kadar kısaca özetlenmiştir. Romandaki olaylar II. Dünya savaşının hemen öncesinde geçtiği için bu dönemdeki tarihi ve siyasi olaylara değinmenin faydalı olacağı öngörülmüştür. Daha sonra Necîb Mahfûz'un yaşadığı dönemdeki siyasi ortam ve Mahfûz'un siyasete dair görüşlerine kısaca değinilmiştir. Ardından yine Mahfûz'un yaşadığı dönemdeki kültürel ortam ve Mahfûz'un düşünce dünyasını etkileyen unsurlardan bahsedilerek giriş kısmı tamamlanmıştır.

Birinci kısımda ise ilk olarak Necîb Mahfûz'un çocukluk döneminden başlayarak lise ve üniversite hayatı ele alınmıştır. Daha sonra edebiyata ilk adımını attığı çeviri romanı ve bu başlangıcı takip eden özgün eserlerinden olan tarihi romanlarından, sembolik romanlarından, toplumcu gerçekçi romanlarından ve kapıldığı sürrealist akımın etkisinden kısaca bahsedilmiştir. Emekli oluncaya kadar süren yazın hayatından bahsettikten sonra tekrar başa dönüp, yazın hayatına büyük katkı sağlayan ve üniversite bittikten sonra emekli oluncaya kadar çalıştığı kurumlar açıklanmıştır. Son olarak da kendi ülkesinden ve diğer ülkelerden aldığı ödüllere ve evrensel bir başarı olarak kabul edilen Nobel Edebiyat Ödülü'ne değinilmiştir. Birinci kısmın sonunda ise Mahfûz'un kendisine ait eserlerden ve Mahfûz hakkında yazılan eserlerden bahsedilmiştir.

Çalışmamızın ana konusunu teşkil eden ikinci bölümde ise ilk olarak eserin künyesinden, konusundan ve edebî değerinden bahsedilmiş ve bu konularla ilgili özet bilgiler sunulmuştur. Devamında ise romanın oluşum süreci ve romanın olay örgüsünün anlatımıyla birlikte roman analizine başlangıç yapılmıştır. Romanın geniş hacminden dolayı ayrıntıya girilmeyip özet niteliğinde bir olay örgüsü anlatılmıştır. Olay örgüsü anlatıldıktan sonra ise romandaki karakterlerin detaylı olarak fiziksel ve psikolojik tahlilleri yapıp ayrıntılı olarak incelenmeye çalışılmıştır. Karakterleri takiben tiplerden bahsedilmiş ve tiplerin sosyal hayatta sembolize ettiği sınıflar açıklanmıştır. Bundan sonra romanda zaman ve mekân kavramları analiz edilmiştir. Son olarak romandaki anlatım teknikleri ele alınmış ve her teknikle ilgili ayrı ayrı örneklendirmeler yapılarak çalışmaya son verilmiştir.

Çalışmalarım boyunca desteğini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Hüseyin GÜNDAY'a, yine çalışmamı baştan sona kadar okuyan, takip eden ve değerli görüşlerini benimle paylaşan kıymetli arkadaşım Arş. Gör. Ramazan ASLAN'a, bu meşakkatli ve uzun yolda ne zaman yorulsam beni sürekli motive eden kıymetli dostlarım Yüstra ÖZER ve Sultan BOZKURT'a, başarılarımı hep takdirle karşılayan ve elinden gelen bütün yardımı sağlayan değerli ablam Filiz TOPRAK'a ve özellikle ellerini bir an olsun üzerimden çekmeyen ve bana hayatım boyunca destek olan saygıdeğer aileme, teşekkürlerimi sunarım.

Ayten OVALI
BURSA 2021

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	ix
GİRİŞ	1
I. TARİHSEL ARKA PLAN	1
II. NECÎB MAHFÛZ'UN YAŞADIĞI DÖNEM SİYASÎ HAYAT	5
III. KÜLTÜREL HAYAT.....	6
IV. DÜŞÜNCE HAYATI	8

BİRİNCİ BÖLÜM

NECÎB MAHFÛZ'UN HAYATI VE ARAP EDEBİYATINDAKİ YERİ (1911-2006)

1.1. NECÎB MAHFÛZ'UN ŞAHSÎ VE EDEBÎ HAYATI.....	11
1.2. ESERLERİ	19
1.2.1. Romanları.....	19
1.2.2. Hikâyeleri.....	21
1.2.3. Tiyatroya Uyarlanan Eserleri	21
1.2.4. Sinemaya Uyarlanan Eserleri	22
1.2.5. Yazdığı Senaryolar.....	24
1.2.6. Türkçeye Çevrilen Romanları	25
1.2.7. Türkçeye Çevrilen Hikâyeleri	27
1.2.8. Yazar ve Eserleri Hakkında Türkiye’de Yazılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri	28
1.2.9. Yazar ve Eserleri Hakkında Türkiye’de Yazılan Makaleler	32

İKİNCİ BÖLÜM

NECÎB MAHFÛZ'UN BİDÂYE VE NİHÂYE ADLI ESERİNİN TAHLİLİ

2.1. ESERİN KÜNYESİ, KONUSU VE EDEBÎ DEĞERİ.....	36
2.1.1. Eserin Künyesi	36
2.1.2. Eserin Konusu	37
2.1.3. Eserin Edebî Değeri	38
2.2. ROMANDAKİ OLAYLARIN OLUŞUMU VE ROMANIN OLAY ÖRGÜSÜ	40
2.2.1. Romandaki Olayların Oluşumu	40
2.2.1.1. Metnin Başlangıç Durumu	40
2.2.1.2. Dönüştürücü Öge	41
2.2.1.3. Eylemler Dizini	41
2.2.1.4. Dengeleyici Öge.....	41
2.2.1.5. Bitiş Durumu.....	42
2.2.2. Olay Örgüsü	42
2.3. ROMANDAKİ KARAKTERLERİN VE TİPLERİN ÇÖZÜMLEMESİ	45
2.3.1. Romandaki Karakterlerin Çözümlemesi	45
2.3.1.1. Hasaneyn Kamil Ali (حسنين كامل علي)	46
2.3.1.2. Hüseyin Kamil Ali (حسين كامل علي)	50
2.3.1.3. Nefise Kamil Ali (نفيسة كامل علي)	52
2.3.1.4. Hasan Kamil Ali (حسن كامل علي)	54
2.3.1.5. Semira (سميرة)	56
2.3.2. Romandaki Tiplerin Çözümlemesi	58
2.3.2.1. Yüceltilmiş Tip	58
2.3.2.2. Sosyal Tip	59
2.3.2.3. Nihilist Tip	64
2.4. ZAMAN	66
2.5. MEKÂN	70
2.5.1. Mekânlarda Nesnel Tasvir	71
2.5.2. Mekânlarda Öznel Tasvir	72
2.5.3. Açık Mekân (Dış Mekân)	74
2.5.4. Kapalı Mekân (İç Mekân)	77
2.6. ROMANDA ANLATIM TEKNİKLERİ	80

2.6.1. Anında Aktarma	80
2.6.2. Diyalog Tekniği	83
2.6.3. İ Çözümleme Tekniği	85
2.6.4. İç Monolog Tekniği	86
2.6.5. Tasvir Tekniği	88
2.6.6. Özetleme Tekniği	89
2.6.7. Geriye Dönüş Tekniği	90
2.6.8. Sonradan Aktarma Tekniği	92
2.6.9. Montaj Tekniği	93
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	96
KAYNAKÇA	99

KISALTMALAR

AÜ	: Ankara Üniversitesi
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.t.	: adı geçen tez
b.	: bin
bkz.	: bakınız
bs.	: baskı
c.	: cilt
çev.	: çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DTCF	: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
fak.	: fakülte
KSÜ	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
ö.	: ölümü
s.	: sayfa
s.	: sayı
ss.	: sayfadan sayfaya
t.y.	: tarih yok
üniv.	: üniversite
y.y.	: yayın yeri yok
yy.	: yüzyıl

GİRİŞ

I. TARİHSEL ARKA PLAN

Necîb Mahfûz'un incelemek için ele alınan Bidâye ve Nihâye adlı bu eseri, Mısır'ın İngiliz işgali altında olduğu bir dönemdeki Mısır toplumunun sosyal ve ekonomik durumuna ışık tutan yoksul bir ailenin hayatını konu almıştır. Eseri incelemeye geçmeden önce onun daha iyi anlaşılması ve konu bütünlüğünün sağlanması için Mısır tarihine kısaca değinmekte fayda olacaktır.

Birçok kültüre ve medeniyete beşiklik eden Mısır, tarih boyunca kendisinde çok farklı dinlerin yaşandığı bir merkez olmuştur. Tarih sahnesindeki ilk izleri Firavunlar dönemine denk gelen Mısır'ın bu dönemde çok tanrılı bir inanca sahip olduğu ve firavunların yaklaşık otuz hanedandan oluştuğu varsayılmaktadır. Tarih boyunca Pers İmparatorluğu'nun, Asurluların, Roma-Bizans İmparatorluğunun ve Makedonyalıların işgaline uğrayan Mısır,¹ Amr b. As komutasında fethedilmesiyle birlikte İslam coğrafyası için önemli bir konum haline gelmiştir.²

Mısır'ın İslam coğrafyasına katılmasıyla birlikte günümüzdeki batı Avrupa'ya kadar ulaşan İslâmi yayılma, ilk defa Hz. Ömer'in halifeliği döneminde başlamıştır. 756 (m.s.)'da Suriyede kurulan Emevi Devleti'nin yıkılmasından sonra, Endülüs'te yani Avrupa'da Endülüs Emevi Devleti kurulmuştur.³

Emevilerin akabinde sırasıyla 'Abbasiler, Fatımiler, Eyyubiler ve sonrasında Mısır'a hâkim olan Memlûklüler kurulmuştur. Memlûklüler'den Osmanlı Devleti'ne kadar uzanan süreçte Mısır'da ilmi ve fikri alanda yapılan en parlak gelişme el-Ezher Üniversitesi'nin kuruluşu olmuştur.⁴

Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı Memlûklülerin elinden alıp Osmanlı topraklarına katmasıyla birlikte 1517 yılında Mısır, Osmanlı hâkimiyetine girmiş ve Memlûklüler döneminde kurulan el-Ezher Üniveristesi'ndeki ilmi çalışmalar artarak devam etmiştir.⁵

Osmanlı'nın fethettiği Mısır'dan, Memlûk yöneticileri çıkarılmayınca, bu paşalar kısa süre içinde tekrar güçlenmiş ve çok uzun sürmese de yönetimi ele geçirmişlerdir.

¹ Erik Hornung, *Mısır Tarihi*, çev; Zehra Aksu Yılmaz, Kabalcı Yayınevi, İstanbul: 2013, s. 193.

² Abdurrahman Rafi'i, *Tarihu Hareketi'l-Kavmiyye fi Mısra'l-Kadîme min Fecri't-Tarih ilâ Fethi'l-Arab*, Dâru'l Meârif, Kâhire: 1989, s. 158.

³ Cengiz Tomar, "Mısır", DİA, C.XXIX, İstanbul: 1988, ss. 559.

⁴ Temel Britanica, "Mısır", Ana Yayıncılık, C.XII, İstanbul: 1992, ss. 197.

⁵ Şevki Dayf, *el-Edebü'l-'Arabîyyü'l-Muâsır fi Mısır*, Dâru'l-Meârif, Kâhire: 2007, s. 10-13.

Bu karışıklıklardan istifade eden Fransız komutan Napolyon ise 1798’de Mısır’ı işgal etmiştir.⁶

Üç yıl süren bu işgalden sonra 1801 yılında Osmanlı Devleti, Mısır’ı Fransızların elinden alarak onları ülkeden çıkmaya mecbur bırakmıştır. Daha sonra Osmanlı Devleti Mısır’da Memlûklü paşalarından kalan siyasi boşluğu kapatması ve otoriteyi sağlaması için 1805’te Kavalalı Mehmet Ali Paşa’yı Mısır’a vali olarak göndermiştir.⁷

Osmanlı tarafından göreve geldiği halde Osmanlıya karşı çıkan, Mısır’ın bağımsızlığını isteyen ve yetkilerinin artırılması için taleplerde bulunarak ortamı karıştıran Kavalalı ile Mısır yeni bir döneme girmiştir. Osmanlı Devleti için büyük bir problem haline gelen ve uzun bir süre çözüme kavuşamayan Kavalalı meselesi ancak II. Mahmut döneminde Kavalalı’nın isteklerinin bir kısmının gerçekleştirilmesiyle birlikte çözülmüştür.⁸

Mehmet Ali Paşa’dan sonra yönetimi Said Paşa devralmış ve bu dönemde de Mısır yönetimi kötü bir halde devam etmişti. Said Paşa döneminde Avrupa Bankalarına ciddi bir şekilde borçlanan Mısır’da,⁹ bu borçlar sebebiyle İngilizlerin stratejik olarak söz sahibi olmak istemesi, Mısır’ın iç işlerinde büyük bir karışıklığa yol açmıştır. Mısır halkı İngilizlerin iç işlerine müdahale etmesine şiddetle karşı çıkarak ‘Urabi Paşa etrafında toplanmış ve büyük bir isyan başlatmışlardır. İngilizler ile ‘Urabi Paşa taraftarlarını karşı karşıya getiren bu isyan, İngilizlerin Mısır’ı işgali ile sonuçlanmıştır.¹⁰

İngilizlerin Mısır’ı işgalinden rahatsız olan Osmanlı Devleti ise fevkalade komiser vasfıyla Gazi Ahmet Muhtar Paşa’yı Mısır’a göndermiş o da Mısır’da Hidiv¹¹ müsteşarlığına kadar yükselmiştir.¹² O dönemin Hidiv’i II. Abbas Hilmi ise başlangıçta İngilizlere karşı mücadele ederken daha sonra bu tutumundan vazgeçmiştir. Tam da bu sırada I. Dünya Savaşı patlak vermiştir. Mısır başlangıçta savaşta tarafsız olduğunu ilan

⁶ Dayf, *el-Edebü'l-Arabiyyü'l-Muâsır fî Mısır*, s. 13.

⁷ Cemâl Bedevî, *Mısır min Nâfizati't-Târih*, Dâru’ş-Şurûk, Mısır: 1994, s.74-75.

⁸ Bedevî, *a.g.e.*, s. 14.

⁹ Hilal Görgün, “Mısır”, DİA, C.XXIX, İstanbul: 2004, ss. 556.

¹⁰ Bedevî, *a.g.e.*, s. 127-129.

¹¹ Mısır’ın Osmanlı Devleti’ne bağlı olduğu dönemde, Kavalalı Mehmet Ali Paşa’dan sonra Mısır valilerine verilen unvan.

¹² Görgün, *a.g.e.*, s. 569

etse de daha sonra İngilizlerin de baskısıyla Almanya ve Avusturya-Macaristan'a karşı, savaş ilan etmeye mecbur bırakılmıştır.¹³

Bu olaylardan sonra İngilizler Mısır'ı hâkimiyeti altına aldıklarını ve Osmanlı hâkimiyetini ortadan kaldırdıklarını duyurmuşlardır.¹⁴

Bunun üzerine Osmanlı Devleti de Süveyş Kanalı'nı yani dolayısıyla Mısır'ı savaşa dâhil ettiğini açıklamıştır. Gün geçtikçe daha kötü bir hale evrilen ülkenin durumu, İngilizler tarafından kontrol altında tutulmak için her türlü sansür uygulanarak çıkan iç isyanların üstü örtülmüştür. İngilizlerin tüm çabalarına rağmen halkın direnişi ve bağımsızlık mücadelesi devam etmiştir. Direnişin önderlerinden olan Zağlul Paşa'nın Malta'ya sürülmesiyle birlikte Mısır'ın her kesiminden büyük kitleler halinde halk ayaklanması artınca, İngilizler bunun önüne geçemeyeceklerini anlayarak 1922'de Mısır'ın bağımsızlığını ilan etmiştir.¹⁵

Mısır'ın bağımsızlığını kabul etmek zorunda kalan İngilizler, ülkeden tamamen çekilmemiş ve Hidiv I. Fuad (1868-1936)'ı ülkenin başına kral olarak getirmiştir. Ayrıca Sudan'ın yetkilerini ve Süveyş Kanalı'nın korunmasını da kendi ellerinde bulundurmuşlardır. Durum böyle olunca İngilizlerin Mısır'da ilan ettikleri bağımsızlık söylemi, sözde bir bağımsızlık olmaktan öteye geçmemiştir.¹⁶

Mısır'daki siyasi bozulmalar Mısır halkının bir devlet kurmasına engel olmamış ve I. Fuad'ın kral ilan edilmesiyle birlikte parlamento kurulmuştur. Kral'a geniş yetkilerin verildiği ve Belçika'dan alınarak hazırlanan yeni anayasa, 1 Mart 1923'te resmen yürürlüğe girmiştir. Diğer taraftan Sa'd Zağlul Paşa'nın sürgünden dönmesi ve 1924'te yapılan seçimlerde büyük bir çoğunluk elde etmesi üzerine Vefd Parti'si kurulmuştur. Sa'd Zağlul Paşa, İngilizler ile Sudan meselesi yüzünden görüş ayrılığı yaşayınca istifa etmiş ve yerine Nehhâs Paşa geçmiştir. 1930'lara kadar Mısır'ın tam bağımsızlığı için İngilizlerle müzakerelere devam eden Mısır hükümetlerinin hiç biri bu konuda başarılı olamamıştır. 1937 yılında ise Kral I. Fuad'ın vefat etmesiyle birlikte yerine oğlu Faruk geçmiştir.¹⁷

¹³ Abdullah Abdurrazzak İbrahim – Şevki el-Cemel, *Târîhu Mısır ve's-Sûdan el-Hadîs ve'l-Mu'âsir*, Dâru's- Sekâfe li'n-Neşr ve't-Tevzi, Kâhire: 1997, s. 187.

¹⁴ Görgün, “*Mısır*”, s. 570.

¹⁵ Johannes Heindrik Kramers, “*Mısır*”, *Meb İslâm Ansiklopedisi*, C.VIII, byy, 1997, ss. 251

¹⁶ Abdul'azim Ramazan, *Mısır Kable Abdi'n-Nâsir*, el-Hey'etü'l-Mısıriyyeti'l-Âmme li'l-Kitâb, Kâhire: 1995, s. 219-221.

¹⁷ Abdurrezzak – Cemel, *a.g.e.*, s. 301-302-305.

Nehhâs Paşa, yeni kralın yetkilerini sınırlandırmak isteyince görevden alınmış daha sonra kısa süreli pek çok hükümet Mısır idaresi için başa geçmiştir. Dolayısıyla bu dönemlerde meclis, kral ve İngilizler arasındaki mücadele artarak devam etmiştir.¹⁸

1939'da başlayıp 1945'te sona eren II. Dünya Savaşı sonunda ise ülke ekonomisindeki çöküş kendini iyice hissettirmiştir. Mısır hükümetleri bu dönemde Sudan'daki İngiliz askerlerinin oradan çıkarılmasını talep edip de bu talepleri İngilizler tarafından olumlu karşılanmayınca, bu olay Kâhire'de kanlı çatışmaların çıkmasına neden olmuştur.¹⁹

Ülkede sürekli hükümet değişikliklerinin yaşanması, vergilerin gün geçtikçe artması ve çoğalan işsizlikle birlikte, Mısır'daki siyasi ve ekonomik bozulmalar had safhaya ulaşmıştır. Mısır, 1936 yılında İngilizlerle yapılan antlaşmayı, 1951 yılında tek taraflı olarak feshettiğini açıklamıştır. İngilizler ise buna karşılık olarak Kral Faruk'u hem Mısır hem de Sudan kralı ilan etmiştir. İngiliz karşıtlığının her geçen gün katlanarak arttığı ülkede, İngilizler tarafından 1952 yılında Mısır'da gerçekleştirilen İsmâiliyye katliamı ülke çapında büyük yankı uyandırmış ve Mısır halkı tarafından büyük gösteriler yapılmasına sebep olmuştur. Bunun üzerine Cemâl Abdunnâsır, 23 Temmuz 1952'de askeri bir darbe ile yönetime el koymuş, kralı ülkeden çıkarmış ve böylece ülkede cumhuriyet dönemine geçiş sağlanmıştır.²⁰

Velhâsıl Necîb Mahfûz'un da içinde bulunduğu pek çok edebiyatçı, Mısır'ın bu fırtınalı günlerine tanıklık etmiştir. Hal böyle olunca halkın duygularının ifadesi de edebiyat erbabına kalmıştır. Edebiyatçılar eserlerinde bazen kendi düşünce ve duygularıyla hislerini ifade ederken bazen de halkın gözünden baktıkları olaylarla toplumun ve bireylerin duygu ve düşüncelerini ölçmüşlerdir. Fakat asıl ölçüt yazarların kendilerine özgü düşünceleri olmuştur. Örneğin Seyit Kutup, İhvânı Müslimin gözüyle halkı, olayları ve gelecek zamanı değerlendirirken, Necîb Mahfûz'un olaylara bakışı ise Marksist²¹ bir tutumla yahut Vefd Partililerin gözüyle olmuştur.²²

¹⁸ Cemâl Bedevî, *Kâne ve Ehavâtuhâ*, Dâru's-Şuruk, Mısır: 1986, s. 236.

¹⁹ Görgün, "Mısır", s. 571.

²⁰ Görgün, *a.g.e.*, s. 552.

²¹ Marksizm, Karl Marx ve Friedrich Engels'in insanın özgürleşmesi ile ilgili çalışmalarından ortaya çıkarak oluşan felsefi, ekonomik ve siyasal bir öğretilerdir. Marksizm, kapitalist dünya düzeni karşısında insanın özgürleşmesini savunur. Aslında Marksizm, Kominizm'e doğru yol alan fikirlerin de temelini oluşturmaktadır. Marksizm'e göre ideolojik olarak sınıflar arasındaki savaş teorisi öne çıkmıştır. Bu savaşın sonunda ise insanın insan üzerindeki hâkimiyetine son veren ve sınıfları ortadan kaldıran bir otorite ile birlikte toplumsal eşitliğin ve özgürlüğün sağlanması hedeflenmiştir.

II. NECİB MAHFÛZ'UN YAŞADIĞI DÖNEM SİYASÎ HAYAT

Mahfûz henüz 8 yaşında iken Mısır'daki 1919 ihtilaline ve öncesine tanıklık etmiş ve erken yaşta siyaset ile tanışmıştır. Mahfûz'un siyasî kimliğinin oluşumunda hem babasının evdeki siyasi tutumu hem de o dönemde Mısır'da yaşanan siyasi olaylar ve çalkantılar etkili olmuştur.²³

Mahfûz resmi olarak ne bir siyasi kuruluşa katılmış ne de bir cemaat yahut gruba intisap etmiştir. Ancak, orta tabakadan pek çok kültürlü insanın yaptığı gibi Vefd Partisi'ne yakınlık duymuştur. Partiye sempati duymakla birlikte onun görüşlerinin tamamına da katılmamıştır.²⁴ Yazarın orta tabakaya mensup Mısırlı bir genç olarak siyasi mücadelelerde yer alması ve Vefd Partisi'ni desteklemesi o günkü şartlarda gayet normal bir durumdur. Bununla birlikte Mahfûz hayatının hiçbir döneminde aktif olarak politikaya dâhil olmamış²⁵ fakat 1919 Devrimi'nden, Vefd Partisi'nin kurucusu Sa'd Zağlûl'dan ve Zağlûl istifa ettikten sonra Vefd'in başına geçen Mustafa en-Nehhâs'tan halkçılığı, milliyetçiliği ve özgürlüğü öğrendiğini belirtmiştir.²⁶

Yaşadığı dönemde Vefd partisini destekleyen yazar, Vefd'den sonra İhvânü'l-Muslimîn ve Mısru'l-Fetât gibi o dönemin önde gelen cemiyetlerini de tanımış ve faaliyetlerini takip etmiştir.²⁷

Yazar 1919 devrimi başarısızla sonuçlanınca kahrolduğunu, daha sonra meydana gelen toplumsal sıkıntılar ve Selâme Mûsa'nın da etkisiyle Vefd partisinin sol kanadında yer aldığını belirtmiştir. Mahfûz'a göre Vefd'in sol tarafının savunduğu ilkeler ile Temmuz devriminde ortaya atılan ilkeler aynı niteliktedir.²⁸

Mahfûz, Hür Subayların önderliğinde başlayan ve Abdunnâsır'ın liderliğe çıkmasıyla devam eden 1952 devriminin, daha önceki 'Urabi Paşa ve 1919 Devrimi'nin tamamlayıcısı olduğunu ve gerçekte bu devrimi gerçekleştirenlerin Mısır halkının orta

²² Ramazan, *Mısır Kable Abdi'n-Nâsır*, s. 219-221.

²³ Ahmet Kâzım Ürün, *Çağdaş Mısır Romanında Necîb Mahfûz ve Toplumcu Gerçekçi Romanları, (Yayımlanmış Doktora Tezi)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum: 1994, s. 79.

²⁴ Muhammed Zağlûl Selâm, *Dirâsât fi'l-Kıssati'l-Arabiyyeti'l-Hadîse (Usûluhâ, İtticâhâtuhâ, A'lâmuuhâ)*, Dâru'l-Meârif, İskenderiye: 1973, s. 258.

²⁵ Necîb Mahfûz, *Zukâku'l-Midakk*, Mektebetu Mısır, Kahire: 1977, s. 7.

²⁶ Nebîl Ferec, *Necîb Mahfûz Hayatuhû ve Edebuhû*, el-Hey'etü'l-Mısriyyetu'l-Amme li'l-Kitab, Kâhire: 1986, s. 71.

²⁷ Cemâl el-Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 1. bs., Dâru'l-Mesîre, Beyrût: 1980, s. 79.

²⁸ A.g.e., s. 77.

tabakasındaki insanların olduğunu savunmuştur.²⁹ Yazar başlangıçta 1952 Devrimi'ni ve Nâsır'ı şiddetle savunmuş fakat Nâsır'ın icraatlarındaki birtakım olumsuzluklar sebebiyle daha sonraları onu eleştirmiştir. Yazar 1952 Devrimi ile Mısır'ın daha iyi bir seviyeye gelmesi mümkün iken geride kaldığını ifade etmiştir.³⁰

Mahfûz her ne kadar sosyalist bir yazar olarak tanınmış olsa da sadece sosyalistlerle değil Feodalistler, Marksistler ve İslâmcılarla da iyi ilişkiler kurmuş, onlarla görüş alışverişi yapmış ve kendisini tarafsız olarak tanımlamıştır. Yazar hem sağcıların hem de solcuların eleştirilerine maruz kaldığını hâlbuki hayatında, farklı kültürlerle ve farklı görüşlere yer vererek çok sesli olmakta fayda gördüğünü ve herhangi bir tarafın savunucusu olmadığını dile getirmiştir.³¹

Mahfûz'un siyasi kimliğinin tutarlı olmadığını, bazen ulusalcı, bazen Arap milliyetçisi, bazen sosyalist, bazen de İslâmcı eğilimleri olduğunu iddia ederek, onu bu konuda eleştirenler olmuştur. Yazar bu eleştirilere bir cevap niteliğinde, ilk olarak Arap kültüründen daha sonra İslâm dininden, son olarak da kuşkusuz Arap edebiyatından etkilenmiş bir insan olduğunu söylemiş ve ne ideolojik tercihlerini ne de siyasi tutumlarını romanlarına yansıtmadığını zira bu düşüncelerini savunmak için romanlarını araç olarak kullanmanın doğru olmayacağını ifade etmiştir.³²

III. KÜLTÜREL HAYAT

Mahfûz, Fatıma Mûsâ (ö.2007)'nin,³³ birinci ve ikinci kuşak olarak sınıflandırdığı Mısır'lı yazarlar kategorisinde ikinci kuşak yazarlar arasında yer almaktadır. Mûsâ bu tasnifi, 1930 ve öncesindeki yıllarda ortaya çıkan yazarları birinci kuşak, kırklı ve ellili yıllardaki yazarları ise ikinci kuşak olacak şekilde yapmıştır. Muhammed Hüseyin Heykel (ö.1956), Mahmûd Teymûr (ö.1973), Tâhâ Hüseyin (ö.1973), İbrâhim Abdulkâdir Mâzinî (1890-1949), Tevfik el-Hakîm (ö.1987), Mahmûd Tâhir Lâşin (ö.1954) ve Abbas Mahmûd el-Akkâd (ö.1964) birinci kuşak yazarlardandır. Necîb Mahfûz (ö.2006), Muhammed Abdulhalîm Abdullâh (ö.1970) ve Yûsuf es-Sibâî (ö.1978) ikinci kuşağın kırklı yıllarındaki, İhsân Abdülkuddûs (ö.1990), Yûsuf İdrîs

²⁹ Ferec, *Necîb Mahfûz Hayatuhû ve Edebuhû*, s. 101.

³⁰ el-Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, s. 80.

³¹ Ferec, *Necîb Mahfûz Hayatuhû ve Edebuhû*, s. 71, 92.

³² Ürün, *Çağdaş Mısır Romanında Necîb Mahfûz ve Toplumcu Gerçekçi Romanları*, s. 83.

³³ Mısırlı bir akademisyen, mütercim ve edebiyat eleştirmenidir.

(ö.1991), Abdurrahmân eş-Şerkâvî (ö.1987), Fethî Gânem (ö.1999) ve Servet Abazâ (ö.2002) ise ellili yıllarındaki, önde gelen yazarlar arasındadır.³⁴

Necîb Mahfûz'un da tanık olduğu kırklı yıllarda, Mısır halkı tam bir bağımsızlık arayışında iken Mısır'a hükmeden otoriter güçler ile halk arasında maddi açıdan büyük bir uçurum olduğu bilinmektedir. Halkın yarısının yoksullukla mücadele ettiği o günlerde, Mısır'daki halk temel tüketim ihtiyaçlarından dahi yoksun hale gelmiştir.³⁵ Bütün bu olumsuz koşullar o dönemde yazılan romanlara malzeme teşkil etmiş olmakla birlikte bütün yönleriyle romanlarda yer alamamıştır. Bunun ardındaki sebep ise toplumun bu duruma henüz hazır olmayışı ve halk tarafından kabul görmeyeceği düşüncesi olmuştur.³⁶

Mahfûz'un da içinde bulunduğu bu kuşağın öne çıkan özelliklerinden birisi 1919 devriminden sonra bu devrimden etkilenmiş olarak yetişmiş olmalarıdır. Böylelikle bu kuşak, çağdaş Arap romanının gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Ayrıca bu kuşağın Mısır Üniversitesi'nden mezun olmasına bağlı olarak büyük bir kültür birikimine sahip olmaları, roman sanatına katkı sağlama konusunda övgüyle bahsedilecek çabalar ortaya koymalarını sağlamıştır.³⁷ Diğer taraftan bu yazarlar, kendilerinden önceki yazarların etkilendiği Batı edebiyatından etkilenmemiş ve roman sanatına büyük bir ustalıkla, Mısır geleneğinin damgasını vurmuşlardır.³⁸

1939 ve 1952 yılları arasında yayımlanan romanlarda, bu dönemde gelişmiş olan romantizme olan eğilim, kişisel macera karakterleri ve sanatsal olgunluğa henüz erişilmemiş olması göze çarpmaktadır. Romanı bir sanat olarak icra eden yeni girişimler başlamış, objektif ve sanatsal akımlar kendini göstermiştir. Bu girişimlerden sonra yazarlar kendi bireysel maceralarını bir kenara bırakmış, çağdaşları olan yazarların da yola çıktığı belli bir akım çerçevesinde eserlerini oluşturmaya başlamışlardır.³⁹

Bu dönemde göze çarpan başka bir özellik de bazı eserlerin basılamamış yahut geç basılmış olmasıdır. Bunun sebebinin toplumun bütün gerçeklerini ele alan eserlerin

³⁴ Yûsuf Hasan Nevfel, *el-Kıssa ve'r-Rivâye Beyne Cîli Tâhâ Huseyn ve Cîli Necîb Mahfûz*, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Kâhire: 1977, s. 50-57.

³⁵ Tâhâ Vâdî, *Medhal ilâ Târîhi'r-Rivâyeti'l- Mısriyye (1905-1952)*, Mektebetü'n-Nahdati'l-Mısriyye, Kâhire: 1972, 100-102.

³⁶ Ürün, *Çağdaş Mısır Romanında Necîb Mahfûz ve Toplumcu Gerçekçi Romanları*, s. 32.

³⁷ Nevfel, *a.g.e.*, s. 78.

³⁸ Büyük Larousse, "Mısır", C.XIII, Gelişim Yayınları, İstanbul: 1986, s. 8127.

³⁹ Seyyid Hamîd en-Nessâc, *Bânûrâmâ'r-Rivâyeti'l-Arabiyyeti'l- Hadîsa*, Mektebetu Gaîb, 2. bs., Kâhire: 1985, 71.

basılıp yayımlanması halinde halk tarafından büyük bir tepki ile karşılaşacağı ihtimali olarak düşünülmektedir. Luis Avad (ö.1990)'ın, *el-Ankâ ev Târihu Husn-i Miiftâh* (العنقاء أو تاريخ حسن مفتاح) adlı eseri 1946-1947 tarihlerinde yazmış olmasına rağmen 1966 yılında yayımlanmıştır. Aynı şekilde Necîb Mahfûz'un *es-Sûlâsiyye* (الثلاثية) adlı eseri de 1952'de yazılmış olmasına rağmen 1956-1957 yıllarında yayımlanmıştır.⁴⁰

Bu dönemdeki yazarların, tarihten ilham alma, eserlerini bir akım çerçevesine yerleştirme, aşk ve sevgi olgusuna dayanan duygusal sorunları ele alma, eski efsanelerden yahut hayali karakterlerden esinleme ayrıca siyasi olayları ve ahlakî değerleri eleştirme eğiliminde oldukları görülmektedir. Ayrıca bu kuşaktaki yazarların üslûbunda gazeteciğin de büyük bir etkisi olmakla birlikte bazı eserlerde de gramer hataları ortaya çıkmıştır. Yine bu dönemin sonuna doğru toplumsal, ekonomik ve psikolojik açıdan toplum hayatını konu alan romanlar kaleme alınmaya başlanmıştır.⁴¹

IV. DÜŞÜNCE HAYATI

Necîb Mahfûz'un düşünce dünyasının şekillenmesinde büyük bir öneme sahip olan ve bizzat kendisinin de Uyanış Dönemi olarak belirttiği dönem, Tâhâ Hüseyin, Selâme Mûsa, Abbas Mahmûd el-Akkâd, Muhammed Hüseyin Heykel ve Abdulkâdir el-Mâzinî gibi dönemin önde gelen yazar erbabının eserlerini okumaya başlamasıyla oluşmuştur.⁴²

Uyanış Döneminde yazarın en fazla etkilendiği şahısların ilki Abbâs Mahmûd Akkâd'dır. Mahfûz'un icra ettiği edebiyatı, bir geçim kaynağı olmasının ötesinde yüksek bir sanat olarak görmesi ve demokratik düşünce özgürlüğü gibi birtakım değerlerin varlığına inanması Akkâd ile ilgili okumaları sayesinde olmuştur.⁴³

Mahfûz henüz ortaokul çağında iken Mısır'ın meşhur yazarlarından Tâhâ Hüseyin'in biyografik eseri olan *el-Eyyâm*'ı okumaya başlamış ve bundan ilham alarak kendisi de bu tarzda bir eser olan *el-A'vâm* (الأعوام)'ı yazmıştır. Fakat gençlik döneminde kaleme aldığı bu eseri yayımlamamıştır.⁴⁴ Yazar üniversitede felsefe

⁴⁰ Vâdî, *Medhal ilâ Târihi 'r-Rivâyeti 'l- Mısriyye (1905-1952)*, s. 106.

⁴¹ Ürün, *Çağdaş Mısır Romanında Necîb Mahfûz ve Toplumcu Gerçekçi Romanları*, s. 33-34.

⁴² A.g.e., s. 57.

⁴³ Selâm, *Dirâsât fî 'l-Kıssati 'l-Arabîyyeti 'l-Hadîse (Usûluhâ, İtticâhâtuhâ, A'lâmuuhâ)*, s. 259.

⁴⁴ Mahfûz, *Zukâku 'l-Midakk*, s. 4.

okuduğu dönemde farklı bir bölümde olmasına rağmen Tâhâ Hüseyin'in derslerine de katılır.⁴⁵

Mahfûz, zamanla Tâhâ Hüseyin'den etkilenmeye başlar. Yazar, Tâhâ Hüseyin'in *Şeceratu'l-Bu's* (شجرة البؤس) adlı eseri sayesinde roman yazımında birden fazla kuşağın hikâye edilme tarzını öğrenmiş olur.⁴⁶

Mahfûz'un Tâhâ Hüseyin'in eserleriyle tanıştığı bu dönemde, Arap edebiyatına yenilik getirmeye ve eski düşünce biçimlerinden sıyrılmaya çalışan bir grup yazar vardır ki bunların başını çeken isim Tâhâ Hüseyin olmuştur. Hatta Hüseyin, Arap edebiyatındaki gelenekselciliğin karşısında duran ve bunu değiştirmeye çalışan sembol isim haline gelmiştir. Hüseyin, 1926 yılında yayımladığı *Fi's-Şi'ri'l-Câhili* (في الشعر الجاهلي) adlı eseri ile Arap edebiyatı tarihçilerinin kabul ettiği ve birçok alanda kanıt göstermek için başvurulmuş Câhiliye dönemine ait şiirlerin büyük bir bölümünü reddetmiştir. Hüseyin, o zamana kadar genel geçer olarak kabul görmüş kurallara ve standartlara cesurca itiraz etmiş ve Ezher çevrelerince büyük tepki ile karşılaşmıştır.⁴⁷

Tâhâ Hüseyin bütün tepkilere rağmen yazdığı bu eseri Arap şiirinin tarihine dair yazılan orijinal bir eser olarak görmüş ve eser ile ilgili bütün eleştirilere rağmen onu yayımlamaktan geri durmamıştır. Fakat bu eser ile ilgili eleştirilerin dozu gün geçtikçe artmış hatta Hüseyin'i mahkemeye dahi verenler olmuştur. Bu baskıların ardından Hüseyin, kitapta tartışma konusu olan bölümleri çıkarıp yerine başka bölümler ekleyerek ve eserin ismini *Fi'l-Edebi'l-Câhili* (في الأدب الجاهلي) şeklinde değiştirerek 1927 yılında ikinci baskısını yapmıştır. Bütün eleştirilere rağmen bu eserin, Mısır başta olmak üzere Arap dünyasının tamamında kültürel hayatı etkilediği ve pek çok eserin ortaya çıkmasına vesile olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Diğer taraftan Arap gençliğine içine düştükleri orta çağ zihniyetinden kurtulacakları yolu göstermek suretiyle yeni neslin düşünce biçimlerini değiştirmiş, ufkunu açmış ve olaylara yaklaşım tarzlarını etkilemiştir.⁴⁸

Mahfûz'un bu dönemde etkilendiği yazarlardan bir diğeri de halk kültürü savunuculuğu ve sosyalist görüşleri ile tanınmış olan Selâme Mûsa'dır. Mûsa, Dostoyevsky'nin *Suç ve Ceza* adlı eserini Arapçaya çevirmekle birlikte otuza yakın eser

⁴⁵ Ürün, *Çağdaş Mısır Romanında Necîb Mahfûz ve Toplumcu Gerçekçi Romanları*, s. 58.

⁴⁶ Selâm, *Dirâsât fî'l-Kıssati'l-Arabiyyeti'l-Hadîse (Usûluhâ, İtticâhâtuhâ, A'lâmuhâ)*, s. 259.

⁴⁷ Mahfûz, *Zukâku'l-Midakk*, s. 4.

⁴⁸ A.g.e., s. 5.

kaleme almıştır. Mûsâ eğitimini Paris'te tamamlamış ve oradan ziyadesiyle etkilenmiştir. Daha sonra İngiltere'ye giden Mûsâ, orada da İngilizlerin pragmatizminden etkilenmiştir.⁴⁹

Selâme Mûsâ, Mahfûz'un şahsen tanıdığı ilk yazar olmuştur. Mahfûz, düşünce yapısının oluşmasında Mûsâ'nın etkisini;

“Selâme Mûsâ'nın düşüncelerimin şekillenmesinde büyük etkisi olmuştur. Kafama yerleştikten sonra orada sabit kalacak olan iki önemli kavramı, bilimi ve sosyalizmi, hatta hoşgörüyü dahi ondan öğrendim.” şeklinde açıklamıştır.⁵⁰

Yazarın daha sonraları kaleme aldığı eserlerinde bilimin bütün değerlerden üstün olduğu şeklindeki düşüncelerinin kaynağı Selâme Mûsâ olmuştur. Yine yazarın *Evlâdu Hâratinâ* (أولاد حارتنا), *es-Sülâsiyye* ve *eş-Şehhâz* (الشحاذ) gibi eserlerinde görülen bilim-sanat ve bilim-din arasında ortaya çıkan şaşkınlığın kaynağı yine Selâme Mûsâ'dır.⁵¹

Şimdiye kadar ele aldığımız ve Mahfûz'un görüşleri üzerinde son derece etkili olan üç yazarın birbiriyle çelişen görüşleri olmasına rağmen Mahfûz üçünden de aynı anda nasıl etkilenmiştir sorusuna;

“Üçünün birleştiği ortak noktalar ayrıldıkları noktalardan çok daha fazladır. Onların görüşlerinden serbest bir şekilde ayrı ayrı faydalandım. Tâhâ Huseyn'den edebî düşünceyi, Selâme Mûsâ'dan sosyal ve bilimsel düşünceyi, el-Akkâd'dan ise edebî ve siyasî düşünceyi aldım.” diyerek cevap vermiştir.

Ayrıca Mahfûz düşünce dünyasını derinden etkileyen bu üç yazar ile ilgili görüşlerini şöyle dile getirmiştir;

“Edebî kalkınma ve yenilenmenin ruhu, el-Akkâd, akı Tâhâ Huseyn, iradesi de Selâme Mûsâ'dır.”⁵²

⁴⁹ Mahfûz, *Zukâku'l-Midakk*, s. 5.

⁵⁰ Fu'âd Davvâra, *Necîb Mahfûz mine'l-Kavmiyye ile'l-Âlemiyye*, el-Hey'etü'l- Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, Kâhire: 1989, s. 219.

⁵¹ Muhammed Cibrîl, *Kırâ'a fî'l-Mükevvinâtî's-Sekâfiyye li Necîb Mahfûz*, 'Âlemu'l-Kitâb, Kâhire: 1990, s. 65.

⁵² Ürün, *Çağdaş Mısır Romanında Necîb Mahfûz ve Toplumcu Gerçekçi Romanları*, s. 61.

BİRİNCİ BÖLÜM

NECİB MAHFÛZ'UN HAYATI VE ARAP EDEBİYATINDAKİ YERİ (1911-2006)

1.1. NECİB MAHFÛZ'UN ŞAHSÎ VE EDEBÎ HAYATI

Necîb Mahfûz 1919 yılının 11 Aralık Pazartesi günü el-Cemâliyye⁵³ semtinin, el-Huseyn mahallesindeki, el-Kâdî meydanına bakan 8 numaralı evde dünyaya gelir. Doğduğu eve olan özlemini: “Mahalleye olan özlemim bana sürekli bir elem veriyordu. Oraya gittiğim zaman bir aşığın maşuğuna kavuştuğundaki coşkunluğu hissedirdim. Ve şunu söylemem gerekir ki oraya olan özlemimi dindirmek için eserlerimde sürekli oradan bahsettim.”⁵⁴ diyerek ifade eden Mahfûz, ilerleyen yaşlarında da sık sık bu semte ziyaretlerde bulunur.

Bu isim ona babası tarafından, doğumu esnasında yardıma gelen⁵⁵ Kahire'deki meşhur doğum doktoru Necîb Mahfûz Paşa'nın anısına verilir.⁵⁶ Asıl adı ilk yazılarında da kullandığı Necîb Mahfûz Abdülaziz'dir. Mahfûz daha sonraları hocasının isteği üzerine babasının adı olan Abdülaziz kısmını çıkarır, sadece Necîb Mahfûz kısmını kullanmaya başlar ve bu adla meşhur olur.⁵⁷

Mahfûz'un babası mütevazı bir işte çalışan Abdülaziz Ahmed Bâşâ'dır. Ezher şeyhlerinden birinin kızı olan annesi ise o zamanki Mısır toplumunda yaygın olduğu üzere okuma yazma bilmeyen bir hanımdır.⁵⁸

el-Cemâliyye semti ve bu semtin hemen bitişiğindeki el-Ezher ve Hüseyin camileri ile Hân el-Halîlî çarşısı, Mahfûz'un çocukluk yıllarına sahne olmakla birlikte bugün hala sosyal canlılığını sürdürmektedir.⁵⁹ Mahfûz'un çocukluk yıllarını geçirdiği bu semtin onun hayatındaki önemi çok büyüktür. Mahfûz, bu semti ve buralarda geçen

⁵³ Aynı adı koruyarak günümüze kadar varlığını sürdüren bu yer Kâhire'nin merkezinde bir kenar mahalledir.

⁵⁴ Racâ, Nakkâş, “Necîb Mahfûz Safâhat min Müzekkirâtihi ve Edvâ' Cedîde alâ Edebihi ve Hayatihi”, Merkezu Ehrâm li't-Tercemeti ve'n-Neşr Müesseseti'l-Ehrâm, Kâhire: 1998, s.14; Gâlî Şukrî, *Necîb Mahfûz Mine'l-Cemâliyye İla Nûbel*, 1. bs., el-Hey'etu'l-Âmme li'l-İsti'lâmât, Kâhire: 1988, s. 10; İbrâhîm Abdulazîz, *Ene Necîb Mahfûz Sîretu Hayâtini Kâmile*, 1.bs., Nefrû li'n-Neşr ve't-Tevzi', Mısır: 2006, s.31; Yazarın doğumu ile ilgili bir diğer tarih, 25 Aralık 1912'dir. Bkz.: Necîb Mahfûz, *Hırsız ve Köpekler*, çev. Rahmi Er, Vadi Yayınları, 1.bs., Ankara: 1996, s. 6.

⁵⁵ Abdulazîz, a.g.e. s.31.

⁵⁶ Şukri, a.g.e. s. 11.

⁵⁷ Şukri, a.g.e. s. 11.

⁵⁸ Anne ve babası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Nakkâş, a.g.e. s.15-17.

⁵⁹ Ürün, *Çağdaş Mısır Romanında Necîb Mahfûz ve Toplumcu Gerçekçi Romanları*, s. 38.

hatıralarını, yazarlık yaptığı dönemde eserlerini kaleme alırken çokça malzeme olarak kullanır.⁶⁰ Ayrıca Mahfûz çocukluğunun geçtiği bu semtte sadece Mısırlıların değil bir tekkede kalan İranlıların ve Türklerin de bulunduğunu söyler.⁶¹

Mahfûz dört yaşına geldiğinde eş-Şeyh Buhayrî adındaki mahalle mektebine başlar.⁶² Küttâb⁶³ da denilen bu mektebi bitirdikten sonra Halil Ağa okulunda eğitimine devam eder. Mahfûz'un ilkokula devam ettiği sıralarda 1919 devrimi baş gösterir. 1919 devrimi öncesinde ve sırasında meydana gelen siyasi olaylar çocuk yaştaki Mahfûz'u derinden etkiler. Öyle ki bu olaylar Mahfûz'un hem siyasi kişiliğinin oluşumunu etkiler hem de yazarlık hayatında romanlarına bolca malzeme olur.⁶⁴

Yedi kardeşin en küçüğü olarak dünyaya gelen Mahfûz, kardeşleri ile arasındaki büyük yaş farkından dolayı onlarla samimiyet ve arkadaşlık kuramadığını, yaş farkının verdiği mesafenin sürekli kendisini hissettirdiğini, mahalledeki yaşlıtlarının kardeşleri ile arasındaki mesafesiz muhabbetine hep hayran olduğunu bir mülakatında şöyle anlatır:⁶⁵

“Çocukluk yıllarıma yani ömrümün ilk yıllarına dönecek olursam Cemâliye semtindeki evimizi yarı boş bir halde hatırlıyorum. Annem benden önce dördü kız ikisi erkek olmak üzere altı çocuk dünyaya getirmiş. Bundan sonra da ben doğuncaya kadar yani dokuz yıl boyunca çocuk doğurmamış. Ben dokuz yıl aradan sonra doğunca benden sonraki en küçük kardeşimle dahi aramızda büyük bir yaş farkı olmuştu. Ablalarımın biri hariç diğerleri evlenip evden ayrıldılar. Ağabeylerime gelince, onlar da eğitimlerini tamamlamak için evden ayrıldılar. Böylece evin tek çocuğu ben olmuştum. (...) Aramızdaki yaş farkının büyük olmasından dolayı kardeşlerimle aramda hep bir mesafe olmuştu. Onlarla oynamaktan ve şakalaşmaktan yoksun kalmıştım. Kendi kendime, ‘Acaba onlarla aynı yaşta olsaydım ilişkilerimiz nasıl olurdu?’ diye sorardım. Arkadaşlarım arasında üç tane birbirine yakın yaşlarda kardeşler vardı. O üçü sürekli birlikte oynar, parka bahçeye gider ve birlikte piknik yaparlardı. Onlara ben de eşlik ederdim. Yine kendi kendime, ‘Acaba onlar gibi yaşıt kardeşlerim

⁶⁰ A.g.e., s. 39.

⁶¹ el-Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, s. 11.

⁶² Hamdî es-Sakkût, Marsdeen Johns, “*Necîb Mahfûz Kâtiben Rivâiyyen*” el-Haresu'l-Vatânî, s;74, Riyad: Kasım 1988, s. 116.

⁶³ Bizim kültürümüzdeki Kur'an kurslarına benzer bir görevi bulunan ilim merkezleridir. Kur'an kurslarından farkı ilkokul döneminden önce eğitim verir. Bkz. Nakkâş, “*Necîb Mahfûz Safâhat min Müzekkirâtih ve Edvâ' Cedîde alâ Edebihi ve Hayatih*”, s. 31.

⁶⁴ Ürün, a.g.e. s. 42.

⁶⁵ Yusuf Köşeli, *Necîb Mahfûz, Hayatı, Eserleri ve eş-Şehhâz “Dilenci” Adlı Romanı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum: 2005, s. 2.

olsaydı ben de mi onlar gibi olurdu?’ diye düşünürdüm. Maalesef ben bu duygulardan mahrum kalmıştım. Bu sebeptendir ki, es-Sülâsiyye, Hân el-Halîlî ve Bidâye ve Nihâye gibi pek çok eserimde kardeşlerin birbiriyle aralarındaki ilişkilere çokça değindiğimi göreceksiniz. Bu duygular gerçek hayatımın bir parçası olmadı. Benim için kardeşlik duygusu her zaman ulaşılmaz ve meçhul bir duygu olarak kaldı. En büyük isteğim kardeşler arasındaki arkadaşlık bağının bende de olmasıydı.”⁶⁶

Çocukluğunun ilk on iki senesini Cemâliye’de geçiren Mahfûz, bundan sonraki hayatına 1920 yılında taşındıkları Kâhire’nin kenar bir semti olan Abbâsiye’de devam eder.⁶⁷ Taşındıkları bölgede genelde orta kesimden insanlar vardır. Bu bölgenin doğusunda ise güzel evlerde ikamet eden varlıklı insanlar oturur. Mahfûz henüz çocuk sayılabilecek yaşta iken bu semtteki bir evin balkonunda güzel bir kız görür ve ona âşık olur. Bu onun ilk aşk tecrübesidir. Bu tecrübe onun Kasru’ş-Şevk romanındaki Kemâl Abdulcevâd adlı karakterde hayat bulmuştur.

İlkokul ve ortaokul yıllarına dair çok fazla malumat bulunmayan⁶⁸ Mahfûz, ortaokuldan sonra Fuâdu’l-Evvel lisesine kaydolar. Lisede edebiyat bölümünü tercih edince ailesi ve hocaları çok şaşırır ve bu duruma bir anlam veremezler. Zira Mahfûz matematik ve Arapçada gayet başarılı iken sosyal derslerde kısmen zayıftır. Bu dönem ile ilgili olarak Mahfûz, Arapça hocasından çok etkilendiğini ve onu unutmadığını belirtir.⁶⁹

Mahfûz’un lise yılları incelemeler ve araştırmalarla geçer. Mahfûz bir taraftan eski Mısır tarihini merak edip araştırırken diğer taraftan da klasik ve modern Arap edebiyatının önde gelen isimlerini incelemeye koyulur. Câhız (ö.868), İbn ‘Abdi Rabbih (ö.940) ve Ebû ‘Ali el-Kâlî (ö.976) gibi önemli şahsiyetlerin eserlerini okuyan Mahfûz, okuldaki kompozisyon derslerinde de bu eserlerden alıntılar yapınca bu durum hocalarının dikkatini çeker ve hocaları onun bu başarısını takdir ederler. Bu dönemde en

⁶⁶ el-Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, s. 9; Ürün, *Çağdaş Mısır Romanında Necîb Mahfûz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, s. 39.

⁶⁷ Nakkâş, “*Necîb Mahfûz Safâhatün min Müzekkirâtih ve Edvâün Cedîdetün alâ Edebih ve Hayatih*” s. 13.

⁶⁸ Yazarın çocukluk arkadaşı Cemâl el-Gîtânî ile yaptığı görüşmede onun sorularına verdiği cevaplar haricinde çocukluk dönemine ait bilgiler neredeyse yok gibidir. Bkz: Ürün, *Çağdaş Mısır Romanında Necîb Mahfûz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, s. 42.

⁶⁹ Mehmet Ali Ersöz, *Necîb Mahfûz’un Midak Sokağı Adlı Romanının Tahlili*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul: 2014, s.75.

çok ilgisini çeken alan ise şiir olur. İbnu'r-Rûmî (ö.896), el-Mütenebbî (ö.965) ve Ebu'l-Âlâ el-Ma'arrî (ö.1058)'nin eserleri Mahfûz'un şiire olan ilgisini artırmakla birlikte bu şahsiyetlerin felsefî bakış açıları da yazarı ziyadesiyle etkiler. Bu şahsiyetler Mahfûz'un yüksek öğrenimi ile ilgili alanını belirleyeceği dönemde, felsefeyi tercih etmesinde de etkili olur.⁷⁰

Mahfûz, Selâme Mûsâ, Tâhâ Hüseyin ve Abbâs Mahmûd Akkâd gibi düşünür olmak ve kafasındaki soruların cevaplarına ulaşabilmek için yükseköğrenimini yapmak üzere bugünkü Kahire Üniversitesi'nin⁷¹ Edebiyat Fakültesindeki Felsefe Bölümüne girer. Mahfûz felsefeyi seçer fakat sonrasında edebiyata olan vazgeçilmez ilgisini fark edince kendisinin de deyimiyle eğer daha önce bunun farkına varmış olsaydı İngiliz yahut Fransız Dili ve Edebiyatı bölümlerinden birini hatta Arap Edebiyatını dahi tercih etmiş olabileceğini belirtir.⁷²

Üniversitede üçüncü sınıfa kadar gelen Mahfûz'un, edebiyata olan karşı konulamaz ilgisi iyice artınca hem felsefe hem de edebiyat alanında akademik çalışmalar yapmaya karar verir. Mahfûz 1934 yılında Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünü bitirir.⁷³ Üniversiteyi bitirdikten sonra idareye her iki alanda da çalışma yapmak istediğini bildirir. Fakat fakülte sekreteri ona, bu durumun üniversite yönetmeliğine aykırı olduğunu ve iki alandan birini tercih etmesi gerektiğini söyler.⁷⁴

Akademik çalışmasını felsefe alanında yapmayı tercih eden Mahfûz, *İslâm Felsefesinde Güzellik Kavramı (Estetik)* konulu yüksek lisans tezine, bir İslâm bilgini olan hocası Şeyh Abdurrâzık'ın danışmanlığında başlar. Mahfûz bu tezde İslâm filozofları ile Fransız filozof Bergson'u kıyas etmek fikrindedir. Fakat edebiyata olan tutkusunun galip gelmesiyle birlikte yazdığı birkaç felsefî makaleden sonra tezini yazmaktan vazgeçer.⁷⁵ 1936'da yarıda bıraktığı tezi ile birlikte felsefeyi de bırakan Mahfûz, bu tarihten itibaren kendisini tamamen edebiyata verecektir.⁷⁶

⁷⁰ Musa Yıldız, *Necîb Mahfûz'un Sembolik Romanları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: 1998, s.28.

⁷¹ Üniversite 21 Aralık 1908 yılında Mısır Üniversitesi olarak açılır. Daha sonra ismi değişir ve Fuâd el-Evvel (1. Fuâd) olur. 1952 devriminden sonra ise Kâhire Üniversitesi adını alır.

⁷² Ürün, *Çağdaş Mısır Romanında Necîb Mahfûz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, s. 47.

⁷³ Ürün, *a.g.e.* s. 48.

⁷⁴ el-Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, s. 37

⁷⁵ Ürün, *Çağdaş Mısır Romanında Necîb Mahfûz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, s.48

⁷⁶ el-Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, s. 37.

Mahfûz 1932 yılında felsefe öğrencisi iken edebiyat alanındaki ilk çalışmasını, James Baikie'nin *Ancient Egypt* isimli eserini İngilizceden Arapçaya çevirerek yapar.⁷⁷ Yazarlık alanındaki bir sonraki girişiminde kısa hikâye yazmaya başlayan Mahfûz bu alanın sanatını kısıtladığını düşünür ve çok geçmeden roman türüne yönelir.⁷⁸

Mahfûz'un ilk romanı, 1939 yılında kaleme aldığı Eski Mısır Tarihini anlatan *Abesu'l-Akdâr (Kaderin Cilvesi)* adlı eseridir.⁷⁹ Yazar, tarihi konu alan bu ilk romanın peşinden yine tarih konulu iki eser daha yayımlar ki bunlar; *Radûbîs* (1943) ve *Kifâhu Tîbe* (1944)'dir. Bu üç romanı kaleme aldığı 1939-1944 yılları arasındaki dönemi, edebiyat eleştirmenleri tarihi dönem olarak nitelendirir. Mahfûz'un tarihi romanları yazmaya başlarken asıl düşüncesi Eski Mısır Tarihi ile ilgili kırk eser yazmaktır. Onu bu düşünceye sevk eden ilham kaynağı ise İngiliz yazar Sir Walter Scott'un kendi tarihini anlattığı romanlarıdır. Mahfûz, Scott'dan son derece etkilenir ve kendisi de Firavunlar'ın döneminden itibaren kırk konu içeren bir liste hazırlayarak Mısır tarihini yazmayı planlar. Fakat yukarıda bahsi geçen üç romanı yazdıktan sonra bu düşüncesinden feragat eder ve toplumsal konulu romanlara geçiş yapar.⁸⁰

Mahfûz'un yazın hayatına tarihi romanlarla başlamasında etkili olan ilk kişi annesi⁸¹ ikincisi ise yukarıda bahsi geçen İngiliz yazar Walter Scott olmuştur. Ancak Mahfûz'un tarihe yönelmesinde bu iki etkenin dışında ve bunlardan daha etkili bir isim daha var ki o da Selâme Mûsâ'dır. Mûsâ, Mahfûz ile hem öğrencilik hem de daha sonraki dönemlerinde sürekli ilgilenir. Mahfûz'un öğrenci iken yazdığı makaleleri dergisinde yayımlayarak ve yazması konusunda onu devamlı yüreklendirerek büyük destek olur.⁸²

Mahfûz, 1944-1952 yılları arasında, toplamda sekiz yıllık bir süreç olan bu dönemde sekiz tane roman yazar. Bu romanlar sırasıyla; *el-Kâhiretü'l-Cedîde* (1945), *Hânu'l-Halîlî* (1946), *Zukâku'l-Midakk* (1947), *es-Serâb* (1948), *Bidâye ve Nihâye* (1949), *Beyne'l-Kasreyn* (1956), *Kasru'ş-Şevk* (1957), *es-Sükkeriyye* (1957)'dir ki; bu eserlerin son üçü, *es-Sülâsiyye (Üçleme)* olarak bilinir.⁸³ Eleştirmenler tarafından bu

⁷⁷ Yıldız, *Necîb Mahfûz'un Sembolik Romanları*, s. 31.

⁷⁸ Ürün, *a.g.e.*, s. 78.

⁷⁹ *A.g.e.*, s. 78.

⁸⁰ Yıldız, *a.g.e.*, s. 33-34.

⁸¹ Ürün, *a.g.e.*, s. 63-65.

⁸² *A.g.e.* s. 93-94.

⁸³ Ürün, *Çağdaş Mısır Romanında Necîb Mahfûz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, s. 235.

dönem Mahfûz'un, 'Toplumsal Gerçekçi Dönemi' olarak nitelenir.⁸⁴ Mahfûz'un bu dönemdeki en seçkin eseri ise dünyanın birçok diline çevrilmesi ve filmlere konu olması bakımından *Zukâku 'l-Midak* olmuştur.⁸⁵

Mahfûz, Mısır'da yaşanan 1952 devrimi sonrasında bu yıldan itibaren 1959'a kadar, yedi yıllık süreçte herhangi bir eser kaleme almaz. Yazar bu dönemde öğrenciliği sırasında yaşadığı felsefe ve edebiyat arasındaki bocalamayı, benzer bir şekilde evlenme-evlenmeme konusunda yaşar. Annesinin evlenmesi konusundaki ısrarlı tavrına karşın Mahfûz, etrafındaki evli çiftlerde gördüğü yaşam tarzını kendi edebî disiplinine yakıştıramadığı ve yazarın hayatını olumsuz yönde etkileyeceği düşüncesiyle evlenmek istemez. Bu konuda uzun bir bocalama evresi geçirdikten sonra yazmayı bıraktığı bu boşluk döneminde 1954 yılında 43 yaşında evlenir.⁸⁶

Mahfûz evlendikten sonra annesi ile oturduğu Abbâsiye'deki evinden, Acûze semtinin Nil Caddesi'ndeki yeni evine taşınır ve ölünceye kadar da burada yaşar. Mahfûz, evlendikten sonra görür ki; evlilik ve aile hayatı onun yazmasına engel değil bilakis yardımcıdır.⁸⁷ Annesinin Mahfûz için zengin bir akrabasının kızını istiyor olmasından dolayı Mahfûz annesinden gizli Atıyyetullah Hanım ile evlenmiştir. Daha sonra alıştırma alıştırma bu durumu annesine haber verir. Yazarın bu evlilikten Fatma ve Ümmü Gülsüm adında iki kızı doğar. Atıyyetullah hanım Mahfuz için, ismiyle müsamma tam bir hediye olur. Annesinin bıraktığı yerden aldığı göreve, Mahfûz'u eski hayat tarzından koparmadan sorunsuz bir şekilde devam eder. Atıyyetullah hanım, ev işlerini, çocukların bakımını, eve gelen misafirlerin ağırlanmasını düzenli bir biçimde yürütür. Mahfûz evinde yaşadığı bütün bu huzuru eşine borçlu olacaktır.⁸⁸

Aradan geçen yedi yılın ardından Mahfûz, yazın hayatına tekrar döner ve Mısır halkının çok da alışık olmadığı sembolik⁸⁹ tarzda kaleme aldığı *Evlâdu Hâretinâ*⁹⁰ adlı

⁸⁴ Yıldız, *Necib Mahfûz'un Sembolik Romanları*, s. 35.

⁸⁵ Ersöz, *Necip Mahfuz'un Midak Sokağı Adlı Romanının Tahlili* s. 97.

⁸⁶ Ürün, *a.g.e.* s. 81.

⁸⁷ Abdulazîz, *Ene Necib Mahfûz*, s. 246; el-Gîtânî, *Necib Mahfûz Yetezekker*, s. 113.

⁸⁸ Ersöz, *a.g.e.*, s. 76.

⁸⁹ Mahfûz'un sembolik romanları metafizik konulara yönelmesiyle başlar. Zamanın ötesinde ve fikrî boyutu ön plana çıkararak sembolize ettiği romanlarında gerçeklerden daha çok, onların arka planındaki sembollere yer verir.

⁹⁰ Hz. Âdem'den başlayarak ilahi mesajları konu alan bu romana İslam ülkelerinin birçoğu tepki göstermiştir. Bu romandaki mekânların ve şahısların neleri temsil ettiği konusunda detaylı bilgi için bkz: Yıldız, *Necip Mahfûz'un Sembolik Romanları*, s. 74; ayrıca romanın daha geniş incelemesi için bkz: Yıldız, *a.g.e.* s. 48-85.

romanını yayımlar. Mahfûz'un bu romanı toplumun bazı kesimleri tarafından ifrat derecede eleştirilere sebep olur; hatta bu romanın Kur'ân-ı Kerîm'e bir nazîre olduğunu iddia edenler dahi ortaya çıkar. Roman, 1959 yılında el-Ehrâm dergisinde yayımlanmaya başlayınca eleştirilerin dozu iyice artar ve el-Ezher⁹¹ tarafından da şiddetli eleştirilere maruz kalır. Gittikçe artan eleştirilerin sonunda, ülke yönetimi romanın yayımlanmasını yasaklar. Aradan geçen yedi yılın ardından nihayet 1966 yılında *Children of Gebelawi* adıyla Lübnan'da İngilizce olarak yayımlanır.⁹² Mahfûz'un bu roman ile ilgili sıkıntıları sadece eleştirilerle sınırlı kalmaz ve tarihler 14 Ekim 1994'ü gösterdiği gün Mısırlı bir genç tarafından bıçaklı saldırıya maruz kalır. Ağır yara alarak kurtulduğu bu olaydan sonra sağ tarafı felç olur ve artık eli kalem tutmaz hale gelir.⁹³

Mahfûz'un ileri derecede eleştirilere maruz kalan, *Evlâdu Hâretinâ* (1959) ile başladığı sembolik tarzdaki romanlarını sırasıyla; *el-Lıss ve'l-Kilâb* (1961), *es-Summân ve'l-Harîf* (1962), *et-Tarîk* (1963), *eş-Şehhâz* (1965), *Sersera Fevka'n-Nîl* (1966) ve *Mirâmâr* (1967) takip eder.⁹⁴ Bu dönemde yazdığı *Mirâmâr* adlı romanı tıpkı *Evlâdu Hâretinâ*'da olduğu gibi büyük yankı uyandırır. *Evlâdu Hâretinâ*'da tepki gösteren kesim İslâmî çevre iken *Mirâmâr* ile bu sefer de sosyalist kesimin şimşeklerini üzerine çeker. İlerleyen dönemlerde Fransızlar tarafından Nobeleye aday gösterilip de ödülü kazanınca, sosyalist kesimin eleştirileri ayyuka çıkar. Mahfûz, daha sonra bu kesim tarafından 'batı yandaşı' ve 'batı özentisi' olduğu şeklinde ağır hakaretlere maruz kalır.⁹⁵

Mahfûz sembolik romanlarının sonuncusu olan *Miramar*'ı yazdıktan sonra sürrealist⁹⁶ akımın etkisine kapılınca eserlerinde bariz bir gerileme olur. Bu dönemde kaleme aldığı hikâyeleri anlam zenginliğinden mahrum olmakla birlikte oyunları da soyut, kuru ve durgun bir hal alır. Romanları ise daha çok halkın idaresini ilgilendiren

⁹¹ Mısır'daki en büyük sansür kurumu olarak bilinen ve muhafazakâr tutumuyla tanınan dini eğitim kurumudur.

⁹² Yıldız, *a.g.e.* s. 56-57.

⁹³ Abdulazîz, *Ene Necîb Mahfûz Sîretü Hayâtin Kâmile*, s. 45.

⁹⁴ Yıldız, *a.g.e.* s. 38.

⁹⁵ Köşeli, *Necîb Mahfûz, Hayatı, Eserleri ve eş-Şehhâz "Dilenci" Adlı Romanı*, s. 10.

⁹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Çeşitli, *Batı Edebiyatında Edebi Akımlar*, Akçağ Yayınları, Ankara: 2001.

politik yorumlar haline gelir. Bu durumun farkında olan Mahfûz 70’li yıllarda kendisini yeni bir tarz arayışı içinde bulur.⁹⁷

Mahfûz, emekliye ayrıldığı 1972 yılına kadar birçok resmî görev alır.⁹⁸ Yazar birbirinden farklı pek çok göreve getirilir. Bu görevler onun yazım hayatına yadsınamaz derecede katkı sağlar. Çalışma hayatına ilk olarak Kahire Üniversitesindeki sekreterlik görevi ile başlar. Mahfûz’un deyimiyle bu yıllar yazın hayatının en verimli yılları olur. Yazar bu yıllarda işinin yoğunluğunun az olması ile çalıştığı yerin de bir kütüphane olmasından dolayı buradan fazlasıyla istifade ettiğini söyler.⁹⁹ Daha sonra 1939 yılında Vakıflar Bakanlığı’na geçen Mahfûz burada on beş yıl çalışır. Bakanlıklar arasında adeta mekik dokuyan yazar, aralarında hocası Mustafa Abdurrâzık, Abdusselâm Şâzeli ve Ali Abdurrâzık’ın da bulunduğu birçok kişinin parlamento sekreterliği görevini üstlenir. Mahfûz’un bir sonraki görevi Karz-ı Hasen¹⁰⁰ müdürlüğü olur. Mahfûz bu görevi esnasında birçok farklı karakterde insanı yakından tanıma fırsatı bulur. Değişik insan tiplerini gözlemleyerek ve inceleyerek onları romanlarındaki karakterlere uyarlar. Vakıflar Bakanlığı’nda geçen on beş yılın ardından buradan ayrılarak Kültür Bakanlığı’nda Maslahatu’l-Funûn isimli Kurumda şube müdürlüğü görevini alır.¹⁰¹ O dönemde bu kurumun genel müdürü de Yahya Hakkı’dır. Mahfûz bu ayaklı kütüphaneden çokça istifade ettiğini söyler. Mahfûz bir sonraki görevine 1959 yılında aynı bakanlıkta Sanat Eserleri İnceleme Dairesi Başkanlığı’nda başlar.¹⁰² Mahfûz’un bir sonraki görevi Sinema Destekleme Fonu Başkanı olur. Bu görevi iki yıl süren Mahfûz bu dönemde hiçbir şey yazmaz ve bu dönemden ömrünün en kederli yılları olarak bahseder. Son olarak da Bakanlık müsteşarı olur ve emekli oluncaya kadar aynı görevde kalır.¹⁰³

Yazar emekli olduktan sonra el-Ehrâm gazetesinde köşe yazarlığı yapmaya başlar. Aynı zamanda kısa hikâye ve roman yazımına da devam eder. Mahfûz romanlarındaki başarısından dolayı ülkesinde ve Arap dünyasında pek çok ödüle lâyık görülür. *Kifâhu*

⁹⁷ Köşeli, *Necîb Mahfûz, Hayatı, Eserleri ve eş-Şehhâz “Dilenci” Adlı Romanı*, s. 11.

⁹⁸ el-Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, s. 104.

⁹⁹ Ersöz, *Necip Mahfuz’un Midak Sokağı Adlı Romanının Tahlili*, s. 77.

¹⁰⁰ Yardıma ihtiyacı olan kimselere Faizsiz olarak borç vermeyi gerekli gören projenin ismi.

¹⁰¹ Memurluğu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Abdulazîz, *Ene Necîb Mahfûz Sîretu Hayâtin Kâmile*, s. 222-224.

¹⁰² Abdulazîz, *Ene Necîb Mahfûz Sîretu Hayâtin Kâmile*, s. 21.

¹⁰³ Yıldız, *Necîb Mahfûz’un Sembolik Romanları*, s. 23.

Tîbe adlı romanı ona “Mısır Milli eğitim Bakanlığı Hikâye Ödülünü” kazandırır. 1946 senesinde basılan *Hânu’l-Hâlîlî* isimli eseri “Arap Dil Kurumu Ödülünü” kazandırır. 1970 yılında, iki bin beş yüz cüneyh değerindeki “Devlet Takdir Ödülü”nü almaya ise *Kasru’ş-Şevk ve Beyne’l-Kasrayn* eserleriyle hak kazanır. Ayrıca 1972 yılında Mısır edebiyatındaki üstün başarıları sebebiyle birinci derecede “Cumhuriyet Nişanı” alır. 1985 yılında Fransızcaya çevirisi yapılan *es-Sülâsiyye (Üçleme)* eserinden dolayı da Fransız-Arap İş birliği Kurumu tarafından ödüle layık görülür. Yine Danimarka ve o günkü ismiyle Sovyetler Birliği tarafından da “Şeref Payeliği” ile ödüllendirilir.¹⁰⁴

Mahfûz’un ülkesinde ve Arap dünyasında kendisine layık görülen ve yukarıda bahsi geçen pek çok ödülün yanında, Fransızlar tarafından aday gösterildiği ve İsveç Akademisi tarafından 1988 yılında gerçekleştirilen “1988 Nobel Edebiyat Ödülü”ünü alarak hak ettiği evrensel değere ulaşır. Mahfûz rahatsızlığından dolayı ödülü almaya bizzat gidemez ve kızları Ümmü Gülsüm ve Fatma’yı gönderir. Yazar bu ödülün sadece kendinse ait olmadığını aynı zamanda Mısır’ın, Arapların ve bütün Arap edebiyatının olduğunu dile getirir. Mahfûz bu ödülü aldıktan kısa bir süre sonra kalp rahatsızlığı sebebiyle 1911 yılında tedavi için İngiltere’ye gitmek zorunda kalır.¹⁰⁵ Aynı zamanda yazarın gözünde ve kulağında da sorunlar ortaya çıkar. Bütün bunlara rağmen yazmaktan vazgeçmeyen Mahfûz, el-Ehrâm’da haftalık mülakatını gerçekleştirdiği bir sırada rahatsızlanır ve hastaneye kaldırılır. 31 Ağustos 2006 senesinde 95 yaşında hayata veda ederken ardında 34 roman ve yaklaşık 350 kısa hikâye ve otuzu aşkın senaryo bırakır.¹⁰⁶

1.2. ESERLERİ

1.2.1. Romanları

1. Abesu’l-Akdâr (عبث الأقدار) : 1939 – Kâhire.
2. Râdûbîs (رادوبيس): 1943 – Kâhire.
3. Kifâhu Tîbe (كفاح طيبة): 1944 – Kâhire.
4. el-Kâhiretu’l-Cedide (القاهرة الجديدة) : 1945 – Kâhire.

¹⁰⁴ Ürün, *Çağdaş Mısır Romanında Necîb Mahfûz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, s. 107-108.

¹⁰⁵ Mahfûz’un seyahatten hoşlanmayan bir kişiliği vardır. Sürekli gittiği İskenderiye dışında birisi Yemen diğeri de Yugoslavya olmak üzere iki defa yurtdışına çıkmıştır. Bkz. el-Gîtânî, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, s. 93.

¹⁰⁶ Ersöz, *Necîb Mahfuz’un Midak Sokağı Adlı Romanının Tahlîli*, s. 78.

5. Hânu'l-Halîlî (خان الخليلى): 1946 – Kâhire.
6. Zukâku'l-Midak (زقاق المدق): 1947 – Kâhire.
7. es-Serâb (السراب): 1948 – Kâhire.
8. Bidâye ve Nihâye (بداية ونهاية): 1949 – Kâhire.
9. Beyne'l-Kasrayn (بين القصرين): 1956 – Kâhire.
10. Kasru'ş-Şevk (قصر الشوق): 195^٧ – Kâhire.
11. es-Sükkeriyye (السكرية): 195^٧ – Kâhire.
12. Evlâdu Hâratinâ (أولاد حارتنا): 1960 – Kâhire.
13. el-Lissu ve'l-Kilâb (اللص والكلاب): 1961 – Kâhire.
14. es-Summânu ve'l-Harîf (السمان والخريف): 1962 – Kâhire.
15. et-Tarîk (الطريق): 1964 – Kâhire.
16. eş-Şehhâz (الشحاذ): 1965 – Kâhire.
17. Sersera Fevka'n-Nîl (ثرثرة فوق النيل): 1966 – Kâhire.
18. Mîramâr (ميرامار): 1967 – Kâhire.
19. el-Merâyâ (المرايا): 1972 – Kâhire.
20. el-Hubbu Tahte'l-Matar (الحب تحت المطر): 1973 – Kâhire.
21. el-Karnak (الكرنك): 1974 – Kâhire.
22. Hikâyâtü Hâratinâ (حكايات حارتنا): 1975 – Kâhire.
23. Kalbü'l-Leyl (قلب الليل): 1975 – Kâhire.
24. Hadratu'l-Muhterem (حضرة المحترم): 1975 – Kâhire.
25. Melhametu'l-Harâfiş (ملحمة الحرافيش): 1977 – Kâhire.
26. Asru'l-Hubb (عصر الحب): 1980 – Kâhire.
27. Efrâhu'l-Kubbe (أفراح القبة): 198^١ – Kâhire.
28. Leyâlî Elfî Leyle (ليالي ألف ليلة): 1982 – Kâhire.
29. el-Bâkî Mine'z-Zemeni Sâ'a (الباقى من الزمن ساعة): ١٩٨٢ – Kâhire.
30. Rihletu İbn Fattûme (رحلة ابن فطومة): 1983 – Kâhire.
31. el-Âiş fi'l-Hakîka (العائش في الحقيقة): 1985 – Kâhire.
32. Yevme Kutile'z-Za'im (يوم قتل الزعيم): 1985 – Kâhire.
33. Hadisu's-Sabâh ve'l-Mesâ (حديث الصباح والمساء): 1987 – Kâhire.
34. Kuştîmur (قشتمر): 1988 – Kâhire.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Yıldız, *Necîb Mahfûz'un Sembolik Romanları*, s. 43-47.

35. Mısru'l-Kadîme (مصر القديمة).¹⁰⁸

1.2.2. Hikâyeleri

1. Hemsu'l-Cunûn (همس الجنون): 1938 – Kâhire.
2. Dünyallâh (دنيا الله): 1963 – Kâhire.
3. Beytun Seyyi'u's-Sum'a (بيت سيء السمعة): 1965 – Kâhire.
4. Hammâratu'l-Kitti'l-Esved (خمارة القط الأسود): 1969 – Kâhire.
5. Tahte'l-Mizalle (تحت المظلة): 1969 – Kâhire.
6. Hikâye bi-lâ Bidâye ve-lâ Nihâye (حكاية بلا بداية و لا نهاية): 1969 – Kâhire.
7. Şehrü'l-Asel (شهر العسل): 1971 – Kâhire.
8. el-Cerîme (الجريمة): 1973 – Kâhire.
9. el-Hubbu Fevka Hadbeti'l-Heram (الحب فوق هضبة الهرم): 1979 – Kâhire.
10. eş-Şeytânü Yaiz (الشيطان يعظ): 1979 – Kâhire.
11. Raeytu fî-mâ Yera'n-Nâim (رأيت فيما يرى النائم): 1982 – Kâhire.
12. et-Tanzîmu's-Sirrî (التنظيم السري): 1984 – Kâhire.
13. Sabâhu'l-Verd (صباح الورد): 1987 – Kâhire.
14. el-Fecru'l-Kâzib (الفجر الكاذب): 1989 – Kâhire.¹⁰⁹
15. Esdâu's-Sîreti'z-Zâtiyye (أصداء السيرة الذاتية): 1994 – Kâhire.
16. el-Karârü'l-Ahîr (القرار الأخير): 1996 – Kâhire.
17. Sada'n-Nisyân (صدى النسيان): 1999 – Kâhire.
18. Futuvvetü'l-'Atûf (فتوة العطف): 2001 – Kâhire.
19. Ahlâmu Fetreti'n-Nekâhe (أحلام فترة النقاها): 2004 – Kâhire.¹¹⁰

1.2.3. Tiyatroya Uyarlanan Eserleri

1. Zukâku'l-Midak: 1958'de Emine Savi tarafından hazırlanmış ve Kemal Yâsin tarafından yönetilmiştir.

¹⁰⁸ Mahfûz, James Baikie'nin "Ancient Egypty" isimli eserini, Mısru'l-Kadîme olarak, 1932 yılında İngilizceden Arapçaya çevirmiştir.

¹⁰⁹ Nurullah İrven, Necîb Mahfûz'un Abesu'l-Akdâr Adlı Romanının İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belağatı Bilim Dalı, Isparta: 2015, ss. 21-22.

¹¹⁰ Musa Yıldız, Necîb Mahfûz (Hayatı, Eserleri, Kısa Hikâyeleri), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yabancı Diller Eğitimi Bölümü Arap Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara: 1992, ss.23-73.

2. Bidâye ve Nihâye: 1960'ta Enver Fethullah tarafından hazırlanmış ve Abdurrahim ez-Zerkânî tarafından yönetilmiştir.
3. Bidâye ve Nihâye: 19762'da Ahmed Abdu'l-Mu'ti tarafından hazırlanmış ve Fethi Hakîm tarafından yönetilmiştir.
4. Bidâye ve Nihâye: 1986'da Enver Fethullah tarafından hazırlanmış ve Abdulgaffâr 'Avde tarafından yönetilmiştir.
5. Beyne'l-Kasrayn: 1960'ta Emine Savi tarafından hazırlanmış ve Salâh Mansûr tarafından yönetilmiştir.
6. Kasru's-Şevk: 1961'de Emine Savi tarafından hazırlanmış ve Kemal Yâsin tarafından yönetilmiştir.
7. el-Lissu ve'l-Kilâb: 1962'de Emine Savi tarafından hazırlanmış ve Handi Hays tarafından yönetilmiştir.
8. el-Cû' (الجوع): 1962'de Fayiz Halâve tarafından hazırlanıp yönetilmiştir.
9. Hânu'l-Halîlî: 1963 Salâh et-Tantâvi tarafından hazırlanmış ve Hüseyin Kemal tarafından yönetilmiştir.
10. Ravdu'l-Ferec (روض الفرج): 1964'te Salâh et-Tantâvi tarafından hazırlanmış ve Hüseyin Kemal Tarafından yönetilmiştir.
11. Mîrâmâr: 1969'da Necîb es-Surûr tarafından hazırlanıp yönetilmiştir.
12. el-Kâhire: 1989'da Semîr el-Uşfûri tarafından hazırlanıp yönetilmiştir.
13. Hâratu'l-Uşşâk (حارة العشاق): 1989'da Ahmed Abdu'l-Mu'ti tarafından hazırlanmış ve Ahmed Hâni tarafından yönetilmiştir.¹¹¹

1.2.4. Sinemaya Uyarlanan Eserleri

1. en-Nümrûd (النمرود): 1956 - Yönetmen Âtîf Sâlim.
2. et-Tarîku'l-Mesdûd (الطريق المسدود): 1958 - Yönetmen Salâh Ebû Seyf.
3. Bidâye ve Nihâye: 1960 - Yönetmen Salâh Ebû Seyf.
4. Zukâku'l-Midak: Sene 1963 - Yönetmen Hasan el-Îmâm.
5. el-Lissu ve'l-Kilâb: 1963 - Yönetmen Kemal Şeyh.
6. Beyne'l-Kasrayn: 1964 - Yönetmen Hasan el-Îmâm.

¹¹¹ Ersöz, *Necip Mahfuz'un Midak Sokağı Adlı Romanının Tahlili*, s. 92.

7. et-Tarîk: 1964 - Yönetmen Hüsameddin Mustafa.
8. Hânu'l-Halîlî: 1966 - Yönetmen Âtîf Sâlim.
9. el-Kâhire: 1966 - Yönetmen Salâh Ebû Seyf.
10. Kasru's-Şevk: 1967 - Yönetmen Hasan el-Îmâm.
11. es-Summânu ve'l-Harîf: 1968 - Yönetmen Hüsameddin Mustafa.
12. Mîrâmâr: 1969 - Yönetmen Kemal Şeyh.
13. es-Serâb: 1970 - Yönetmen Enver eş-Şînâvî.
14. Serseratun Fevka'n-Nil: 1971 - Yönetmen Hüseyin Kemal.
15. Suverun Memnûa (صور ممنوعة): 1972 - Yönetmen Medkûr Sâbit.
16. es-Sukkeriyye: 1973 - Yönetmen Hasan el-Îmâm.
17. eş-Şuhhât (الشحات): 1973 - Yönetmen Hüsameddin Mustafa.
18. Emîra Hubbi Ene (أميرة حبي أنا): 1973 - Yönetmen Hasan el-Îmâm.
19. el-Karnak: 1975 - Yönetmen Ali Bedirhân.
20. el-Hubbu Tahte'l-Matar: 1975 - Yönetmen Hüseyin Kemal.
21. eş-Şerîde (الشريدة): 1980 - Yönetmen Eşref Fehmi.
22. Futuvvâtû Bûlâk (فتوات بولاق): 1981 - Yönetmen Yahya Âlemi.
23. el-Muznibûn (المذنبون): 1976 - Yönetmen Saîd Merzûk.
24. Ehlu'l-Kimme (أهل القمة): 1981 - Yönetmen Ali Bedirhân.
25. eş-Şeytânû Yaiz: 1981 - Yönetmen Eşref Fehmi.
26. Eyyûb (أيوب): 1984 - Yönetmen Hâni Lâşin.
27. el-Hâdime (الخدمة): 1984 - Yönetmen Eşref Fehmi.
28. Dunya'l-Allah: 1985 - Yönetmen Hasan el-Îmâm.
29. Şehide'l-Melike (شهد الملكة): 1985 - Yönetmen Hüsameddin Mustafa.
30. el-Mutârid (المطارد): 1985 - Yönetmen Semîr Seyf.
31. el-Hubbu Fevka Hadbeti'l-Herem: 1986 - Yönetmen Âtîf Tayyib.
32. el-Harâfiş: 1986 - Yönetmen Hüsameddin Mustafa.
33. Asru'l-Hubb: 1986 - Yönetmen Hasan el-Îmâm.
34. Vasmetu Âr (وصمة عار): 1986 - Yönetmen Eşref Fehmi.
35. et-Tutu ve'n-Nebbût (التوت والنبوت): 1986 - Yönetmen Niyâzi Mustafa.
36. Esdikâu's-Şeytan (أصدقاء الشيطان): 1988 - Yönetmen Ahmed Yâsin.
37. Kalbu'l-Leyl: 1989 - Yönetmen Âtîf Tayyib.
38. Leyl ve Havene (ليل وخونة): 1990 - Yönetmen Eşref Fehmi.

39. Semâratu'l-Emir (سمارة الأمير): 1991 - Yönetmen Ahmed Yahya.
40. Nûru'l-Uyûn (نور العيون): 1991 - Yönetmen Hüseyin Kemal.¹¹²

1.2.5. Yazdığı Senaryolar

1. el-Muntekim (المنتقم): 1947 - Yönetmen Salâh Ebû Seyf.
2. Antere ve Able (عنتره وعبلة): 1948 - Yönetmen Salâh Ebû Seyf.
3. Leke Yevmun Ya Zâlim (لك يوم يا ظالم): 1951 - Yönetmen Salâh Ebû Seyf.
4. Rayyâ ve Sekîne (ريا وسكينة): 1953 - Yönetmen Salâh Ebû Seyf.
5. el-Vahş (الوحش): 1954 - Yönetmen Salâh Ebû Seyf.
6. Ce'alûnî Mucrimen (جعلوني مجرما): 1954 - Yönetmen Âtîf Sâlim.
7. Futuvvâtü'l-Huseyniyye (فتوات الحسينية): 1954 - Yönetmen Niyâzi Mustafa.
8. Şebâbu İmrae (شباب امرأة): 1955 - Yönetmen Salâh Ebû Seyf.
9. Derbu'l-Mehâbîl (درب المهابيل): 1955 - Yönetmen Tefîk Sâlih.
10. el-Futuvve (الفتوة): 1957 - Yönetmen Salâh Ebû Seyf.
11. et-Tarîku'l-Mesdûd: 1958 - Yönetmen Salâh Ebû Seyf.
12. el-Hârîbe (الهاربة): 1958 - Yönetmen Hasan Remzi.
13. Ene Hurra (أنا حرة): 1959 - Yönetmen Salâh Ebû Seyf.
14. İhna't-Telâmize (احنا التلامذة): 1959 - Yönetmen Âtîf Sâlim.
15. Beyne's-Semâi ve'l-Ard (بين السماء والأرض): 1959 - Yönetmen Salâh Ebû Seyf.
16. Cemîle (جميلة): 1959 - Yönetmen Yusuf Şahin.
17. en-Nâsîru Selâhuddîn (الناصر صلاح الدين): 1963 - Yönetmen Yusuf Şahin.
18. Semenu'l-Hurriyye (ثمن الحرية): 1965 - Yönetmen Nur Demirdaş.
19. el-İhtiyâr (الاختيار): 1971 - Yönetmen Yûsuf Şâhin.
20. Dellâlu'l-Mısıriyye (دلال المصرية): 1971 - Yönetmen Hasan el-İmâm.
21. Zâtu'l-Vecheyn (ذات الوجهين): 1973 - Yönetmen Hüsameddin Mustafa.
22. el-Mucrim (المجرم): 1978 - Yönetmen Salâh Ebû Seyf.
23. Vekâletu'l-Beleh (وكالة البلع): 1983 - Yönetmen Hüsameddin Mustafa.¹¹³

¹¹² Ersöz, *Necip Mahfuz'un Midak Sokağı Adlı Romanının Tahlili*, s. 93-94.

¹¹³ Ersöz, *Necip Mahfuz'un Midak Sokağı Adlı Romanının Tahlili*, s. 92-93.

1.2.6. Türkçeye Çevrilen Romanları

1. Zukâku'l-Midak: 1977 yılında, Güler Dikmen tarafından “Ara Sokak” ismiyle İngilizceden Türkçeye; aynı sene Hasan Akay tarafından da “Sokaktakiler” ismiyle Arapça aslından Türkçeye çevrilmiştir.
2. el-Lissu ve'l-Kilâb: 1996 yılında, Rahmi Er tarafından “Hırsız ve Köpekler” ismiyle Arapça aslından Türkçeye çevrilmiştir.¹¹⁴
3. es-Summânu ve'l-Harîf: 2000 yılında, Ali Ekber Aliyev tarafından “Bıldırcın ve Sonbahar” ismiyle Arapça aslından Türkçeye çevrilmiştir.
4. eş-Şehhâz: 1995 yılında, Erdal Alovera tarafından “Dilenci” ismiyle İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir.
5. Mîramâr: 1989 yılında, Yüksel Peker tarafından “Miramar” ismiyle İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir.¹¹⁵
6. el-Kâhiretu'l-Cedide: 2005 yılında, Halim Öznurhan tarafından “Savrulan Kâhire” ismiyle Arapça aslından Türkçeye çevrilmiştir.
7. Hânu'l-Halîlî: 1999 yılında, Halim Öznurhan tarafından “Hân el-Halîlî,'de” ismiyle Arapça aslından Türkçeye çevrilmiştir.¹¹⁶
8. Beyne'l-Kasrayn: 2008 yılında, Işıl Alatlî tarafından “Saray Gezisi” ismiyle İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir.
9. Kasru's-Şevk: 2008 yılında, Işıl Alatlî tarafından “Şevk Sarayı” ismiyle İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir.
10. es-Sukkeriyye: 2008 yılında, Işıl Alatlî tarafından “Şeker Sokağı” ismiyle İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir.
11. Evlâdu Hâratînâ: 2008 yılında, Leyla Tonguç Basmacı tarafından “Cabelavi Sokağı'nın Çocukları” ismiyle İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir.
12. el-Merâyâ: 2010 yılında, Işıl Alatlî tarafından “Aynalar” ismiyle İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir.
13. el-Karnak: 2008 yılında, Leyla Tonguç Basmacı tarafından “Karnak Kafe” ismiyle İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir.

¹¹⁴ Bkz. Yıldız, “Nobel Ödüllü Yazar Necib Mahfûz'un el-Lissu ve'l-Kilâb Adlı Romanı”, s. 23-48.

¹¹⁵ Bkz. Musa Yıldız, “Necib Mahfûz'un Mîramâr Adlı Romanı”, Ekev Akademi Dergisi, C.I, s.2, byy, 1998, ss. 275-295.

¹¹⁶ Bkz. Bedrettin Aytaç, “Necib Mahfûz'un Hânu'l-Halîlî Romanı Üzerine Bir İnceleme”, EKEV Akademi Dergisi, s.19, byy, 1997, ss. 37-53.

14. Leyâlî Elfi Leyle: 2002 yılında, A.Sait Aykut tarafından “Binbirinci Geceden Sonra” ismiyle Arapça aslından Türkçeye çevrilmiştir.
15. el-Bâkî Mine’z-Zemeni Sâ’a: 1992 yılında, Kadir Polat Er tarafından “Nil’in Üç Çocuğu” ismiyle Arapça aslından çevrilmiştir.
16. Yevme Kutile’z-Zaîm: 1992 yılında, Lütfullah Göktaş tarafından “Başkanın Öldürüldüğü Gün” ismiyle Arapça aslından Türkçeye çevrilmiştir.
17. Asru’l-Hubb: 2011 yılında, Dilek Şendil tarafından “Aşk Zamanı” ismiyle İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir.
18. Bidâye ve Nihâye: 2011 yılında, Işıl Alatlı tarafından “Başlangıç ve Son” ismiyle İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir.
19. Kuştımur: 2012 yılında, Utku Umut Bulsun tarafından “Kuştımur Kahvehanesi” ismiyle İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir.
20. es-Serâb: 2010 yılında, Işıl Alatlı tarafından “Serap” ismiyle İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir.
21. Rihletu İbn Fattûme: 2013 yılında, Nevzat H. Yanık tarafından “İbn Fattûme’nin Seyahati” ismiyle Arapça aslından Türkçeye çevrilmiştir.
22. Melhametu’l-Harâfiş: 2013 yılında, Volkan Atmaca tarafından “Ezilenler” ismiyle İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir.
23. Hadratu’l-Muhterem: 2012 yılında, Işıl Alatlı tarafından “Muhterem Efendim” ismiyle İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir.
24. Efrâhu’l-Kubbe: 2015 yılında, Aslı Çingil tarafından “Düğün Evi” ismiyle İngilizceden Türkçeye tercüme edildi.¹⁰⁹
25. el-Hubbu Tahte’l-Matar: Ayça Çınaroğlu tarafından 2015 yılında “Yağmurda Aşk” adıyla Türkçeye çevrilmiştir.
26. Sersera Fevka’n-Nîl: 2015 yılında, Rahmi Er tarafından “Nil Üstünde Gevezelik” ismiyle Arapça aslından Türkçeye çevrilmiştir.¹¹⁷

¹¹⁷ Musa Yıldız, "*Necîb Mahfûz (Hayatı, Eserleri ve Türkçe Çevirileri)*", Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, C.IX, s.29, byy, 2009, ss. 20-28; Ramazan Aslan, *Arap Edebiyatında Necîb Mahfûz ve Melhametu’l-Harâfiş Adlı Eseri*, İlâhiyât Yayınları, Ankara: 2020, ss. 54-57.

1.2.7. Türkçeye Çevrilen Hikâyeleri

1. Hemsu'l-Cunûn: Bu eserdeki Bedletu'l-Esîr (بدلة الأسير) adlı hikâye, Musa Yıldız tarafından “Esir Elbisesi”, Mesut Yazıcı tarafından da “Esir Üniforması” ismiyle Arapça aslından Türkçeye çevrilmiştir.
2. Dunya'l-Allah: Bu eserdeki;
 - Dunyâ Allah adlı hikâye, Musa Yıldız tarafından “Dünya Hâli” ismiyle Arapça aslından Türkçeye çevrilmiştir.
 - el-Cebbâr (الجبار) adlı hikâye, Erdinç Doğru ve Hakkı Suçin tarafından “Zorba” ismiyle Türkçeye çevrilmiştir.
 - Hanzal ve'l-Askerî (حنظل والعسكري) adlı hikâye, Tomris Uyar tarafından “Hanzal ile Polis” ismiyle Türkçeye çevrilmiştir.
 - el-Câmi fi'd-Derb (الجامع في الدرب) adlı hikâye, Tomris Uyar tarafından “Dar Sokaktaki Cami” ismiyle Türkçeye çevrilmiştir.
 - Diddu Mechûl (ضد المجهول) adlı hikâye, Erdinç Doğru tarafından “Fâili Meçhul” ismiyle Türkçeye çevrilmiştir.
 - Za'belâvî (زعبلاوي) adlı hikâye, Halim Öznurhan tarafından aynı isimle Türkçeye çevrilmiştir.
3. Beytun Seyyi'u's-Sum'ah: Bu eserdeki;
 - Sûku'l-Kântû (سوق الكانتو) adlı hikâye, Musa Yıldız tarafından “Bit Pazarı” ismiyle Türkçeye çevrilmiştir.
 - el-Kahvetu'l-Hâliye (القهوة الخالية) adlı hikâye, Musa Yıldız tarafından “Boş Kahvehane” ismiyle Türkçeye çevrilmiştir.
4. Tahte'l-Mizalle: Bu eserdeki;
 - el-Hâvî Hatafe't-Tabak (الحاوي خطف الطبق) adlı hikâye, Orhan Çolak tarafından “Tabağı Sihirbaz Çaldı” ismiyle Türkçeye çevrilmiştir.
 - el-Vechu'l-Âher (الوجه الآخر) adlı hikâye, Erdinç Doğru tarafından “Öteki Yüz” ismiyle Türkçeye çevrilmiştir.
5. Hikâye bi-lâ Bidâye ve-lâ Nihâye: Bu eserdeki er-Raculu'llezî Fekade Zâkiratehu Merrateyn (الرجل الذي فقد ذاكرته مرتين) adlı hikâye, Halim Öznurhan tarafından “Hafızasını İki Kere Kaybeden Adam” Kaybeden Adam” ismiyle Türkçeye çevrilmiştir.
6. el-Hubbu Fevka Hadbeti'l-Heram: Bu eserdeki;

- Sâhibu's-Sûra (صاحب الصورة) adlı hikâye, Halim Öznurhan tarafından “Resimdeki Kişi” ismiyle Türkçeye çevrilmiştir.
- el-Havâdisu'l-Musîra (الحوادث المثيرة) adlı hikâye, yine Halim Öznurhan tarafından “Şaşırtıcı Olaylar” ismiyle Türkçeye çevrilmiştir.
- 7. eş-Şeytânü Yaiz: Bu eserdeki;
 - Ustratun Enâha Aleyha'd-Dehr (أسرة أناخ عليها الدهر) adlı hikâye, Halim Öznurhan tarafından “Feleğin Sillesini Yemiş Bir Aile” ismiyle Türkçe'ye çevrilmiştir.
 - er-Risâle (الرسالة) adlı hikâye, yine Halim Öznurhan tarafından “Mektup” ismiyle Türkçeye çevrilmiştir.
 - Karâr fî Dav'il-Berk (قرار في ضوء البرق) adlı hikâye, yine Halim Öznurhan tarafından “Şimşek Işığında Karar” ismiyle Türkçe'ye çevrilmiştir.
- 8. el-Fecru'l-Kâzib: Bu eserdeki;
 - Nisf-u Yevm (نصف يوم) adlı hikâye, Musa Yıldız tarafından “Yarım Gün” ismiyle Türkçeye çevrilmiştir.
 - Fi'l-Medîne (في المدينة) adlı hikâye, yine Musa Yıldız tarafından “Şehirde” ismiyle Türkçeye çevrilmiştir.
 - Maradu's-Seâde (مرض السعادة) adlı hikâye, Murat Göçer tarafından “Mutluluk Hastalığı” ismiyle Türkçeye çevrilmiştir.
 - el-Meydânu ve'l-Makhâ (الميدان والمقهى) adındaki hikâye ise Yusuf Sami Samancı tarafından “Meydan ve Kahvehane” ismiyle Türkçeye çevrilmiştir.¹¹⁸

1.2.8. Yazar ve Eserleri Hakkında Türkiye’de Yazılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri

1. Ahmet Kazım Ürün, Çağdaş Mısır Romanında Necib Mahfuz ve Toplumcu, Gerçekçi Romanları, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı / Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Erzurum, 1994.

¹¹⁸ Yıldız, *Necib Mahfuz (Hayatı, Eserleri ve Türkçe Çevirileri)*, ss. 20-28; Aslan, *Arap Edebiyatında Necib Mahfuz ve Melhametu'l-Harâfiş Adlı Eseri*, ss. 57-59.

2. Mesut Yazıcı, Türkçe'de Necib Mahfuz, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı / Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara, 1997.
3. Musa Yıldız, Necib Mahfuz'un Sembolik Romanları, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı / Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara, 1998.
4. Cüneyt Mehmet Şimşek, Necib Mahfuz ve Üç Romanının Değerlendirilmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı / Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Bursa, 1999.
5. Yusuf Köşeli, Necib Mahfuz, Hayatı, Eserleri ve Şehhaz "Dilenci" Adlı Romanı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı / Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Erzurum 2005.
6. İsmail Gündüz, Necib Mahfuz'un Hammaratu'l-Kıttı'l-Esved Adlı Eserinin İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı / Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Konya, 2008.
7. Zeynep Orhan, Peyami Safa'nın Fatih-Harbiye ve Necib Mahfuz'un Midak Sokağı Romanlarındaki Karakterlerin Analitik Karşılaştırılması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı / Karşılaştırmalı Edebiyat Bilim Dalı, Eskişehir, 2009.
8. Yasemin Kozakoğlu, Necib Mahfuz'un es-Sülasıyye (Üçleme) Adlı Eserinde Kadın Figürü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı / Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Konya, 2010.
9. Leyla Yakupoğlu, Necip Mahfûz'un es-Sülâsiyye'si (Üçleme) İle Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Kiralık Konak Adlı Romanının Karşılaştırılması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı / Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul, 2013.

10. Rashad Seyidov, Necîb Mahfûz'un Cebelâvî Sokağı'nın Çocukları Eserinin Şahıslar Bakımından İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı, Erzurum 2017.
11. Gülfem Kurt, Necîb Mahfûz Romanlarının Arapçadan Türkçeye Çevirilerinin Erek Odaklı Çeviri Kuramı ve Çeviri Stratejileri Açısından İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara, 2019.
12. Numan Çiçek, Necîb Mahfûz'un "Rihlet ibn Fattûme" Adlı Romanının İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı, Kayseri, 2019.
13. Duygu Dâna, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Kiralık Konak Romanı İle Necip Mahfûz'un Kahire Üçlemesi (es-Sülâsiyye) Romanının Karşılaştırılması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı, İstanbul, 2019.
14. Salih Akyüz, Necîb Mahfûz'un Sembolik Romanlarındaki Diyalogların Arapça Öğretiminde Kullanımı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü / Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara, 2018.
15. Rahime Kayhan, Necîb Mahfûz'un Tiyatrolarının Metin Çözümlemesi Yönünden İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum, 2015.
16. Nurullah İrven, Necîb Mahfûz'un Abesu'l-Akdâr Adlı Romanının İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / Arap Dili Belâgatı Bilim Dalı, Isparta, 2015.
17. Ersen Seferoğlu, Necîb Mahfûz'un "Et-Tarîk" Adlı Romanının İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı, Kayseri, 2014.

18. Zeynep Bilge Diktaş, Necib Mahfuz'un "Hânu'l-Halîlî" Romanı İle Halit Ziya Uşaklıgil'in "Mai ve Siyah" Romanında Modernleşme Süreci ve Modern Bireyin Bunalımı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı, İstanbul, 2019.
19. Marwa Fouda, Necib Mahfuz'un "Aşk Zamanı" Adlı Romanında Hal Kategorisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı / Türk Dili Bilim Dalı, Ankara, 2019.
20. Musa Yıldız, Nacîb Mahfûz (Hayatı, Eserleri ve Kısa Hikayeleri), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara, 1992.
21. Mehmet Ali Ersöz, Necip Mahfuz'un Midak Sokağı Adlı Romanının Tahlili, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı / Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul, 2014.
22. Esra Yavuz, Necip Mahfuz'un El-Liss ve'l-Kilâb (Hırsız ve Köpekler) ve Virginia Woolf'un MRS. Dalloway Romanlarında Bilinç Akışı Tekniği Kullanımının Karşılaştırılması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı, İstanbul, 2019.
23. Abdelghafour Mohammed, Necip Mahfuz'un Sersera Fevka'n-Nîl "Nil Üstünde Gevezelik" Adlı Eserinde Arapça - Türkçe Çeviride Kalıp İfadelerin Aktarım Bakımından İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı / Türk Dili Bilim Dalı, Bursa, 2017.
24. Feridun Gündeş, Çağdaş Akdeniz Bağlamında Kadim Metinlerin Yeniden İşlenmesi: Necip Mahfuz ve Pier Paolo Pasolini'nin Eserlerinde Alegorik İzdüşüm ve Ütopik Nostalji, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Medya ve Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalı, Ankara, 2018.

25. Ramazan Aslan, Necîb Mahfûz'un Melhametu'l-Harâfiş Romanının Şekil ve Muhteva açısından Tahlili, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı / Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı, Bursa, 2020.
26. Yusuf Kocabaş, Necib Mahfuz'un "Evlâd Hâretinâ" Adlı Eserinin Dil ve Üslûp Bakımından İncelenmesi, (Devam Eden Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı / Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı, Isparta.
27. Hasan Bülbül, Necib Mahfuz'un el-Kahiratu'l-Cedide Adlı Romanının İncelenmesi, (Devam Eden Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı / Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı, Kayseri.¹¹⁹

1.2.9.Yazar ve Eserleri Hakkında Türkiye’de Yazılan Makaleler

1. Musa Yıldız, “Mısırlı Yazar Necib Mahfuz’un Evladı Haratina Adlı Romanındaki Sembolik Kavramlar ve Çözümlemesi”, Birinci Orta Doğu Semineri (Kavramlar Kaynaklar ve Metodoloji): Bildiriler, Elazığ, Mayıs 2003, ss. 209-238.
2. Musa Yıldız, “Necîb Mahfûz'un Kısa Hikâyelerinde Bazı Temalar”, EKEV Akademi Dergisi, I. cilt, 4. sayı, Erzurum, 1999, ss. 135-146.
3. Bedrettin Aytaç, “Necib Mahfuz'un 'Allah'ın Dünyası' Adlı Hikâyesi Üzerine Bir İnceleme”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi [DTCF Dergisi], XXXIV. cilt, 1- 2. sayı, Ankara, 1990, ss. 1-3.
4. Bedrettin Aytaç, “Necîb Mahfûz'un “Hikâyât Hâretinâ” Adlı Eserinde Anlatım Sanatı”, Gündoğan Edebiyat Dergisi, I. cilt, 3. sayı, Erzurum, 1998, ss. 309-320.
5. Bedrettin Aytaç, “Necîb Mahfûz'un Hânu'l-Halîlî Romanı Üzerine Bir İnceleme”, EKEV Akademi Dergisi, 19. sayı, 1997, ss. 37-53.

¹¹⁹ Yukarıda sunduğumuz yüksek lisans ve doktora tezleri ile ilgili malumatlar Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Tarama Merkezi ile Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi verilerine dayanmaktadır.

6. Musa Yıldız, “Necîb Mahfûz'un Mirâmâr Adlı Romanı Üzerine Bir İnceleme”, EKEV Akademi Dergisi, I. cilt, 2. sayı, Erzurum, 1998, ss. 275-295.
7. Musa Yıldız, “Necib Mahfuz'un Sersera Fevka'n-Nil Adlı Romanı”, GEFAD: Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, XVIII. cilt, 3. sayı, Ankara, 1998, ss. 99-118.
8. Musa Yıldız, “Nobel Ödüllü Yazar Necîb Mahfûz'un el-Liss ve'l-Kitâb Adlı Romanı”, Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, II. cilt, 5. sayı, Ankara, 2002, ss. 23-48.
9. İsmail Bozkurt, “Necib Mahfuz'un Midak Sokağı Romanı ve Romanda Politika / Politikacı”, Tarih ve Mekân/Zaman Bağlamında Türk Edebiyatı, Türkiye XX. Uluslararası Kıbatak Edebiyat Sempozyumu, Bilecik, 2011, ss. 341-350.
10. Musa Yıldız, “Nobel Ödüllü Mısırlı Yazar Necib Mahfuz'un Ardından (94 Yıl 8 Ay 20 Günlük Yaklaşık Bir Asırlık Ömür)”, Folklor/Edebiyat, XIV. cilt, 53. sayı, Ankara, 2008, ss. 209-216.
11. Cemal Abdullah Aydın, “Necib Mahfuz'un “Yankı” Adlı Kısa Hikâyesi”, 2.Şarkiyat Mecmuası, 17. sayı, İstanbul, 2010, ss. 13-27.
12. Bülent Korkmaz, “Necîb Mahfûz'dan Bir Mısır Devrimi Romanı: Karnak Kafe”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi [DTCF Dergisi], III. cilt, 1. sayı, Ankara, 2013, ss. 135-153.
13. M. Mücahit Asutay, “Necib Mahfuz'un Kısa Öykülerinde Hayatından Yansımalar Dair Bazı Notlar”, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2. sayı, Rize, 2012, ss. 321-326.
14. Mohamad Alahmad, “el-Binâü'l-Fennî li'ş-Şahsiyyât ve Eb'âdiha'l-İctimâiyye ve'n-Nefsiyye fî Rivâyeti 'Yevme Kutile'z-Zaîm' li'r-Revâi Necîb Mahfûz”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi [İLTED], 45. sayı, Erzurum, 2016, ss. 233-259.
15. Lüfullah Bender, “Nobel Mahfuz'a mı, Mısır'a mı?”, Kitap Dergisi, 22. sayı, İstanbul, 1988, ss. 4-9.
16. John Fowles; çeviren Talat Yazıcı, “Necip Mahfuz”, Adam Sanat, 37. sayı, İstanbul, 1988, ss. 62-70.

17. Lütfullah Bender, “Şair Cevat Çapan'la Nobel ve Necip Mahfuz Üzerine”, Kitap Dergisi, 22. sayı, İstanbul, 1988, ss. 14-15.
18. Musa Yıldız, “Necîb Mahfûz (Hayatı, Eserleri ve Türkçe Çevirileri)”, Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, IX. cilt, 29. sayı, Ankara, 2009, ss. 17-28.
19. Aysel Ergül Keskin, “Necîb Mahfûz’un Hân el-Halîlî Romanında Mekân İzleği”, 2. Doğu Araştırmaları: Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 6. sayı, İstanbul, 2010, ss. 57-74.
20. Azmi Yüksel, “Necib Mahfuz’un Zukak el-Midakk Adlı Romanı”, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, VIII. cilt, Ankara, 1992, ss. 283-305.116 21.
21. Mohamad Alahmad, “Necip Mahfuz’un “Başkan’ın Öldürüldüğü Gün” Adlı Romanındaki Karakterlerin Sanatsal Yapısı, Toplumsal ve Psikolojik Boyutları”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 45. sayı, Erzurum, 2016, ss. 233 - 259.
22. Adnan Arslan, “Necip Mahfuz’un “El-Lissu ve’l-Kilâb” Adlı Romanında Tasavvufî İzlekler”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 46. sayı, Samsun, 2019, s. 5 - 24
23. Memdûh Ferrâc el-Nâbî, “Cudo’yu Beklerken ve “et-Tarîk (Yol)” Romanında Farklı Bakışlar (Çok Boyutluluk)”, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, I. cilt, 1. sayı, Rize, 2015, ss. 150 – 163.
24. Nurullah Yılmaz, “Nil’in Üç Çocuğu İle Yaprak Dökümü Romanlarında İşlenen Ortak Motifler”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, X.cilt, 21. sayı, Erzurum, 2003, ss.99-112.
25. Celal Turgut Koç, “Necîb Mahfûz’un Midak Sokağı Romanındaki Atasözlerinin Çeviride Eşdeğerlik Açısından Değerlendirilmesi”, Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, XVIII. cilt, 46. sayı, 2018, ss. 123 - 142
26. Asiye Çelenlioğlu, “Necîp Mahfûz’un Üçlemesinde Eleştirel Gerçeklik”, Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, IX. cilt, 1. sayı, 2017, ss. 1- 21
27. Musa Yıldız, “Nobel Ödüllü Yazar Necîb Mahfûz’un eş-Şehhâz Adlı Romanı”, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, VI. cilt, 1. sayı, 2002, ss. 19-46.

28. Gülfem Kurt, “Çeviride Kayıplar Sorunu: Necîb Mahfûz’un Yevme Kutile’z-Za’im Adlı Eserinin Arapça ve İngilizceden Türkçeye Çevirisi ile Arapça Kaynak Metnin Karşılaştırmalı Bir İncelemesi”, Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi, 25 sayı, 2018, ss. 1-33.¹²⁰
29. Hamdi Sakkut: Çev. Azmi Yüksel, “Nacîb Mahfûz’un Kısa Hikâyeleri”, Ankara Üniversitesi, D.T.C.F. Doğu Dilleri Dergisi, IV. cilt, 1. sayı, Ankara, 1985, ss.125- 137.
30. Murat Bardakçı, “Necîb Mahfuz’la Edebiyat ve Nobel Söyleşisi”, Hürriyet Gösteri Sanat Edebiyat Dergisi, 1988, ss.4-7.
31. Halim Öznurhan, “Kahire’nin Romancısı Necîb Mahfûz”, Yedi İklim, 199. Sayı, İstanbul, 2006, ss. 64-66.
32. Halim Öznurhan, “Yüzüncü Doğum Yılında Necîb Mahfûz”, Temrin Aylık Düşünce ve Edebiyat Dergisi, 45. sayı, 2012, ss.10-12.
33. Asuman Kafaoğlu Büke, “Aşk Zamanı”, Temrin Aylık Düşünce ve Edebiyat Dergisi, 45. sayı, 2012, ss.17-18.
34. İbrahim Atay, “Beheri’yi Kim Öldürdü?”, Temrin Aylık Düşünce ve Edebiyat Dergisi, 45. sayı, 2012, ss.19-20.¹²¹
35. Ramazan Aslan, “Melhametu’l-Harâfiş ve Evlâdu Hâratinâ Romanlarının Vâkıa, Mekân, Zaman ve Kişi Benzerliği Yönünden Karşılaştırılması”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 49. Sayı, 2020, 419-439.

¹²⁰ Necîb Mahfûz ve eserlerine dair yapılan çalışmalar hakkında buraya kadar sunduğumuz bilgiler *Dergi Park* verilerine dayanmaktadır.

¹²¹ Yazar ve eserleri hakkında yapılan çalışmalar konusunda daha geniş bilgi için bkz. Musa Yıldız, “Türkiye’de Necip Mahfuz Literatürüne Genel Bir Bakış”, Uluslararası Ortadoğu Kongresi (Dil, Tarih ve Edebiyat), Ankara: 2017, ss. 7-8.

İKİNCİ BÖLÜM

NECİB MAHFÛZ'UN BİDÂYE VE NİHÂYE ADLI ESERİNİN TAHLİLİ

2.1. ESERİN KÜNYESİ, KONUSU VE EDEBÎ DEĞERİ

2.1.1. Eserin Künyesi

Necîb Mahfûz'un 1942-1943 yıllarında yazdığı *Bidâye ve Nihâye* adlı romanı ilk kez 1949'da basılmıştır.¹²² Yazar bu romanı gerçek bir hayat hikâyesinden esinlenerek yazmıştır. Roman vefat eden aile reisinden geriye kalan emekli maaşıyla yaşama tutunmaya çalışan, anne ve dört çocuktan müteşekkil fakir bir ailenin hayatını konu alan trajik bir yapıya sahiptir.

Mahfûz'un gerçek bir hayat hikâyesinden esinlenerek yazdığı bu roman onun da ifadesiyle objektif olma özelliğinden mahrum değildir. Mahfûz bu konu ile alakalı şöyle bir açıklama yapar:

Bidâye ve Nihâye'yi yazmaya karar vermemde, küçüklüğümde beri tanıdığım ve topluma karşı tavırlarını tasvip etmediğim birtakım insanları eleştirmek isteme fikrim etkili olmuştur. Bu insanların utanma duyguları yoktu. Bana karşı tavırlarında ise beni sövmeye çalıştıklarını fark ettim. Az miktardaki parama göz dikerek tramvay biletlerini benden istiyor, duygu sömürüsü yapıyorlardı. Aslında başlangıçta komedi türünde bir eser yazıp fakir edebiyatı yapan bu insanların içindeki istismarcı ruhu ortaya koyarak onlarla dalga geçmeyi düşünmüştüm. Fakat yazmaya başlayınca bu fikrimden vazgeçtim ve onlara farklı boyutlardan bakarak bir trajedi yazdım. Yani bu, şu demek oluyor ki başlangıçtaki kişisel eğilimlerimi, objektif düşünce ile kaldırmış oldum.¹²³

Romanla ilgili Mahfûz'un planları dışına çıkan bir diğer konu ise romanın final kısmıdır. Mahfûz, kafasında canlandırdığı yaşanmış bir hayat hikâyesinden alınan romanın konusunu aslında mutlu bir sonla bitirmek ister. Fakat ardı ardına gelişen trajik olaylar buna müsaade etmez ve Mahfûz yegâne alternatif olarak romanı intihar olgusuyla bitirir. Mahfûz'un romanı trajik bir sonla bitirmek istemesinin ardında yatan

¹²² Ürün, *Çağdaş Mısır Romanında Necîb Mahfûz ve Toplumcu Gerçekçi Romanları*, s. 187.

¹²³ Ürün, *Çağdaş Mısır Romanında Necîb Mahfûz ve Toplumcu Gerçekçi Romanları* s. 193.

sebeep kendi duyguları ile okuyucunun duygularını sentezlemek istemesidir. Romanın sonunda Hasaneyn ile Nefise'nin intihar etmesi, Mahfûz'un toplum şartlarına gösterdiği bir tepkinin sonucudur. Aslında Mahfûz romanına Başlangıç ve Son ismini vermekle zaten romanın başındaki trajedinin sonunda da görüleceğini sezdirir.¹²⁴

Mahfûz'un bu eseri, es-Sülâsiyye'den sonra gerçeğe en yakın romanı olarak kabul edilir. Roman, 1935 yılında Kamil ailesinin reisinin ölümüyle sarsıcı ve etkileyici bir başlangıç yapar. Bu trajik başlangıç 1939 yılında evin tek kızı Nefise ve en küçük oğlu Hasaneyn'in intihar etmesiyle son bulur. Esasen Mahfûz romandaki olayları, babanın ölümü ve bunun ailedeki sonuçlarını merkeze alarak tasarlar. Dolayısıyla Mahfûz'un bu romanındaki ölüm olayı ailedeki bütün şahısları etkiler. Oysa *el-Kâhîratü'l-Cedîde* adlı romanında, başlangıçtaki olaydan ikinci dereceden kahramanlar etkilenmemiştir.¹²⁵

2.1.2. Eserin Konusu

Romandaki olaylar 1935 yılının Kasım ayında başlar ve İkinci Dünya Savaşı başlamadan hemen önce 1939 yılının sonlarına doğru biter. Mahfûz'un *Bidâye ve Nihâye*'si, kronolojik olarak 1934 yılının anlatıldığı *el-Kâhîratü'l-Cedîde*¹²⁶ ile 1941 sonlarından 1942 sonlarına kadarki dönemi ele aldığı *Hânu'l-Halîlî*¹²⁷ isimli eserlerinin arasında kalan dönemden bahseder. Bu dönem ki; bütün dünyayı büyük bir ekonomik krizin vurduğu, yoksulluğun ve siyâsal bozulmaların kol gezdiği, her gün öğrencilerin kanlarının döküldüğü ve Mısır'da İsmail Sıdkî (ö.1950) hükümetinin getirdiği 1936 antlaşmasının¹²⁸ kabul edilmek istenmediği bir dönemdir.¹²⁹

Mahfûz'un toplumcu gerçekçi romanları arasında değerlendirilen *Bidâye ve Nihâye*, yazarın bu türde yazdığı romanları arasında döneminin siyasi olayları hakkında en az anlatının olduğu eseridir. Romanın anlatıldığı dönem aslında Mısır'da pek çok

¹²⁴ Ürün, *a.g.e.*, s. 188.

¹²⁵ Ürün, *a.g.e.*, s. 188.

¹²⁶ Necîb Mahfûz, *el-Kâhîratü'l-Cedîde*, Mektebetü Mısır, Kâhire: 1945.

¹²⁷ Necîb Mahfûz, *Hânu'l-Halîlî*, Dâru'l-Kalem, Beyrut: 1972.

¹²⁸ 26 Ağustos 1936 tarihinde Londra'da imzalanan ve Mısır'daki İngiliz işgalini resmen sona erdiren bir antlaşmadır. İngiltere ve Mısır arasında yirmi yıl süre ile imzalanmış ve Mısır'ın bağımsızlığına kavuşmasında bir dönüm noktası olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ş. Tufan Buzpınar, "*Nehhas Paşa*", DİA, C.XXXII, İstanbul: 2006, s. 543, 544.

¹²⁹ Abdul Muhsin Taha Bedr, *Necîb Mahfûz, er-Ru'ye ve'l-Edât*, el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitab, Kahire: 1978, s.444; Nevfel, *a.g.e.*, s. 151.

siyasi olayın yaşandığı çalkantılı bir dönem olmasına rağmen yazar bu romanında daha çok şahısların psikolojik yönlerini tahlil etmeyi tercih eder.¹³⁰

Roman kısaca babalarının vefatından sonra ortada kalan dört çocuk ile bu çocukları ve ailesini ayakta tutmak için elinden gelen bütün fedakârlıkları yapan bir annenin yaşam mücadelesini anlatır. Romanda, başıboş ve işsiz olan büyük oğlan Hasan, kendi sınıfının üstündeki bir kızı seven küçük oğlan Hasaneyn, güzel huylu ortanca oğlan Hüseyin ve eski sevgilisi yüzüstü bıraktıktan sonra fahişe olan Nefise'den oluşan dört kardeşin trajik hikâyesi ele alınır.

Romandaki dört kardeşten her birinin farklı dünyaları olmasına karşın buluştukları ortak bir nokta vardır ki; o da kutsal gördükleri ve bağlı oldukları ailelerine karşı büyük sevgi beslemeleridir. Aile birliğini korumak için de her biri kendine özgü farklı yollar kullanır. Bu da romana sürükleyicilik etkisi katmıştır.¹³¹

Mahfûz, *Bidâye ve Nihâye*'de tüm ilgiyi aileye ve aile üyelerine verir. Odak noktası ailedir. Romanın başkahramanı bütün bir aileden oluşur. Romanın başındaki ölüm olayı bütün aile fertlerini etkiler. Dolayısıyla önem bakımından aile üyelerinin tümü eşdeğerdir. Romandaki aile fertlerinin hepsi tam anlamıyla gerçek bir drama sahnesindedir.¹³²

2.1.3. Eserin Edebî Değeri

Mahfûz bu romanda, birtakım sembollerle o günkü Mısır toplumunun farklı kesimlerini eleştirir. Romandaki üç erkek kardeş toplumdaki üç tabakayı sembolize eder. Dar gelirli ve fakir aileleri Hasan sembolize ederken, zengin ve aristokratik sınıfın temsilcisi Hasaneyn ve orta tabakadan insanların resmedildiği karakter de Hüseyin olmuştur.¹³³

Romanda dikkat çeken sembollerden biri de romandaki bazı şahısların isimlerinin aynı kökten gelerek, az harflilerle başlayıp çok harflilere doğru dizilmesidir. Bu isimler sırasıyla, Hasan(حسن), Hüseyin(حسين), Hasaneyn(حسنين), Hüseyin'in Tanta'ya kâtip olarak atandığı okulda tanıştığı ve kızının adı İhsan(إحسان) olan başkâtip Hasan Hasan Hasan (حسن حسن حسن)'dır. Mahfûz bu ince detaylarla toplumdaki benzer isimleri, benzer

¹³⁰ Taha Bedr, *a.g.e.*, s., 459.

¹³¹ Muhammed Hasan Abdullah, *el-Vâkı 'iyye fi'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire: 1971, s. 455-504.

¹³² Ürün, *Çağdaş Mısır Romanında Necîb Mahfûz ve Toplumcu Gerçekçi Romanları*, s. 188-189.

¹³³ Ürün, *a.g.e.*, s. 192.

düşünce ve manevi değerler çevresinde toplayarak, romanın hem muhteva hem de şekil bakımından üstünlüğünü ispatlar.¹³⁴

Fâtıma Mûsâ, eleştirmenlerin Necîb Mahfûz'un özellikle bu romanında fazlasıyla hissettirdiğini söyledikleri karamsarlık olgusunu kabul etmez. Ona göre Mahfûz, toplumda meydana gelen olayları son derece gerçekçi bir üslupla kaleme almıştır. Mûsâ, Mahfûz hakkındaki bu ithamların temelsiz ve yersiz olduğunu savunur.¹³⁵

'Abdu'l-Muhsin Taha Bedr'e göre Mahfûz bu eserinde insanı olumsuz yönde etkileyen üç faktörün varlığından bahseder. Bu faktörleri önem bakımından şöyle sıralamak mümkündür: Kader, beşerî karakter ve toplumsal ilişkiler. Mahfûz, *Bidâye* ve *Nihâye*'yi babanın ölümüyle ailenin kaderini değiştirerek başlatır ve ortaya büyük bir trajedi çıkar. Babanın ölümü ailenin geçim kaynağını yok etmiş ve aileyi büyük bir buhrana sürüklemiştir. Hâlbuki baba ölmeseydi olaylar bu şekilde gelişmeyecek hatta belki sonları daha farklı olacaktı.¹³⁶

Corc Sâlim (ö.1977)'in¹³⁷ ifadesiyle de; Balzac'ın romanlarında kahramanlarına acı çektirdiği söylenirken, Mahfûz'un romanlarında ise içinde yaşadıkları hayat kahramanlara acı çektirir.¹³⁸

Mahfûz, *el-Kâhîratü'l-Cedîde* adlı romanında, İhsan karakterinin yaptığı gibi sırf sömürgecilerden bahsetmenin toplumun iflâhı için yeterli olmayacağını dile getirmiştir. Yine başarıya giden yolun kural tanımazlık yahut tarafsızlıktan geçtiğini düşünen Mahcûb karakteri ile bizlere bu düşüncelerin, zaten bozulmuş olan Kahire toplumunda iyice bozulmaktan başka bir işe yaramayacağını gösterir. Ayrıca Mahcûb, bütün kural tanımazlığına rağmen bozulmuş ve yozlaşmış bir ormanda, yırtıcıların en kuvvetlisi de değildir. Yine *Hânu'l-Hâlîlî*'deki Ahmed Âkîf'in toplumdan ve savaştan uzaklaşmak için tasavvufa dalması da çözüm değildir. Yine benzer şekilde *Zukâku'l-Midakk*'ta da müreffeh ve yaşanılabilir bir hayat için İngiliz askeri kampındaki var olma ve uyuşturucu işi ile uğraşarak fakirlikten kurtulma çabası sonuçsuz kalır. *Bidâye* ve *Nihâye*'ye geldiğimizde ise yoksulluğun ardında bıraktığı izler Mısır insanının hayatını

¹³⁴ Fâtımatu'z-Zehrâ Muhammed Sa'îd, *er-Remziyye fî Edebi Necîb Mahfûz*, el-Müessesetu'l-'Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, Beyrut: 1981, s. 70.

¹³⁵ Fatıma Mûsâ, *Fi'r-Rivâyeti'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âsıra*, Mektebetu el-Anglo'l-Mısriyye, Kâhire: 1972, s. 64.

¹³⁶ Taha Bedr, *Necîb Mahfûz, er-Ru'ye ve'l-Edât*, s. 449.

¹³⁷ Suriyeli, önemli bir edebiyatçı, yazar ve mütercimdir.

¹³⁸ Corc Sâlim, *el-Mugâmeratu'r-Rivâiyye*, İttihâdu'l-'Arab Yay., Şam: 1973, s. 75.

yönlendirdiği sürece, yoksulluktan kurtulmak için bilgi ve çalışmanın faydasız olacağı görülüyor.¹³⁹

2.2. ROMANDAKİ OLAYLARIN OLUŞUMU VE ROMANIN OLAY ÖRGÜSÜ

2.2.1. Romandaki Olayların Oluşumu

Romanda anlatılan olayları iki kısımda değerlendirmek mümkündür. İlki temel bölümler ikincisi ise ikinci dereceden olayların anlatıldığı bölümlerdir. İkinci dereceden olayların anlatıldığı bölümler romanı süsleyen kısımlardır. Temel bölümler ise olayların gelişimi sürdürmek için gerekli olan kısımlardır. İlk bölüm ne kadar gerekliyse, romandaki anlatının estetiği için ikinci bölüm de o kadar gereklidir. Başlangıçta yazarın ortaya koyduğu bir durum başka bir durum gelişerek bozular. Anlatı bittiğinde ise başlangıçtaki olaylarla ilgili bir sonuç ortaya konulur. Bu olaya anlatı izlencesi denilmektedir.¹⁴⁰

Mahfûz'un ele aldığımız bu romanı dört çocuklu bir ailenin hayatını alt üst eden babanın ölümüyle başlar. Mahfûz romana *Başlangıç ve Son* ismini vermekle bu sarsıcı olayın devamını okuyucuya sanki sezdiriyor gibidir. Hayatları bir anda altüst olan aile romanın başından sonuna kadar büyük talihsizlikler yaşar. Romanın sonu da bu talihsizliklerden payını alır ve çocuklardan ikisinin intihar etmesi ile biter.¹⁴¹

Anlatı izlencesi şu beş kısımdan oluşur:

2.2.1.1. Metnin Başlangıç Durumu

Anlatının başlangıcında mevcut yer, zaman, kişi ve nesnelerin yer aldığı bilgiler sunulur. Yazar, bu başlangıcı yalın bir dille betimler.¹⁴²

¹³⁹ Mahmûd Şerîf, *Eseru't-Tatavvuri'l-İctimâ'î (es-Siyâsî/el-İktisâdî) fi'r-Rivâyeti'l- Mısıriyye (1912-1953)*, Dâru's-Sekâfe li't-Tıbbâ'a ve'n-Neşr, Kahire: 1986, s. 328.

¹⁴⁰ Doğan Günay, *Metin Bilgisi*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul: 2003, s. 162.

¹⁴¹ Mahfûz, *Bidâye ve Nihâye*, Mektebetu Mısır, 11. bs., Kâhire: 1977, s.382.

¹⁴² Günay, *a.g.e.*, s. 166

İncelediğimiz bu romanda yazar anlatıya, lisede okuyan Hüseyin ve Hasaneyn isimli iki kardeşe babalarının ölüm haberinin verilmesiyle başlar.

2.2.1.2. Dönüştürücü Öge

Anlatı başlamadan önce rutin olarak devam eden olayların bozulması durumudur. Süregelen olayların değişimine neden olacak öge ile anlatı yeni bir dönemece girer.¹⁴³

Bidâye ve Nihâye'deki dönüştürücü öge, henüz lise çağındaki Hüseyin ve kardeşi Hasaneyn'in derste oldukları bir gün, müdürün odasına çağrılmaları ve okul müdürünün kendilerine babalarının ölüm haberini vermesidir. Yani anlatının dönüştürücü ögesi tek düze devam eden bir anlatının yeni bir gelişmeye bağlı olarak yön değiştirmesidir. Bu yeni gelişme anlatının devamı için temel bir olgu niteliğindedir.

2.2.1.3. Eylemler Dizini

Anlatının seyrini değiştiren dönüştürücü öge ile birlikte yeni gelişmeler yaşanmaya başlar. Başlangıçtaki sabite bozulur, düzensiz bir durum ortaya çıkar ve bu düzensizlik art arda gelen olaylarla devam eder. Art arda gelen bu olaylar anlatıdaki en uzun kısmı oluşturur.¹⁴⁴ Bütün anlatı türlerinde olduğu gibi bu romanda da en uzun kısım eylemler dizininden oluşmuştur.

Mahfûz'un bu romanında, babanın ölümünden sonra annenin verdiği yaşam mücadelesi, Hasan'ın yoldan çıkarak ailenin yüz karası olması, Nefise'nin terzilikle başlayan ve hayat kadını olarak devam eden bedbaht hayatı, Hüseyin'in liseyi bitirir bitirmez atanıp kâtiplik yaparak ailesine destek olma çabaları ve Hasaneyn'in uğruna canını bile vereceği saygın bir yaşam arzusuyla başladığı eğitim hayatının sonunda subay olması, eylemler dizinini oluşturmaktadır.

2.2.1.4. Dengeleyici Öge

Birbiri içine giren karmaşık olayların çözüme kavuşmasını sağlayacak beklenmedik bir gelişme ve bu gelişme ile dengelerin sağlandığı ve karmaşanın

¹⁴³ Günay, *a.g.e.*, s.166.

¹⁴⁴ Günay, *Metin Bilgisi*, s. 167.

giderildiği bir güçtür. Dönüştürücü öge olayları girift bir çıkmaza soktukten sonra dengeleyici öge gelene kadar bu çıkmaz devam eder. Anlatılardaki gizli saklı işlerin ortaya çıkması, sorunların çözüme kavuşması ve beklenmedik olaylarla birlikte anlatının sonuna gelinir.¹⁴⁵

Kanunsuz işler yaparak sürekli polisten kaçan Hasan'ın kan revan içinde ölmek üzere iken ailesine sığınması ve iyileştikten sonra yaptığı kaçma planlarıyla ailesinden ayrılması, Hasaneyn'in nişanlı olarak geçen üç yılın ardından yüz üstü bıraktığı Behiye ile Hüseyin'in nişanlanmak istemesi ve Nefise'nin polisler tarafından bir genelevde yakalanıp daha sonra Hasaneyn'e haber verilmesiyle gizli saklı yaptığı hayat kadınlığının ortaya çıkması, romandaki dengeleyici öğelerdir.

2.2.1.5. Bitiş Durumu

Anlatılan hikâyenin final kısmıdır. Olayların yeni bir denge üzerine kurulmasıyla birlikte ya olayların en başına dönülür ya yeni bir olayla anlatı biter yahut ortaya bambaşka bir olay çıkar. Okuyucu her halükârda başlangıçtaki olayların nasıl sonlandığına şahit olur.¹⁴⁶

İncelediğimiz bu romanda ise iki kardeşin intiharıyla birlikte yani yeni bir olayla anlatı bitmiştir.

2.2.2. Olay Örgüsü

Olay Örgüsü, ortaya çıkan olayların, meydana geliş sırasına göre sebep ve sonuçları ortaya konularak şahıslar üzerindeki etkiler ile bu etkilere bağlı olarak verilen tepkilerdir.¹⁴⁷

Romanın olay örgüsü kısaca şöyledir: 1930'ların Mısır'ında Kahire'de yaşayan dört çocuklu bir ailenin reisi Kamil Ali'nin vefatıyla birlikte aile büyük ve yeni bir başlangıcın içine girer. Ve bu talihsiz olay ailedeki her bir birey için hiç beklenmedik

¹⁴⁵ Günay, *a.g.e.*, s.167.

¹⁴⁶ Günay, *Metin Bilgisi*, s. 169.

¹⁴⁷ Nurullah Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, s. 190.

sonlara gebedir. Ailenin yeni reisi anne Semira olur. Semira kocasından arda kalan emekli maaşıyla geçinebilmek için büyük bir yaşam mücadelesine girer.¹⁴⁸

Romanın en dikkat çekici karakteri evin küçük oğlu Hasaneyndir; son derece yakışıklı, yetenekli ve zekidir. Hasaneyn fazla kaprisli ve kendine dönüktür. Komşuları Ferid Efendi'nin kızı Behiye'ye âşık olur. Behiye, utangaç, sakin ve özgüveni tam bir kızdır. Behiye, Hasaneyn'in kendisi için iyi bir eş olacağının farkındadır fakat Hasaneyn'in arzu ve istekleri onu sürekli tedirgin eder. Hasaneyn ise bu durumun farkında olmasına rağmen Behiye'yi sıkıştırmaktan asla geri durmaz. Ailenin en fedakâr ve basiretli üyesi ise Hasaneyn'den iki yaş büyük olan ağabeyi Hüseyin'dir. Sabır ve metanet onun bütün benliğine işlemiştir. Babasının vefatından bir yıl sonra liseyi bitirir ve tahsiline devam etmek yerine memur olup çalışmaya karar verir. Merhum babasının yakın dostu Ahmet Yusrî Bey'in de yardımıyla kâtip olarak atanır. Evin tek kızı ise yirmi üç yaşındaki Nefise'dir. Babasının vefatından sonra o da kendisini ailesine feda eder ve annesinin de isteğiyle ücret karşılığında dikiş yapmaya başlar. Güzel olmayan hatta nerdeyse çirkin olan kız, babasının ânî ölümüyle birlikte büyük bir boşluğa düşer. Kendisini sevecek ve kendisine değer verecek birini aramaya başlar. Tam da bu esnada sahneye mahalledeki manavın oğlu Gaber Süleyman Gaber çıkar ve Nefise ile gönül eğlendirmeye başlar. Ailenin en büyük oğlu Hasan ise babasının vefatından önceki pervasızlığını babasının vefatıyla birlikte daha da artırır. Hasan küçükken babası tarafından çokça şımartılır. Büyüdüğünde ise tahsilini yarım bırakır. Hiçbir işte dikiş tutturamaz ve yaptığı işlerin kendisine uygun olmadığından şikâyet eder. Sonunda Üstat Ali Sabri adında eski bir arkadaşı ile şarkı söyleyerek başladığı ve devamını içki, kumar, hırsızlık, uyuşturucu kaçakçılığı gibi rezilliklerin izlediği büyük bir batağın içine girer. Bayram günleri dışında ailesini ziyarete dahi gelmeyen Hasan'ın hayatı bedbaht bir hal alır.¹⁴⁹

Hasaneyn, ağabeyi Hüseyinden bir yıl sonra liseyi bitirir ve tahsiline harp okulunda devam etmek ister. Bütün zorlukları aşarak okula kaydolmayı başarır. Fakat okuldaki arkadaşlarının Behiye hakkındaki olumsuz tavırları onu Behiye'den soğutur hatta kızla olan ilişkisini bitirmesine sebep olur. Hüseyin ise kâtip olarak gittiği okulda başkâtiplik yapan Hasan Hasan Hasan ile tanışır. Başkâtibin niyeti kızını Hüseyin ile

¹⁴⁸ Mahfûz, *Bidâye ve Nihâye*, s. 1-46.

¹⁴⁹ Mahfûz, *Bidâye ve Nihâye*, s. 46-184.

evlendirmektir. Fakat Hüseyin içindeki evlenme ve aile kurma arzusuna rağmen ailesine olan yardımının kesileceğini düşünerek bu teklifi geri çevirir. Nefise bir taraftan dikiş işleri ile uğraşırken diğer taraftan bastırmakta güçlük çektiği şehvet duygusu ile boğuşmaya başlar. Bu duygunun ağırlığına daha fazla dayanamayan Nefise bir süre sonra hayat tarzını tamamen değiştirir, terziliği bırakır ve artık hiç tanımadığı erkeklerle münasebet kurarak rezil bir hayat yaşamaya başlar. Nefise bu şekilde hem para kazanır hem de engel olamadığı duygularını bastırır. Ancak ailenin bu durumdan haberi yoktur. Hasan ise içine girdiği batağa gün geçtikçe daha çok batmaya başlar. Arkadaşı Ali Sabri ile açtıkları ve gündüz kahvehane gece gazino olarak işlettikleri mekânda bir zenciye döver. Kafa atarak kazandığı kavgadan sonra insanlar ona Kafa Hasan demeye başlar. Hasan'ın bir de metresi vardır ve uyuşturucu satarak yaşamaya devam eder. Diğer tarafta Semira, ailesi için her türlü fedâkarlığı yapar. Bunun sonucunda da hızla yaşlanır ve zayıf düşer.¹⁵⁰

Behiye'den ayrılan Hasaneyn'in gözü yükseklerdedir. İçişleri Bakanlığı'nın önde gelen müfettişlerinden ve babasının eski dostu olan Ahmet Yusri Bey'in kızına talip olur. Fakat Yusri Bey'in olumsuz cevabını Hasaneyn'den önce Harp Okulu'ndan arkadaşları duyar ve kendi aralarında epeyce dalga geçerler. Olayları duyan Hasaneyn ise uğradığı yenilgi ile derinden sarsılır ve perişan olur. Hasaneyn Behiye'den ayrılınca hiç beklenmedik bir olay olur. Yıllarca aşkını içine atan Hüseyin, Behiye'ye talip olur ve Behiye'nin ailesi bu talebe olumlu cevap verir. Bu olaylar yaşanırken bir gün Hasan kanlar içinde ve ölmek üzere bir halde iki arkadaşı tarafından ailenin yaşadığı eve getirilir. Hasan'ın bu haline tüm aile özellikle de anne Semira çok üzülür. Hatta Hasan'ın hayat tarzını ve ailesinin fakirliğini istikbâli için büyük bir tehdit olarak gören ihtiraslı Hasaneyn bile üzülür. Kanunsuz işler yapan Hasan hastaneye gitmek istemez ve Hasaneyn'in bulduğu bir doktor sayesinde evde iyileşmeye başlar. Hasan tam iyileşmek üzereyken bir gün ansızın eve polisler gelir. Polislerin kendisini yakalamak için geldiğini düşünen Hasan evdekilere veda eder ve artık bir daha dönmek üzere evden ayrılır. Bu, ailenin Hasan'ı son görüşü olur. Polisler Hasaneyn'in karakola çağrıldığını söyleyince Hasaneyn hemen hazırlanıp onlarla gider. Karakolda olanlar olur ve Hasan

¹⁵⁰ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 185-231.

için geldiğini zannettiği polislerin Nefise'yi o civardaki uygunsuz bir evde yakaladıklarını öğrenir. Hasaneyn'in dünyası başına yıkılır ve Nefise'yi alıp karakoldan çıkar. Yolda onu öldürmeye yeltenince Nefise ona beni öldürüp hayatını mahvetme ben kendimi öldürmeye razıyım der ve bir taksiye binip Nil Nehri'ne giderler. Nefise orada kendisini Nil'e atar. Etraftaki insanlar Nefise'nin cansız bedenini sudan çıkarırken olup bitenleri uzaktan izleyen Hasaneyn ise şimdiye kadar yaşadığı ve yaşattığı her şeyi düşünmeye başlar. Bütün bu olanların ağırlığına dayanamayıp o da kendisini Nil'in azgın sularına bırakır.¹⁵¹

2.3. ROMANDAKİ KARAKTERLERİN VE TİPLERİN ÇÖZÜMLEMESİ

2.3.1. Romandaki Karakterlerin Çözümlemesi

Karakter; meydana gelen olaylar, zaman, hayat, dünya, varlık ve yokluk gibi unsurlar karşısında kendine özgü tavırlar takınan kimsedir. Onun hareketleri, içinde bulunduğu sosyal kesimle doğrudan ilişkili değildir. Karakteri, kendi içinde bağımsız olmasa dahi toplumdan bağımsız düşünmek gerekir. Her ne kadar kendisine benzeyen şahıslar olsa da bir karakteri diğer herkesten ayıran duyguları, düşünceleri, psikolojik yapısı, hâli ve tavrı bulunur. Romanda karakterler amaç iken tipler genel itibariyle araçtır. Böyle olunca da karakter, yazarın en ince ayrıntılarına kadar ele alıp, kendine özgü tüm özelliklerini hatta iç dünyasını dahi okuyucuya sunduğu bir olgu olmuştur. Ayrıca karakterin öne çıkan bir diğer özelliği de fiziksel ve ruhsal olarak sürekli bir değişim halinde olması ve bu değişimin de doğal olarak davranışlarına yansımasıdır.¹⁵²

Karakterler özellikleri bakımından üç kısma ayrılırlar. Bunlar yuvarlak yani çok boyutlu karakterler, düz yani tek boyutlu karakterler ve sembolik karakterlerdir.

Yuvarlak yani çok boyutlu dediğimiz karakterler, romanın merkezinde bulunmasıyla ve romandaki rolünün başlangıcından bitişine kadar geçen süreçte çeşitli fiziksel ve ruhsal değişiklikler geçirmesiyle bilinir. Romandaki konular ve olaylar bu

¹⁵¹ Mahfûz, *Bidâye ve Nihâye*, s. 231-382.

¹⁵² Nurullah Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 15. bs., Akçağ Yayınları, Ankara: 2017, s. 161-162.

kişiler üzerinde yoğunlaşır. Şayet bu karakterleri romandan çıkaracak olursak romanın okuyucuya vereceği hiçbir şey kalmayacaktır.¹⁵³

Düz yani tek boyutlu olarak adlandırdığımız karakterler ise romandaki olay örgüsü boyunca aynı kalıp herhangi bir değişikliğe uğramazlar. Yuvarlak karakterlerde olduğu gibi romana yön verme ve romanın gidişatını değiştirme gibi özellikleri yoktur ve romanda ikinci dereceden bir önem arz ederler.¹⁵⁴ Bu karakterlerin tek özelliği ve tek düşüncesi vardır. Bu karakterlerin romanın başında düz karakter olarak başlayıp kendisine birtakım özelliklerin verilmesiyle birlikte yuvarlak karakterlere dönüşmesi de olasıdır. Bu karakterleri romanda karşımıza çıktıkları zaman tanımak çok zor değildir. Düz karakterleri yuvarlak karakterlerden ayırmak için şöyle bir yöntem izlenebilir: Şayet roman ilerleyip de olaylar geliştikçe okuyucuyu şaşırtıyorsa bu kişi yuvarlak karakterdir. Fakat eğer gelişmelerle birlikte okuyucuda herhangi bir şaşkınlık oluşturmuyorsa bu da o kişinin düz karakter olduğunu gösterir.¹⁵⁵

“Sembolik karakterler” ise herhangi bir düşünce, tavır, söz veya görüşü temsil eder.¹⁵⁶

Bu başlık altında romanda okuyucuyu etkileyen ve romanın baştan sona içinde olan karakterlerden, Hasaneyn, Hüseyin, Hasan, Nefise ve Semira hakkında bilgi verilecektir.

2.3.1.1. Hasaneyn Kamil Ali (حسنين كامل علي)

Kamil ailesinin en küçük ve en dikkat çeken karakteri, Hasaneyn Kamil Ali’dir. Babası vefat ettiğinde lise çağında ve henüz on yedi yaşındadır. Uzun bir yüze, büyük ela gözlere ve koyu esmer bir tene sahiptir. Ağabeyi Hüseyin’e fiziki olarak çok benzemekle birlikte yüz hatları Hüseyin’den çok daha zariftir. Doğal olarak bu da Hasaneyn’i ağabeyinden daha yakışıklı kılar.¹⁵⁷

¹⁵³ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı ve Romanın Unsurları*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya: 1989, s. 22.

¹⁵⁴ Hasan Boynukara, "Karakter ve Tip", Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı -1, C.I, byy, 2002, ss. 203.

¹⁵⁵ Veysel Şahin, *Romanda Kişiler Dünyası ve Karakter Yapıları*, Multidisciplinary Studies I, byy, 2019, ss. 546-548; Mehmet Tekin, *Roman Sanatı ve Romanın Unsurları*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya: 1989, s. 21-22.

¹⁵⁶ Boynukara, "Karakter ve Tip", s. 203.

¹⁵⁷ Necîb Mahfûz, *Bidâye ve Nihâye*, s. 4.

Hasaneyn, cana yakın, neşeli, çalışkan ve akıllıdır. İngilizcesi iyi olduğundan dolayı Ferid Efendi'nin oğluna özel ders verir. Hayatta her şeyin –ki bu babasının cenaze töreni dahi olsa- en güzelini ve en iyisini arzulayan bir mizaca sahiptir. Hasaneyn'in gözü hep yükseklerdedir. Parasız bir okulda okumak yahut sıradan bir öğretmen olmak ona göre değildir.¹⁵⁸

Hasaneyn geleneksel ve taklitçi bir ahiret inancına sahiptir. Onun dini inancının akıl yahut idrak ile alakası yoktur. Annesi onu dinin emirlerini yerine getirmeye zorlamış, o da bu emri vaki üzerine zorunlu olarak annesinin isteğini yerine getirmiş fakat daha sonra vazgeçmiştir. Şu kadarı var ki bu emirleri hiçbir zaman inkâr da etmemiştir.¹⁵⁹

Hasaneyn'in ülkede yaşanan trajik değişikliklerden neredeyse hiç haberi yoktur. Onun siyasetle ve toplumsal olaylarla alakası sadece barış yanlısı yürüyüşlere katılmak ve siyasi tartışmalarda partizanlık yapmakla sınırlı kalır. Bir defasında devrimci arkadaşlarının gerisinde kaldığını düşünerek duygularını açığa çıkarır ve ülkelerin ancak onun uğrunda kendini feda eden kahramanlar sayesinde ayakta kalacağını söyler. Bu sözün arkasından annesi Hasaneyn'e ters bir bakış atar. Hasaneyn'de nutuk atmaktan vazgeçer ve bakışlarını indirir.¹⁶⁰

Hasaneyn'in çok güçlü bir hitabet yeteneği vardır. Ağabeyi Hüseyin liseyi bitirince iş bulmak için Yusrî Bey'in yardımını istemeye giderken yanına Hasaneyn'i de alır. Hüseyin oraya vardıklarında Yusrî Bey ile Hasaneyn'in konuşmasını ister. Çünkü Hasaneyn kendisinden daha dillidir ve nasıl konuşulacağını çok daha iyi bilir.¹⁶¹

Hasaneyn'in ortaya çıkan olaylar karşısındaki tavırları hep acelecidir. Canını sıkacak herhangi bir olay yahut karar karşısında hiç çekinmeden tavrını ortaya koyan, tepkisini hemen gösteren ve bu konuda asla taviz vermeyen bir karakteri vardır. Eğer ortada çözülmeyi bekleyen bir sorun varsa Hasaneyn bunu yapacak son kişidir. Zira kendisi evin en küçüğüdür ve bu sorunu diğerleri çözmelidir. Mütemadiyen gülen yahut bir şeylerden şikâyetçi olan duygusal bir ses tonu vardır. Ayrıca ikna olmaya hiç de elverişli olmayan asi bir mizaca sahiptir.¹⁶²

¹⁵⁸ Necîb Mahfûz, *a.g.e.*, s.14.

¹⁵⁹ Necîb Mahfûz, *a.g.e.*, s.11.

¹⁶⁰ Mahfûz, *el-Bidâye ve 'n-Nihâye*, s.175.

¹⁶¹ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 180, 181.

¹⁶² Mahfûz, *a.g.e.*, s. 4, 19, 29, 32, 34.

Hasaneyn'in genel hal ve harekâtı sürekli duygusallık içerir. Şayet bencilce bir davranışta bulunacak olursa, ailedeki herkesin yararına olacak şekilde bir sebep bularak bencilliğini bu sebebin arkasına gizler. Mesela, Hüseyin'in liseyi bitirince çalışmaya başlamasının herkes için en doğru karar olduğunu söylerken aslında kendi eğitimine devam edebilmesi için bunun gerekli olduğunu farkındadır. Yine Behiye'den ayrılıp Yusrî Bey'in kültürlü ve varlıklı kızı ile evlenmek istemesi onun bencilliğinin bir parçası olduğu halde ailesine bunu şöyle açıklar:

Yoksul bir aileyiz ve Behiye de en az bizim kadar yoksul. Şayet babam gibi vaktinden önce ölecek olursam, çocuklarıma babamın bize bıraktığı gibi bir yoksulluk bırakmaktan korkuyorum.¹⁶³

Kibirli ve yalancı olması Hasaneyn'i diğer kardeşlerinden ayıran en önemli özelliklerindendir. İçinde bulunduğu şartların kötü olduğunu kabullenmek yerine yalan söyleyerek insanlara karşı kendisini çok iyi göstermeyi sever. Bir defasında lisedeki arkadaşları ile konuşurken söylediği yalan ağabeyi Hüseyin'i bile şaşırtır. Şöyle ki;

Arkadaşlarından biri Hasaneyn'e babasının nasıl öldüğünü sorar. O da duygusal ve ağlamaklı bir ses tonuyla bize her şeyin aniden olduğunu söylediler der. Ve ardından şöyle bir hikâye uydurur; “Babam öldüğü gün ben okula gitmek üzere hazırlık yaparken omzuma dokunup güle güle demişti. Bu onun ölümünden sadece bir saat önceydi ve onu son görüşümdü. Bana bu şekilde veda ederek ayrıldığımızı nerden bilebilirdim ki...” Aslında bu hikâye sahteydi ve Hasaneyn de bunu neden yaptığına anlam verememişti. İşin en ilginç yanı ise bu hikâyeyi anlatırken gerçekten yaşamış kadar duygu dolu anlatmasıydı. Enteresan bir şekilde duygu seline kapılmış, babasını ve onunla arasındaki ilişkiyi yüceltmek istemiş ve bir anda bu hikâyeyi yazmıştır. Ağabeyi Hüseyin ise Hasaneyn'in anlattıklarını hayretler içinde dinlemiş ve onun duygusal bir ses tonuyla anlattığı yalanlara gülmek için kendini zor tutmuştur.¹⁶⁴

Hasaneyn, mizacında ürkeklik yahut korkaklık olmayan ve yoksullukta bile aşk fırsatını kaçırmayan bir delikanlıdır. Zira babasının vefatından sonra ailesinin içinde bulunduğu bütün zor şartlara rağmen üst komşuları Ferid Efendi'nin kızına âşık olur.

¹⁶³ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 177.

¹⁶⁴ Mahfûz, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, s. 24.

Onun aşkı Behiye'nin kişiliğindeki kusurlara dahi hayran olacak derecededir. Hasaneyn'in Behiye'de görüp, başlangıçta hayran olduğu fakat daha sonraları onu son derece rahatsız edecek olan en büyük kusur ise en az annesi kadar kararlı ve sert bir tutuma sahip olmasıdır.¹⁶⁵ Ayrıca bu ihtiraslı delikanlı etrafındaki insanların kendisi hakkındaki görüşlerine oldukça fazla önem verir. Hatta öyle ki birlikte sinemaya gittikleri bir gün Behiye'yi gören arkadaşlarının Behiye hakkındaki düşüncelerini dahi merak eder. Zira ruhunu saran büyük bir ihtiras ve aralarına katılmak için her şeyini verebileceği ayrıcalıklı bir sınıf vardır.¹⁶⁶

Ailesinin içinde bulunduğu fakirlikten hiç memnun değildir. İhtiraslı ruhu ona, herkesin zengin olması gerektiğini şayet herkes fakir ise başkaldırması, öldürmesi, çalması gerektiğini düşündürür. Yoksulluğun lafından bile nefret eder. Başı dik insanlar arasında başını eğerek yürümeye tahammülü dahi yoktur. Hüseyin gibi içine kapanık ve geleceğe dair hiçbir şey vaat etmeyen bir hayat sürmek ise en korktuğu şeylerden biridir.¹⁶⁷

Nefise'nin evlenmeyip dikiş yapması, Hüseyin'in ise liseyi bitirip hemen bir işe başlamasından dolayı, o ikisinin ailenin en talihsiz çocukları olduğunu düşünür. Kardeşlerinin bu talihsizliğine üzülür fakat kendisini onlarınkinden daha parlak bir gelecek beklediği için içten içe çok sevinir.¹⁶⁸ Subay olmayı çok isteyen Hasaneyn'in, bu isteğinin arkasında sadece zengin olma arzusu değil ayrıca güç, tahakküm ve gösteriş düşkünlüğü vardır. Zira nispet etmeyi seven son derece kibirli bir ruhu vardır. Gösterişli, temiz ve saygın bir yaşama olan hasreti ise her şeyin ötesindedir.¹⁶⁹

Subay çıktıktan sonra ihtirasları daha da artan Hasaneyn, etrafında itibarını zedeleyecek ne varsa hepsinin değişmesini ister. Hasan'ın berbat hayatını ıslah etmek, Behiye'den ayrılmak, yeni bir eve taşınmak, hatta babasının mezarını bile değiştirmek ister.¹⁷⁰ Özgürlüğünün ve kariyerinin söz konusu olduğu yerde hiçbir şeyden taviz vermez. Çıkarları söz konusu olduğunda engel tanımaz, cüretkâr hatta küstahtır. Dahası çok sabırsızdır ve sabrın bir erdem olduğuna da inanmaz. Bir de bütün benliğini ele geçirmiş ve başkalarını düşünmeye fırsat vermeyen bir bencilliği vardır. İşte bütün bu

¹⁶⁵ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 60, 265.

¹⁶⁶ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 267.

¹⁶⁷ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 181.

¹⁶⁸ Mahfûz, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, s. 194, 195.

¹⁶⁹ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 233.

¹⁷⁰ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 279.

özellikleri ona, Nefise'nin bir fahişe olduğunu öğrenince onun hemen ortadan kalkması gerektiğini ve geleceği için büyük bir tehdit olduğunu düşündürür. Ve bu ani kararının sonucunda Nefise, onun isteği üzerine intihar edince, yaptığı haksızlığın ağırlığına dayanamayıp kendi hayatına da son verir.¹⁷¹

2.3.1.2. Hüseyin Kamil Ali (حسين كامل علي)

Hasaneyn'den iki yaş büyüktür ve babası öldüğünde henüz on dokuz yaşındadır. Uzun yüzlü, büyük ela gözlü, koyu esmer tenlidir. Hasaneyn ile birbirlerine çok benzerler fakat Hüseyin'in boyu biraz daha kısadır.¹⁷²

Hüseyin'in dini inancı biraz geleneğe bağlı olmakla birlikte biraz da okuyarak gelişir. Bu inanç onda ahiretin varlığı konusunda şüpheyi yer bırakmaz. Babasının vefatından sonra da hem babasına hem de kendisine sonsuz bir mutluluk vermesi için Allah'a niyaz eder.¹⁷³

Hüseyin, saygılı ve mütevazı bir kişiliğe sahiptir. Çocuklar arasında ahlaken annesine en çok benzeyen Hüseyin'dir. O da annesi gibi ailesine bağlı, sabırlı, basiretli ve metanetlidir. Semira'nın kendisini hiç yargılamadan sürekli itaat eden tek oğludur.¹⁷⁴

Canını sıkacak bir olay karşısında ses çıkarmaz, olacaklara rıza gösterir. Konu her ne olursa olsun Hasaneyn ile aynı görüşleri paylaşırsa bile içinden gelenleri hemen söylemez ve ortamı sakinleştirmek adına temkinli davranır. Mesela babası vefat ettikten sonra ondan geriye kalan emekli maaşının eski şımarık yaşamlarına devam edemeyecek kadar az olduğunu öğrenen Hasaneyn'in bütün itirazlarına içten içe katılır fakat gülümseyerek onun itirazlarını reddetmenin daha akıllıca olduğunu düşünür.¹⁷⁵

Ayrıca Hüseyin Hasaneyn'in aksine hırslı değildir, dedikodu yapan insanlardan korkmaz ve yaşadığı şeyleri tevekkül ile karşılar. Hasaneyn geçmişindeki fakirliğin izlerinden ne kadar nefret ediyorsa, Hüseyin de geçmişini o kadar özler ve özlemle anar.¹⁷⁶

¹⁷¹ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 381, 382.

¹⁷² Mahfûz, *a.g.e.*, s. 4.

¹⁷³ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 11, 12.

¹⁷⁴ Mahfûz, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, s. 24, 177.

¹⁷⁵ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 37

¹⁷⁶ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 261, 305.

Duygularını belli etmemek için elinden geleni yapar ve bazen söyledikleri ile düşündükleri arasında büyük uçurumlar olduğunu görür. Hasaneyn, Behiye'ye âşık olunca onu engellemeye çalışırken aslında içten içe büyük bir aşk arzusu yaşadığı sonradan anlaşılır. Zira kardeşi de Behiye'ye âşık olmuştur. Fakat Hasaneyn ondan ayrılıncaya kadar susmuş ve aşkını içine atmıştır.¹⁷⁷

Aritmetik dersi iyi olduğu için Ferid Efendi'nin oğluna özel ders verir. Ayrıca Hüseyin romanın başından sonuna kadar mütemadiyen kitap, gazete yahut dergi okurken resmedilir. Liseyi bitirince ailesi için en büyük fedakârlığı yapar. Yüksek eğitimine devam etmeyip, kendisine memuriyette bir iş bulması için Yusrî Bey'in yardımını ister. Yusri Bey'in de yardımıyla üç ay sonra Tanta'ya kâtip olarak atanır. Hüseyin, Nefise'nin terzilik işi olmasaydı liseyi bile bitirmeden çoktan nahoş bir işte çalışmaya başlamış olacağının farkındadır ve lise bittiğine göre artık çalışmak ve Nefise'nin de saygın bir aile kızı olmasını sağlayarak ona eski itibarını iade etmek ister.¹⁷⁸ Atandığında ise gittiği yerde ilk maaşını alıncaya kadar ihtiyacı olan parayı ağabeyi Hasan'dan ister. Hasan ise, birlikte yaşadığı metresinin bileziklerinden başka verebileceği bir şey olmadığını söyleyince, Hüseyin içinde bulunduğu durumu özetleyen şu sözü aklından geçirir: "Lanet olsun bu yoksul hayata. Yiyecek bir şeyler bulmak için pisliği eşeleyen tavuklardan farkımız yok!"¹⁷⁹

Hüseyin, maaşından artacak az miktardaki parayı biriktirebilmek için içki içmekten kumar oynamaktan ve kahvehanede vakit geçirip para harcamaktan uzak durur. Memur olmasının ardından bir yıl geçtikten sonra biraz kilo alır. Hüseyin'in dudaklarını örten bıyıkları ve aldığı kilolar onu eskiye nazaran daha ağırbaşlı ve saygın gösterir.¹⁸⁰

Hasan Efendi Hüseyin'in hem ev sahibi hem de atandığı okulda başkâtiptir. Kızı'nı Hüseyin ile evlendirmek isteyip de delikanlı buna yanaşmayınca, Hüseyin'e ailesi için kendini feda etmesinin doğru olmadığını söyler. Hüseyin ise Hasan

¹⁷⁷ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 37.

¹⁷⁸ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 51, 186.

¹⁷⁹ Hüseyin'in bu sözü, babasının ölümünden sonra içine düştükleri yoksulluğu özetlemektedir. Ağabeyi Hasan'dan borç para isteyince Hasan'ın, metresinin bileziklerinden başka parasının olmadığını söylemesi ve Hüseyin'in başka çaresi olmadığı için bu bilezikleri kabul etmesi Hüseyin'i derinden etkilemiştir. Ve bunu da pisliğin içinden yiyeceğini bulup çıkaran tavuklara benzetmiştir. Sonuç olarak kendisi de atandığı yere gitmek, çalışmaya başlamak ve ailesine destek olmak için gideceği yerde ilk ay geçinecek kadar parayı pisliğin içinden bulmuştur. Ayrıca bkz. Mahfûz, *a.g.e.*, s. 192.

¹⁸⁰ Mahfûz, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, s. 301, 307.

Efendi'nin görüşlerine katılmaz. Hasan Efendi Hüseyin'i anlamıyor yahut yanlış anlıyor olabilir fakat Hüseyin'in kendini haklı hissetmesi onun için müthiş bir duygudur. Hüseyin sürekli haklı olmasına rağmen haksız olarak görülmekten de memnundur sanki. Bu duygu ona gizemli bir mutluluk verir. Bu mutluluk tıpkı kaderin acıması olmayan hükmüne teslim olmuş insanların mutluluğu gibi bir mutluluktur.¹⁸¹

2.3.1.3. Nefise Kamil Ali (نفيسة كامل علي)

Babası vefat ettiğinde 23 yaşındadır. İncecik bir yüzü vardır. Aynı zamanda küçük bir burna, sivri ve basık bir çeneye sahiptir. Teni de oldukça soluktur. Sırtında da fark edilir bir kamburu vardır. Güzel değil hatta neredeyse çirkindir. Yüzünün soluk ve çirkin görüntüsünü makyaj yaparak gizler. Tek bir örgü şeklinde bağladığı siyah saçlara sahiptir. Güzelliğine gölge düşüren yüz hatlarını annesinden almıştır. Erkek kardeşleri gibi babasına benzememiş olması onun için büyük şanssızlıktır. Annesinden tek farkı küçük kardeşi Hasaneyn gibi boyunun uzun olmasıdır.¹⁸²

Nefise belki de babasının ölümüyle en büyük sarsıntıyı yaşayan aile üyesidir. Zira babası onun tek sevgilisiydi ve Nefise ne zaman gülse ona: “Sen hep gül canım kızım, gülmen bana çok iyi geliyor” derdi. Babası Nefise'ye sürekli iyi huylu olmanın güzellikten daha değerli olduğunu söyleyen, belki de kızı çirkin olduğu için onu bu şekilde teselli eden bir adamdı. Kendisini seven, teselli eden ve ruhunu okşayan babasını kaybeden Nefise'nin gözleri artık her an ağlamaya hazırdır.¹⁸³

Nefise kavgadan ve tartışmadan hoşlanmayan bir kızdır. Sinirini ve öfkesini bastırıp tartışmayı başka yöne çevirerek ortamı sakinleştirmeyi sever. Bu yönüyle de kardeşi Hüseyin'i hatırlatır. Bu güzel huyuna rağmen fırsatını bulduğu zaman karşısındakiyle alay etmekten ve iğneleyici laflarla karşısındakini rahatsız etmekten haz alır. İncecik bir sesi vardır ve bu sesiyle insanların kusurlarıyla dalga geçmek de ona büyük zevk verir.¹⁸⁴

Babasının vefatından sonra artık siyah kıyafetler giymeye başlayan Nefise, karamsar, çaresiz, yalnız, üzgün ve ıstırap çeken bir kız olur. Karamsarlığı öyle bir hale

¹⁸¹ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 223, 224.

¹⁸² Mahfûz, *a.g.e.*, s. 16, 68.

¹⁸³ Mahfûz, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, s. 47.

¹⁸⁴ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 95, 96, 202, 203.

gelmiştir ki çirkinliği yüzünden kimsenin onu sevmeyeceğini, sevecek birini bulsa dahi fakirlikten dolayı çeyiz parasını bulamayacağını bu sebepten kimsenin onunla evlenmek istemeyeceğini düşünür. Hâlbuki onun tek arzusu, kendi yaşıtı olan bütün kızlar gibi âşık olmak, sevmek, sevilme, evlenmek ve yuva kurmaktır. Babasının ölümü onun bütün bu hayallerini elinden almıştır sanki.¹⁸⁵

Nefise'nin vakti zamanında babası tarafından eğitimine devam etmesi yasaklanınca, o da evde hobi olarak dikiş yapmaya başlar. Babasının vefatından sonra ise annesi bu işi ücretli olarak yapması konusunda onu çabucak ikna eder. Nefise annesinin bu isteğini hiç itiraz etmeden kabul eder çünkü kendisi zaten çabuk kabullenen, suskun ve ailesi için fedakârlık yapmaya hazır bir kızdır. Dikiş yapmayı kabul etmiştir etmesine fakat içten içe de ağabeyi Hasan'a kızar. Zira Hasan evin en büyüğüdür ve eğer o çalışıyor olsa Nefise terzilik yaparak saygınlığını yitirmeyecektir. Nefise'nin terziliğe başladıktan sonraki ruh halini de şu olayla özetleyebiliriz:

Terziliği para karşılığında yapmaya başladığı ilk zamanlar, ev sahibi elinde bir kumaşla kapıya gelir. Nefise kendini tutamayıp ücretini hemen öder misiniz diye sorunca kadın tabii ki hemen veririm, sana olan borcumuzu ödeyemeyiz der. Nefise'nin solgun yüzü bir anda kıpkırmızı olur. Daha dün babası ölmeden önce haysiyetli ve saygın bir kız iken şimdi yaşadığı duygular da neyin nesidir. Daha önceleri aynı insanlara ücretsiz olarak diktiği elbiselerden zevk alırken şimdi ücretli dikiş yapmak ve para istemek ona tarifsiz bir acı ve utanç yaşatır. Bu durum ona, haysiyet ile haysiyetsizlik arasındaki ince çizgiyi fark ettirmişti. Aniden babasının ölümünü hatırlar ve ağlamaya başlar. Bir taraftan ölen babasına diğer taraftan da onun ölümüyle düştüğü bu duruma ağlar.¹⁸⁶

Nefise sevgiye olan açlığını giderecek ve kendisini sevecek müşfik bir yürek aramaya koyulur fakat bulamaz. Belki de bu arayışın bir sonucu olarak, hayvani dış görünüşüne ve çirkinliğine rağmen kendisine ilgi gösterdiğini görünce mahalledeki manavın oğlu Süleyman Câbir Süleyman'ı mükemmel bir kavalie olarak görür. Fakat Süleyman onunla bir süre gönül eğlendirdikten sonra tuzağına düşürür ve Nefise'ye tecavüz eder. Bu olaydan sonra kısa bir süre sonra da başka bir kızla evlenir. Süleyman'la arasındaki münasebetten sonra duygularına gem vuramayan Nefise artık kendisini, hiç tanımadığı erkeklerle münasebet kurarken bulur. Erkeklerin ona verdiği

¹⁸⁵ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 49, 68, 71.

¹⁸⁶ Mahfûz, *Bidâye ve Nihâye*, s. 24, 25, 46, 47.

zarar Nefise'yi kindar bir kadın yapar. Bedenini ele geçiren şehvet ateşi ise buna rağmen hiç sönmez. Yaşadığı berbat hayat ve bedeninin ona verdiği aşağılık duygusu Nefise'yi öyle bir hale getirmiştir ki; yoksulluktan nefret ettiği kadar bedeninden de nefret eder.¹⁸⁷

Bir tarafta ailesi için yaptığı fedakârlıklar ve kendi mahrumiyetleri diğer tarafta zaaflarının sonucunda içine girdiği çirkin yaşam Nefise'yi hayattan soğutur. Sevgiye olan açlığını gidermek için çıktığı arayış nasıl böyle son bulur? Hem kendinden hem de yaşadığı hayattan nefret eder. Kimsenin haberi olmadan yaşadığı bu ahlaksız hayatı ilk öğrenen Hasaneyn olur. Öğrenir öğrenmez de Nefise'yi öldürüp ortadan kaldırmanın en doğru karar olduğunu düşünür. Nefise ise Hasaneyn'e, "sana bir zarar dokunmasını istemiyorum. Bu işi ben hallederim." der ve kendisini Nil'in azgın sularına atarak intihar eder. Büyük fedakârlıklarla başladığı bu amansız hayata yine büyük bir fedakârlıkla son verir.¹⁸⁸

2.3.1.4. Hasan Kamil Ali (حسن كامل علي)

Babası vefat ettiğinde yirmi beş yaşındadır. Kamil ailesinin en büyük çocuğudur. Fiziki yapısı erkek kardeşlerine çok benzer fakat onun gözlerindeki bakışlar kardeşlerinden farklı olarak deli dolu ve pervasızdır. Diğer erkek kardeşleri gibi onun da yakışıklı bir yüzü vardır. Uzun boyu ve adaleli vücudu ona güçlü kuvvetli bir görüntü verir. Uzun uzadıca uzayan ve kafasının yanında sanki başka bir kafa gibi gözüken tuhaf saçları vardır. Saçlarını fiyakalı bir şekilde tarar ve giyimine oldukça özen gösterir. Bu hali ona bir taraftan kendine özen gösteren bir adam görüntüsü verirken diğer taraftan onu aşağılık bir adam görüntüsünden de kurtarmaz.¹⁸⁹

Hasan annesinin ilk göz ağrısı ve en sevgili çocuğu iken babasının aşırıya giden şımartmaları onu büyüdüğü zaman ailedeki en sorunlu çocuk haline getirir. Ailesi ondan nefret etmez fakat artık onu umursamaz hale gelir. Hasan okula vaktinden çok sonra başlar. Fazla şımartılmış olmasının bir sonucu olarak okul hayatındaki başarısızlıklarına okuldan kaçmaya başlaması da eklenince ortaokul bitmeden okulu yarıda bırakır. Anne ve babasıyla anlaşamayan Hasan sorumsuz bir hayat yaşadığı için sık sık onlarla kavga

¹⁸⁷ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 97, 250.

¹⁸⁸ Mahfûz, *a.ge*, s. 375,376.

¹⁸⁹ Mahfûz, *el-Bidâye ve 'n-Nihâye*, s. 9, 39.

eder. Hasan bütün bu kavgalara ve anlaşmazlıklara rağmen babasından nefret etmez aksine onu çok sever. Kardeşleriyle yaşadığı tartışmalar da onun sevgisini asla nefrete dönüştürmez. Belki de Hasan'ın diğer kardeşlerinden en büyük farkı şartlar ne olursa olsun ailesine ve kardeşlerine nefret duygusu beslemeyen bir karaktere sahip olmasıdır.¹⁹⁰

Hasan'ın hoyratlığı babasını iyice çileden çıkarınca kendisi evden atılır ve sokaklarda olmadık insanlarla arkadaşlık kurmaya başlar. Çalışmak için girdiği yerlerde de kavga çıkarıp kovulur. Sonunda da kimseyi dinlemeyen, pervasız biri olup çıkar.¹⁹¹ Babası vefat ettikten sonra annesi ümitsizce Hasan'ı dizginlemeye çalışır. Semira'nın en büyük korkusu Hasan'ın babasının vefatından sonra da eski serseriliklerine devam etmesidir. Bu durumun farkında olan Hasan ise annesi tarafından serserilikle ve tembellikle suçlanmamak için kendine çeki düzen vermeye çalışır. Zira babasının ölümüyle yaşadığı acının üstüne bir de annesi tarafından suçlanmak ona ağır gelecektir. Hasan'ın uğraşları çok uzun sürmez ve Semira'nın korktuğu başına gelir. Hasan yine eski Hasan'dan farksız hale gelmiştir.¹⁹²

Hasan'ın dini konular ve ahiretle ilgili kafasında hiçbir şey yoktur. Babasının ölümü dahi onun bu konuları düşünmesine yetmez. Hasan'ın yaratılışı öylesine uçarıdır ki kalbinde herhangi bir imana yer yoktur. Hasan'ın içgüdüleri bir pagandan farksızdır. Kumar oynamaya yüksek sesle Fatiha okunarak başlandığı için muhtemeldir ki Fatiha'yı da kumar masalarında öğrenir.¹⁹³

Hasan'ın sesi şarkı söylemeye yetecek kadar güzel olmasa da o bir müzik grubuna üye olur ve şarkı söyleyerek vakit geçirmeye başlar. Hasan ailesine sesinin güzelliğinden ve düğünlerde şarkıcı olarak aranmasından bahseder fakat kimse buna inanmaz. Çünkü onlar da Hasan'ın sesinin hoş fakat şarkıcı olmaya yetecek kadar güzel olmadığını farkındadır. Hasan insanların ciddiyetle ve sürekli yaptıkları işlerden nefret eder ve o işlerin insanları aşağıladığını düşünür. Hasan, bir işçi sınıfının içinde olmanın, sürekli çalışmanın ve disiplinli olmanın kendisine göre olmadığını söyler ve girdiği bütün işlerden de kovulur.¹⁹⁴

¹⁹⁰ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 10, 20, 23.

¹⁹¹ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 20.

¹⁹² Mahfûz, *a.g.e.*, s. 24, 37, 38.

¹⁹³ Mahfûz, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, s. 11, 39.

¹⁹⁴ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 40, 118, 144.

Hasan babasının vefatından sonra pervasızlığını artırır, uyuşturucu ve ot kullanmaya başlar, geceleyin de eve cebi boş bir şekilde döner. Zamanla uyuşturucu kullanmasının yanında, hırsızlık yapmaya, kumar oynamaya ve hayatı en diplerde yaşamaya başlar. Hasan artık bayram günleri haricinde eve de uğramaz olur. Hasan'ın rahmetli babasına olan özlemi hiç dinmez. Her uyuşturucunun etkisinden çıktığında annesinin ondan beklentilerini hatırlar, bu hale geldiği için çok üzülür fakat kendisini değiştirmek için hiçbir şey yapmaz. Kardeşlerine ve ailesine olan sevgisi hiç eksilmez onları çok özler fakat onlar için gerekli özeni göstermez. Hasan sürekli bencilliği ile ailesine olan sevgisi arasında kalmaktan sıkıntı duyar. Hasan'ın hayatında yegâne soylu duygu olarak aile sevgisi haricinde hiçbir şey kalmamıştır. Annesinin, Hasan büyürken ve kişiliği oluşurken onda bıraktığı tek etki aile sevgisi olur. Hasan, ailesinin yüz karası olmasına rağmen aile efradının paraya ihtiyacı olduklarında kendisine başvurmalarını bir gurur olarak görür ve içindeki aile sevgisi daha da artar.¹⁹⁵

Ali Sabri ile birlikte bir kahvehane açan Hasan burada kimsenin güç yetiremediği bir zenciye kafa atarak dövdükten sonra insanlar arasında artık Kafa Hasan olarak anılmaya başlar. Hasan'ın bundan sonraki hayatı Ali Sabri'nin müzik grubunda şarkı söyleyerek, gerektiğinde adam döverek ve küçük çaplı uyuşturucu ticareti yaparak geçer.¹⁹⁶

Hasan bir defasında yakın bir dostuna, “bu dünyanın Allah'sız, ahlaksız ve polissiz olduğunu düşünerek yaşıyorum” demesi, belki de Hasan'ın hayatının özeti niteliğindedir.¹⁹⁷

2.3.1.5. Semira (سميرة)

Evin annesi Semira'nın ince oval bir yüzü, küçük, basık burnu ve sivri bir çenesi vardır. Bunların yanında kısa boyu ve ince bedeni ona ailesini seven ve ailesine düşkün bir kadın izlenimi vermiştir. Semira diğer kadınlar gibi çenesi düşük bir kadın değildir. Dışarıdan sert ve güçlü bir görüntüsü olsa da özellikle ailesine ve çocuklarına karşı yüreği merhametle doludur. Semira kocası öldükten sonra girdiği hayat mücadelesinde

¹⁹⁵ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 24, 46, 47, 118, 143.

¹⁹⁶ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 159, 174.

¹⁹⁷ Mahfûz, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, s. 122, 123.

öyle büyük değişimler geçirir ki eski halinden geriye, sabırlı ve azimli görüntüsünden başka hiçbir şey kalmaz.¹⁹⁸

Semira kocasının vefatından sonra olduğu kadar onun vefatından önce de sabırlı ve mücadele eden bir kadındır. Semira'nın çocuklarına karşı tutumu anneden ziyade baba gibidir. Büyük oğlu Hasan kocasının şımartarak büyütmesinin sonucunda kural tanımaz bir serseri olmuşken, Hüseyin ve Hasaneyn, Semiranın disiplini sayesinde daha iyi yetişirler. Kocasının ölümü ailedeki herkes kadar Semirayı'da derinden etkiler fakat bunu çocuklarına karşı asla belli etmez. Çünkü o, sabır ve metanet timsali olarak ailesini ayakta tutmak zorunda olduğunun farkındadır.¹⁹⁹

Semira'yı en çok üzen olay Hüseyin ve Hasaneyn'in kavga etmesidir. Her kavga adeta onun içine işler. Semira bu iki oğlunu cezalandırmak için de dayaktan başka çare bulamaz. Semira'nın umudu babalarının şımarttığı çocuklarını dengede tutmaktır. O oğullarının aile birliğini bozacak davranışlarda bulunmasından nefret eder. Hatta oğullarının yaptığı hiçbir hareket ailenin huzurunu bozan hareketlerinden daha tiksindirici gelmez.²⁰⁰

Bu karakter siyasetle uğraşmayan ve siyasete dair hiçbir fikri olmayan bir kadındır. Aynı şekilde çocuklarının da siyasetle uğraşmalarını istemez ve onları olabildiğince siyasetten uzak tutar. Aslında onun tek bir amacı vardır ki o da çocuklarıyla birlikte içine düştükleri tehlikeli sulardan, bir an önce güvenli sahillere çıkmaktır. Semira'nın bütün hayali onları mutlu, başarılı, hayatın zorluklarına başışık ve ailesine huzur veren erkekler olarak görmektir.²⁰¹

Hüseyin Tanta'ya atanınca, Semira ondan ayrılacağı için son derece üzülür. Çünkü Hüseyin onun için bir teselli ve huzur kaynağıdır. Bu Semira'nın diğer çocuklarında bulamadığı bir huzurdur. Aslında onun en çok sevdiği çocuğu Hüseyin değil yaramaz Hasaneyn'dir. Fakat Semira, ne Hasaneyn de ne de diğer çocuklarında bulamadığı huzuru ve sükûneti Hüseyin'de bulmuştur.²⁰²

Semira eşinin ölümünden sonraki iki yıl içinde hızla yaşlanır, zayıflar ve solar fakat asla kendini bırakmaz, şartlara teslim olmaz. O her zaman olduğu gibi eşinin

¹⁹⁸ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 16, 18, 224.

¹⁹⁹ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 18, 36,37.

²⁰⁰ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 83.

²⁰¹ Mahfûz, *el-Bidâye ve 'n-Nihâye*, s. 176.

²⁰² Mahfûz, *a.g.e.*, s. 185, 186.

vefatından sonra da azimli ve istikrarlı bir şekilde büyük fedakârlıklarla hayatına devam eder. Onun için yemek pişirmek, çamaşır yıkamak, temizlik yapmak, dikiş dikmek, yama yapmak ve örgü örmek rutin olarak hiç şikâyet etmeden yaptığı işlerdir. Bu işlerin yanı sıra iki oğluna düzenli olarak ders çalıştırır, aralarındaki problemleri çözer ve bilhassa kaprisli oğlu Hasaneyn'in davranışlarını denetler. Semira biricik kızı Nefise'nin çok fazla çalışmasına rağmen az para kazanmasından da büyük ıstırap duyar. Fakat sınıksız sarıldığı umutlarının gerçekleşeceğine olan sarsılmaz inancı, ona olağanüstü bir dayanma gücü verir.²⁰³

2.3.2. Romandaki Tiplerin Çözümlemesi

Her şey zıddıyla kaimdir sözüne istinaden tip nedir sorusuna, karakteri ve karakter ile arasındaki farkı anlatarak başlayalım. Karakter toplumsal bir tabakayı değil sadece kendisini temsil eder. Karakterler, şahsiyeti, kendi iç dünyası ve başkalarına benzemeyen kendine has özellikleri bulunan kişilerdir. Tip ile karakter arasındaki en büyük fark temsil gücündedir. Karakter bir birey olarak ele alınır ve çelişkileri, mutlulukları, acıları ve çıkmazları sadece kendisine aittir kendisiyle sınırlıdır. Tip ise karşımıza toplumsal boyutu ile çıkıyor. Tolumda var olan sosyal durum, sosyal olgu ve sosyal olay kendisi üzerinden işlenir.²⁰⁴ Tipleri üç başlık altında incelemek mümkündür. Bunlar, yüceltilmiş tip, sosyal tip ve nihilist tiptir.

2.3.2.1. Yüceltilmiş Tip

İdeal tip de diyebileceğimiz bu tipler yazarın okuyucuya sunduğu kusursuz şahsiyetlerdir. Bu tipler ayrıca yazarın ideal duygu ve düşüncelerini okuyucuya aktarmasında aracılık eder. Yazarın yücelttiği eylemleri, değerleri, fikirleri benimser ve hayatını bu idealler çerçevesinde sürdürür. Ayrıca benimsediği bu idealler uğruna mücadele etmekten de asla geri durmaz.²⁰⁵

Romanda yüceltilmiş tip olarak karşımıza çıkan kişi Kamil ailesinin ortanca oğlu Hüseyin'dir. Hüseyin, roman boyunca sergilediği tavırlarla okuyucunun kalbinde taht

²⁰³ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 174.

²⁰⁴ <https://www.turkedebiyati.org/karakter-tip-nedir.html>, (28.06.2021).

²⁰⁵ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, s. 151.

kurmayı başarmıştır. Zaten yazarın da istediği budur. Yüceltilmiş tipin okuyucu tarafından takdir görmesi yazarın hedefine ulaştığını gösterir.

Hüseyin'in temsil ettiği değerler öylesine yücedir ki her hareketi hatta her sözü daha da ötesinde suskunlukları dahi takdire şayan olmuştur. Onun romanda temsil ettiği yüce ruha en yakın kişi ise annesi olmuştur. Hüseyin'in bize sunduğu birkaç örnek tavrı kısaca tasvir edelim.

Babaları vefat ettiğinde düştükleri sıkıntılı hayata isyan eden Hasaneyn'in karşısında, onunla aynı görüşte olmasına rağmen susmuştur. Aynı şımarıklığı gösterme lüksüne sahipken susmayı tercih etmiştir. Onun bu suskunluğu ideal tavır olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine Behiye'yi ilk gördüğünde kardeşi Hasaneyn ile birlikte o da kıza âşık olmuştur. Fakat Hasaneyn'in duygularını anlayınca yine susmuş, bu ikilemde kardeşini tercih etmiş ve aşkını gizlemiştir. Hüseyin'in bir suskunluğu da kâtip olarak atandıktan sonra başkâtibin kızı İhsan ile evlenmeyi arzu etmesine rağmen ailesine olan yardımının kesileceğini düşünerek vazgeçmesi ile olmuştur.

Hüseyin, fedakârlıklarını sadece susarak değil bütün bedeniyle ve ruhuyla gerçekleştirmiştir. Liseyi bitirip mezun olduğunda yüksek öğrenimine devam etmek yerine hemen bir iş bulup çalışmaya başlamak istemiştir. Zor günler geçiren ailesi için eğitimini de feda etmiştir. Onun içindeki yüce merhamet duygusu da böylece okuyucuya sunulmuştur.

2.3.2.2. Sosyal Tip

Kişilerdeki, topluma bağlı olarak ortaya çıkan ve aynı şekilde de gelişen duyguları, düşünceleri, olayları ve olguları temsil eden tiptedir. Temsil ettikleri bu değerler doğuştan olmayıp kendilerine sonradan eklenmiştir. Aile reisi, ev hanımı, şehirli yahut köylü olmak bu tipin örnekleri arasındadır. Görüldüğü üzere bu vasıflar toplumun kendilerine yüklediği ve sonradan kazanılmış değerlerdir. Mahfûz'un bu romanında sosyal tipler oldukça fazladır. Biz burada birkaç örnekle yetineceğiz.²⁰⁶

Behiye (بهيّة): Behiye, Kamil ailesinin üst kattaki komşuları, Ferid Muhammed Efendi'nin kızıdır. Behiye'nin masmavi gözleri, yuvarlak yüzü ve beyaz teni ona

²⁰⁶ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, s. 157.

büyüleyici bir güzellik katmaktadır. Fizikî olarak tek kusuru biraz tombul olmasıdır. Behiye apartmanın en güzel kadını olarak anılan annesine çok benzemektedir.

Behiye yumuşak başlı bir kız değildir. Sırf bu huyundan ötürü Nefise ondan hiç hazzetmez. Kız ihtiyatlı, kuralcı, kuşkucu, soğukkanlı, inatçı ve sabit fikirlidir. Ayrıca utangaçtır ve yabancıların içine çıkmaya alışık değildir. Kalabalık ortamlarda sohbetlere katılma cesareti gösteremediği için gülümseyerek yahut başını hafifçe sallayarak geçiştirmektedir. Bütün bu özelliklerinin yanında sakin ve özgüveni tam bir kızdır.

Behiye'nin Salim adında bir de erkek kardeşi vardır. Hasaneyn, Ferid Muhammed Efendi'nin isteği üzere Salim'e İngilizce dersi vermek üzere üst komşularını ziyareti sırasında Behiye'yi görür ve ona âşık olur. O zamanlarda Hasaneyn on yedi Behiye ise henüz on beş yaşındadır. Hasaneyn aşkını itiraf edince Behiye ihtiyatlı ve temkinli bir şekilde aileleri haberdar etmek gerektiğini söyler. Her iki ailenin de rızasıyla kendi aralarında Hasaneyn ile Behiye'yi nişanlarlar. Fakat Hasaneyn'in liseyi bitirip Harp Okulu'nu kazanmasıyla birlikte aralarında soğumalar başlar. Bunun nedeni ise Hasaneyn'in etrafındaki insanların düşüncelerine fazlasıyla önem vermesidir. Bir defasında Hasaneyn'in Harp Okulu'ndan arkadaşları onu Behiye ile birlikte görünce kız hakkında aralarında konuşurlar. Behiye'nin mavi gözlü, kendi halinde ve evlenilecek bir kız görüntüsü verdiğini fakat bütün bunlara rağmen kısa boylu ve şişman olduğunu hatta nezaketten yoksun bir taşralı gibi gözüktüğünü, giyim tarzının demode olduğunu ayrıca bir başçavuş kadar da suratsız olduğunu söyler ve onu beğenmezler. Arkadaşlarının bu düşüncelerinden haberdar olan Hasaneyn de onun eski kafalı, demode, mizah duygusundan yoksun, insan içine çıkmayı hatta insanlarla nasıl konuşacağını dahi bilmeyen sadece söylenip kusur arayan biri olduğunu düşünür.

Hasaneyn'in etrafındaki insanların düşüncelerini ve itibarını fazlasıyla önemsemesi onun Behiye'den soğumasına ve ayrılmasına neden olur. Üç yıl boyunca kızlarıyla nişanlı kaldıktan sonra sebepsiz bir şekilde ayrılan Hasaneyn'e, kızın ailesi çok öfkelenir. Hasaneyn nişanı attıktan hemen sonra hem aileler arasındaki gergin ortamı sakinleştirmek hem de mazide kalbine gömdüğü aşkını itiraf etmek için Hüseyin beklenmedik bir şekilde Behiye ile nişanlanmak ister. O zaman anlaşılır ki Hüseyin Behiye'yi ilk gördüğü günden beri sevmektedir fakat kardeşi için aşkını gizlemiştir. Hüseyin'in bu teklifini Behiye'nin ailesinin de kabul etmesiyle birlikte Hüseyin ile nişanlanan Behiye'nin hayatı yeni bir dönemece girer.

Behiye karakteri romanda iyi yetişmiş, ailesine bağlı, ailesinden sevgi görmüş, ahlaklı, erkeklerle münasebeti oldukça mesafeli, düzgün ve evlenilmeye layık bir aile kızını temsil etmektedir. Romandaki karakterlerle kıyaslayacak olursak Behiye karakteri ile Nefise karakteri taban taban zıt olarak resmedilmiştir. Nefise ne kadar çirkinse Behiye o kadar güzeldir. Nefise ne kadar şanssızsa Behiye o kadar şanslıdır. Nefise erkeklerin peşinden koşarken erkekler Behiye'nin peşindedir. Nefise ne kadar şehvete düşkün ve ahlaksız bir hayat yaşıyorsa Behiye o kadar ahlaklı ve şehvetten uzak duran bir tiptir. Yazar bir ev kızında olması gereken fizîkî ve ahlâkî değerleri Behiye ile ortaya koymuştur.

Ferid Muhammed Efendi (فرید محمد أفندي): İleri yaşta ve çok şişman bir adamdır. Kocaman bir göbeği, yuvarlak ve dolgun bir yüzü vardır. Şişman olmasına ve ilermiş yaşına rağmen ince yüz hatlarına sahiptir ve zarif giysiler giyer. Bu zarif giysiler ona bir devlet memurunu gururlandıracak saygın bir hava verir. Şişman olmasına rağmen Ferid Efendinin sevgi dolu yumuşacık bir sesi ve gayet eğlenceli bir havası vardır.

Ferid Efendi genellikle evde oturan çok nadir dışarıya çıkan bir adamdır. Tembelliğinden ötürü sadece acil bir durum olduğunda dışarıya çıkar. Boş zamanlarında ailesiyle birlikte vakit geçirmekten ve onlarla ilgilenmekten son derece mutludur. Behiye adında bir kızı ve Salim adında bir de oğlu vardır.

Aslında Ferid Efendi'nin maddi durumu Kamil ailesinden pek farklı değildir. Adam küçük bir memurdur. Fakat iki yıl önce kendisine miras kalan evden gelen kira ile biraz olsun rahata kavuşmuştur. Çok iyi kalpli ve eli açık bir adamdır. Kamil ailesi babalarını kaybettikten sonra onlara en çok yardım eden kişi Ferid Efendi olmuştur. Nazik ve iyi niyetli bir kişiliği vardır. Hüseyin ve Hasaneyn'e doğrudan harçlık verip mahcup olmalarını istemediği için oğlu Salim'e özel ders vermelerini rica ederek bu harçlığı özel ders karşılığında vermiştir.

Ferid Efendi'nin ailesine ve çocuklarına olan saygısı, mütevazı kişiliği ile birleşince kızının Hasaneyn ile nişanlanmasını onayladığını söylemek için Kamil ailesini ilk ziyarete giden kişi olarak, babacan tavrıyla dikkat çekmiştir.

Ferid Efendi okuyucuya, ailesini seven, mütevazı, iyi niyetli, hayat dolu, babacan ve yardımsever bir aile babasını tasvir etmektedir.

Ahmet Yusrî Bey (أحمد يسري بك): İçişleri Bakanlığı'ndaki itibarlı müfettişlerinden biri olan Ahmet Yusrî Bey, Kamil ailesinin merhum babalarının yakın dostudur. Ellili yaşlardaki adamın özenle burulmuş boyalı bıyıkları, aynı şekilde boyalı sakalı, uzun boyu ve oldukça iri bir cüssesi vardır. Bütün bu özellikleri ona saygın bir hava katmaktadır. Dış görünüşüne oldukça fazla önem veren Yusrî Bey buram buram parfüm kokan bir adamdır.

Yardıma ihtiyacı olan birisi kapısına geldiğinde ona nezaketen ihtiyacı olup olmadığını sorar. Onun dışarıdan bakıldığında verdiği zengin görüntünün arkasında aslında parasının çoğunu ailesi için harcıyıp elinde hiçbir şey bırakmayan ve yardım isteyenlere dahi yardım edemeyecek durumda bir adam vardır.

Semira, vefat eden kocası ile Yusrî Bey arasında çok sıkı bir dostluk olduğunu zannetse de aslında öyle değildir. Yusrî Bey, vefatından önce Kamil Efendiyi sever, onun lavta²⁰⁷ çalmasından son derece keyif alır. Fakat onu, içinde paşaların ve beylerin bulunduğu arkadaşlarıyla eşit görmez.

Cimri bir adam değildir fakat bonkör olduğu da söylenemez. Kendisinden yardım talep edildiğinde bundan hoşlanmaz, bu durum onun keyfini kaçırrır. Fakat talebi geri çeviremediği için gönülsüzce de olsa yardımda bulunur, eli açık davranır.

Hasaneyn ve Hüseyin ondan yardım istemek için pek çok kez kapısını çalmıştır. Onlardan biri geldiğinde yardım isteyeceğinden emindir çünkü bu isteklerle her gün karşılaşmaktadır. Ve işin en tuhaf tarafı da bu tarz istekler onu sinir etmesine rağmen gururunu okşamasıdır. Zira kimsenim yardım istemek için gelmediği bomboş bir ev Yusrî Bey için onur kırıcı ve dayanılmaz bir mekândır.

Mahfûz, Yusrî Bey tiplemesi ile bize pek çok mesaj vermektedir. Toplumdaki aristokrat sınıfı temsil eden Yusrî Bey, ikiyüzlü insanları temsil etmektedir. Yusrî Bey'i tanıdıkça iyi ve mükemmel bir görüntünün arkasına gizlenmiş bencil ve ruhunu tatmin için çalışan bir adamla karşı karşıya kalıyoruz. O zengin görünümlü, gösteriş meraklısı, insanların kendisine muhtaç olmasından zevk alan ama aynı zamanda bu ihtiyaçları karşılamaya hiç de gönüllü olmayan, bencil, kibirli ve ikiyüzlü bir insan tiplemesi olarak okuyucuyla buluşmuştur.

²⁰⁷ Klasik müziğin önemli enstrümanlarından biri olan lavta, ud benzeri bir çalgı aletidir.

Hasan Hasan Hasan (حسن حسن حسن): Ailelerindeki geleneği devam ettiren babası, en büyük oğluna kendi ismini verince onun adı Hasan Hasan Hasan olur. Hasan Efendi lise çağındayken evlenmiştir. Tıpkı isim konusunda olduğu gibi bu da geleneksel bir adetten dolayı olmuştur. O kısa boylu, yuvarlak yüzlü, zayıf ve keldir. Kelini örten bir fes takar. Hasan Hasan Hasan, Kamil ailesinin ortanca oğlu Hüseyin'in kâtip olarak atandığı okulda başkâtiptir ve okuldaki öğrenciler ona aralarında “Hasan³”²⁰⁸ derler.

Kendinden bahsederken çok sinirli olsa da iyi bir insan olduğunu, kimseye kötü niyet beslemediğini ancak öfkesine yenik düştüğü zamanlarda normal zamanlarda saygı duyduğu insanlara durup dururken küfrettiğini ve engel olamadığı bu küfür huyundan dolayı anlayış gösterilmesini istediğini söyler. O hem kendine hem de etrafındaki herkese sürekli küfrettiğini ve eğer küfür olmasa pek çok insanın sinirden ölüp gideceğini söyler.

Hasan Efendi'nin babası siyasetle uğraşan bir kişidir. Kendisi ise çok sinirli ve işleri sürekli karıştıran kötü bir yöneticidir. İleri görüşlü değildir. İyi niyeti ve mizah anlayışı sayesinde bu özelliği geri planda kalmıştır.

Hasan Efendi'nin en büyük özelliği ağzının iyi laf yamasıdır. Konuştukça konuşur ve son derece rahat tavırlar sergilemesi ile bilinir. Bir de konuşurken istemsizce karşısındakinin yüzüne tükürük saçan kaba saba bir mizaca sahiptir.

Hasan Efendi'nin ikisi evli biri bekâr üç kızı vardır. Hüseyin ile tanışıp onun mükemmel bir damat adayı olabileceğini fark eden Hasan, bu fırsatı kaçırmak istemez ve Hüseyin'e, kızı İhsan ile evlenmesi için uzunca bir süre ısrar eder. Hatta Hüseyin'i kendine çekebilmek için, delikanlının otel odasında tuttuğu odadan daha ucuz bir ücret karşılığında çatı katındaki kendi evine yerleştirir. Hüseyin ise onun bütün ısrarına ve içindeki evlenme arzusuna karşın, evlendiği takdirde ailesine olan yardımının kesileceğini düşünerek İhsan ile evlenmeyi kabul etmez.

Hasan Hasan Hasan karakteri bize, hiç de yabancı olmadığımız, toplumda karşılığını bulan yöneticileri sembolize etmektedir. O, bütün iyi niyetine ve yardımsever

²⁰⁸ Öğrenciler, matematikteki aynı sayının arka arkaya çarpımının kısaca üslü sayı olarak ifade edilmesine nisbet ederek ve biraz da alaylı bir tavırla Hasan Efendi'nin arka arkaya üç defa tekrarlanan ismini üslü sayılara benzetmiş ve bu şekilde bir lakap takmışlardır. (Örneğin, $8^3 = 8.8.8$ demektir.)

tutumuna karşın geri kafalı, ağzı bozuk, çıkarıcı, fırsat düşkünü, kaba saba, sinirli ve işini iyi yapmayan bir yönetici tipidir.

2.3.2.3. Nihilist Tip

Uğruna savaşıacağı herhangi bir ideali olmayan ve tek amacı biyolojik varlığını sürdürmek olan tiptir. Bu tipler herhangi bir dünya görüşünden ve toplumda kabul görmüş ahlakî değerlerden yoksundur. Öne çıkan en büyük özellikleri faydacı kişilikleri ve zevk düşkünü ruhlarıdır.²⁰⁹ Romanda öne çıkan birkaç nihilist tip örneğinden bahsederek konuya açıklık getirelim.

Süleyman Câbir Süleyman (سليمان جابر سليمان): Oval bir yüzü ve kısık gözleri olan uzun boylu, iri yarı esmer bir adamdır. Kısa bıyığı dışında yakışıklı denilebilecek hiçbir özelliği yoktur. Giyimine hiç dikkat etmez hatta cellabiyenin²¹⁰ üstüne ceket bile giyer. Bu da ona dışarıdan kötü bir görüntü verir. Kamil ailesinin yaşadığı mahalledeki sıradan bir manavın tek oğlu ve tek çırağıdır. Süleyman, yüzüne aptallık ve korkaklık sinmiş bir adamdır. O sürekli babasının kendisini silip atmasından korkar.

Kamil ailesinin tek kızı olan Nefise'ye ilgi gösterince, kız da buna kayıtsız kalmaz ve sevgili olurlar. Süleyman Nefise ile ne zaman buluşsa çok neşeli ve sevinçlidir. Süleyman'ın gözleri elbette kızın çirkinliğini göremeyecek kadar kör değildir. Fakat babası tarafından sürekli ezilen ve pek çok şeyden mahrum kalan Süleyman, çaresiz, çirkin ve hüznü bir kızla bile olsa, aşkın tadına varmak ister.

Süleyman ve Nefise arasındaki ilişki gün geçtikçe daha pervasız bir hal alınca delikanlı fırsattan istifade ederek ailesinin evde olmadığı bir gün Nefise'yi evine götürür. Zaten niyeti bozuk olarak getirdiği bu evde kıza tecavüz eder. Bu olaydan sonra da buluşmalar devam eder ve bu buluşmalar esnasında Süleyman evleneceklerine dair sözler vererek Nefise'yi korkulacak bir şey olmadığına ikna eder.

Süleyman Nefise ile evlenmek istediğini babasına açıklayınca olanlar olur ve babası onun bu isteğine karşı çıkar. Adam, Süleyman için çoktan başka bir kız

²⁰⁹ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemleri*, s. 155.

²¹⁰ Özellikle Arap erkekleri arasında yaygın olarak giyilen uzun elbisedir.

bulmuştur bile. Namert ve zavallı Süleyman ise Nefise'ye tecavüz etmesine rağmen babasının da zoruyla bakkalın kızı Adile ile evlenir.

Toplumdaki zavallı ve süfli bir kesimin temsilcisi olan Süleyman, aşağılık, nefesine düşkün, sindirilmiş ve korkak bir tiptir. Süleyman'ın, hayata dair herhangi bir amacı olmadığı gibi, başkalarının hayatına verdiği zararı göz ardı edecek kadar da bencildir.

Üstat Ali Sabri (أستاذ علي صبري): Yirmi beş yaşlarındaki bu şahıs, ince yüz hatlarına sahip, zayıf ve uzun boyludur. Uzun parmakları, bakımsızlıktan sapsarı olmuş dişleri ve dağınık saçları vardır. Saçları Kamil ailesinin büyük oğlu ve yakın arkadaşı olan Hasan'ın saçlarına benzer. Şakaklarından yanaklarının ortalarına kadar uzanan favorileri vardır. İyi bir durumda olmadığı her halinden bellidir fakat o bunu sınırsız bir özgüvenle örtmeye çalışır.

Ali Sabri özel şirketler aracılığıyla radyo yayını yapmaktadır. Özeller kapanınca da devlet radyosuna geçer. Arkadaşı Hasan'ın da üyesi olduğu bir müzik grubu vardır. Normal şartlarda vahşi ve acımasız bir adam iken Hasan ne zaman onunla konuşmaya başlasa adeta bir dalkavuğa dönüşür. Hasan onun kendini beğenmişliğinden hiç hazzetmez. Ali Sabri başkalarının sırtından geçinen, otlakçı ve cimri bir adamdır. En sevmediği insanların, yaptığı şeyleri ahlaksızlık olarak görenler, Allaha kork diye kendisini uyaranlar ve polis geliyor diye kaçan korkaklar olduğunu söyler.

Ali Sabri bir defasında Hasan ile muhabbet ederken ona, on beş yıl boyunca ucuz uyuşturucu, esrar ve afyon, daha sonra beş yıl boyunca da nasıl kokain kullandığını anlatır. Hasan ise babasının vefatından sonra eski arkadaşı olan bu adamla daha sık görüşmeye başlar. Hasan, Ali Sabri ile samimiyeti ilerletip ortak bir kahvehane açtıktan sonra ise bütün bu rezillikleri Ali Sabri ile birlikte işlemeye ve süflî sefil hayat yaşamaya başlar.

Ali Sabri tiplemesi hayatı diplerde yaşayan, Allah'tan korkması kuldan utanması olmayan, sürekli kanunsuz işler peşinde, kendini beğenmiş ve otlakçı dalkavuğun biridir. Toplumdaki zevkine düşkün ve ahlaksız bireyleri sembolize etmektedir.

2.4. ZAMAN

Romanın da içinde bulunduğu bütün anlatılarda iki yapı vardır. İlki olayların anlatıldığı hikâye ikincisi de hikâyeyi aktaran yazarın, objektif bir bakış açısıyla bize sunduğu anlatma işidir. Bu iki olgu da iki ayrı zamanın varlığını ortaya koyar ki bunlar; anlatılan olayların yaşandığı dönemi içine alan bir öykü zamanı ve anlatılan hikâyenin okuyucuyla buluştuğu anlatma zamanıdır.²¹¹ Mahfûz'un bu eserinde öykü zamanı ve anlatma zamanı arasında bir fark yoktur.

Roman, Mahfûz'un gerçek bir hayat hikâyesinden esinlenerek yazdığı, Kahire'de yaşayan dört çocuklu bir ailenin 1935-1939 yılları arasında yaşadığı trajediyi ele alır. Roman, Mahfûz'un toplumcu gerçekçi romanları arasında gerçeğe en yakın romanlarından biridir. Mahfûz bu eserinde daha çok kişilerin psikolojik tahlillerini yapmış ve siyasi konulara neredeyse hiç değinmemiştir.

Olayların başladığı tarih 1935 yılının bir sonbahar ayıdır. Olaylar Kamil ailesinin babalarının vefat ettiği gün başlamıştır. O günün sabahı vefat eden aile reisi için, aynı gün öğleden sonra bir cenaze merasimi düzenlenir. Romanda cenaze merasimine katılan komşuları Ferid Muhammed Efendi'nin, ılık bir sonbahar gününde terlemiş bir vaziyette katıldığından bahsediliyor. Roman biraz ilerleyince yine Ferid efendinin iki yıl önce 1933 yılında kendisine miras kalan evinden bahsedilmektedir ki bu da iki yıl sonraki o anın 1935 senesi olduğunu açıkça gösterir.²¹²

Romandaki olayların gerçekleştiği zaman kesin tarihlerle verildiği için bu konuda herhangi bir belirsizlik söz konusu değildir. Romandaki diyalogların ve olay örgüsünün bize sunduğu bilgiler ışığında romandaki zaman kronolojisini kısaca şöyle izah edelim:

Romanda vefat eden babanın elli yaşında olduğundan bahsedilmiştir. Babaları vefat ettiğinde geride kalan çocuklarının yaşları ise şöyledir: Hasaneyn on yedi, Hüseyin on dokuz, Nefise yirmi üç ve Hasan yirmi beş yaşındadır. Babalarının vefatından iki yıl sonra -ki bu 1937 tarihine tekabül etmektedir- Hasaneyn'in annesi ile arasında geçen bir konuşmasında ona; "Anne, elli senedir işgal altında yaşıyorsun, bundan sonraki elli yılını bağımsız geçirmen için dua edelim" demesinden anlaşılıyor ki kocası vefat ettiğinde evin hanımı Semira da kırk sekiz yaşındadır.²¹³

²¹¹ Günay, *Metin Bilgisi*, s. 137.

²¹² Mahfûz, *Bidâye ve Nihâye*, s. 12, 52.

²¹³ Mahfûz, *el-Bidâye ve 'n-Nihâye*, s. 4, 10, 16, 28, 176.

Romanın başladığı tarihte yani 1935'in son aylarında Hasaneyn lise üçe, Hüseyin ise lise dörde yeni başlamıştır. 1936 yılının haziran ayında ikisi de başarılı bir şekilde sınıflarını geçer ve Hasaneyn lise dörde Hüseyin ise lise beşe geçer. Ertesi sene haziran ayı geldiğinde Hasaneyn lise beşe geçer Hüseyin ise mezun olur. Buradan anlıyoruz ki Kahire'de o dönemde lise beş yıldır. Sonuç olarak, babaları vefat ettiğinde Hasan ve Hüseyin 1935-1936 eğitim öğretim yılının başında olacaktır.²¹⁴

Okulu bitirip mezun olan Hüseyin babasının bir arkadaşı olan Ahmet Yüsrî Bey'in de yardımıyla mezun olduktan üç ay sonra Tanta'ya kâtip olarak atanır. Hüseyin'in atandığı okulda göreve başladığı ilk gün başkâtip Hasan Hasan Hasan, Hüseyin hakkında atama emrinin geldiğini ve tarihlerin 26 Eylül 1936'yı gösterdiğini ve oradaki işlerin halledilmesi için Hüseyin'in tam da çok ihtiyaç duyulan bir zamanda geldiğini ekler.²¹⁵ Bu kısım ile ilgili naçizane bir düzeltme yapmamız gerekecektir:

Hüseyin'in atandığı tarih romanda kesin olarak 26 Eylül 1936 olarak belirtilmiş fakat biz bu tarihin 1937 olması gerektiği kanaatine vardık. Zira romanda kesin tarihin geçtiği toplamda iki yer vardır ki bunlar 1933 ve 1936 tarihleridir. Kamil ailesinin babasının ölümünün üzerinden birkaç hafta geçtikten sonra komşuları Ferid Efendi hakkında, geriye dönüş tekniği kullanılarak şöyle bir ayrıntı verilmiştir: "Ferid Efendiye iki yıl önce Seyyide Zeynep semtinde bir ev miras kalmış, o da bu evi on pound karşılığında kiraya vermiş ve maaşıyla birlikte toplamda yirmi sekiz poundluk bir aylık gelire kavuşmuştur. 1933 yılında bu hatırı sayılır bir meblağdır." Bu bilgilerden yola çıkarak şunu rahatlıkla söyleyebiliriz. İki yıl önce 1933 yılında miras kalan bir ev bize iki yıl sonrasının 1935 olacağına işaret etmektedir. Babanın vefatının birkaç hafta sonrasında bu anlatıyla karşılaştığımız için de o yılın 1935 olduğunu ve yukarıda ayrıntılı olarak verdiğimiz bilgilerle sonbahar mevsimi olduğunu anlıyoruz. Romanın başından birkaç bölüm geçer geçmez de kış mevsiminin geldiğinden havaların soğuduğundan da sık sık bahsedilmiştir. Öyleyse Hasaneyn ve Hüseyin 1935'in son aylarında lisede yeni bir döneme başlamış olup 1936'nın haziran ayında da sınıf atlayacaklardır.

Hüseyin ile konumuza devam edelim. Yukarıdaki bilgilerin tamamını göz önünde bulundurursak Hüseyin, babası vefat ettiğinde dördüncü sınıfa yeni başlamıştır. Yani

²¹⁴ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 4, 5, 142, 173, 176.

²¹⁵ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 185, 206.

dördüncü sınıfa 1935 yılının son aylarında başlamış ve 1936 yılının haziran ayında bitirmiştir. Yine yukarıda bahsi geçtiği üzere o dönemde Kahire’de lise beş yıl sürmektedir. Hal böyle olunca, Hüseyin 1936 yılının sonunda lise beşe başlayacak ve 1937 yılının haziran ayında da mezun olacaktır. Mezun olduktan üç ay sonra atanıp Tanta’ya giden Hüseyin’in göreve başladığı okulda, başkâtibin o günün tarihi olarak verdiği 26 Eylül 1936 yılında bir çelişki oluşmuştur. Zira bu tarihte verilen yıl, Hüseyin’in dördüncü sınıfı bitirip beşinci sınıfa başladığı yıldır.

Sonuç olarak burada iki ihtimalden söz etmek mümkündür:

Birinci ihtimal, Ferid Efendi’ye iki yıl önce 1933’te miras kalan ev, 1933 yılının ilk aylarında miras kalmış ve romanın başladığı 1934 yılının sonunda miras olayı anlatılırken, ay hesabından dolayı bir yıl kaymıştır. Yani 1933’ün başından 1934’ün sonuna kadar aradan iki yıl geçse de yıllar arası fark bir yıl gözükmüş ve hesaplamalarımızda hata yapmışızdır. Böyle düşünersek romandaki olaylar 1934 yılının son aylarında başlamış olup, romanda açıkça verilen ve Hüseyin’in Tanta’ya kâtip olarak atandığı 26 Eylül 1936 tarihi doğrudur. Şayet durum böyle ise finaldeki anlatılardan ulaştığımız Hüseyin’in Tanta’da iki yıl kâtiplik yaptığı bilgisine dayanarak, romanın 1938 yılında bittiğini de rahatlıkla söyleyebiliriz.

İkinci ve daha kuvvetli bir ihtimal olarak gördüğümüz durum ise şöyledir: Romanın hemen başında bahsedilen ve Ferid Efendi’ye iki yıl önce 1933’te miras kalan ev bize romanın iki yıl sonraki o günün tarihi olan 1935 yılını vermektedir. 4 yıllık bir süreci içine alan roman böyle olunca 1935’te başlamış ve 1939’da da son bulmuş olacaktır. Hüseyinin iki yıllık lise eğitiminden sonra atandığını göz önüne alırsak romanda net bir biçimde bahsi geçen ve Hüseyin’in atandığı gün olarak verilen 26 Eylül 1936 tarihinde bir hata yapılmıştır. Zira 1935-1936 yılları arasında dördüncü, 1936-1937 yılları arasında da beşinci sınıfı okuyan Hüseyin’in, 1936 da atanması mümkün değildir. Muhtemeldir ki bu tarih 26 Eylül 1937 olacaktır.

İkinci ihtimali kuvvetlendiren diğer bir delil de Ahmet Kâzım Ürün’ün, “Necib Mahfûz’un Toplumcu Gerçekçi Romanları” adlı doktora tezinde bu roman hakkında şu açıklamalara yer vermiş olmasıdır: “Romandaki olaylar 1935 yılının Kasım ayında başlar ve İkinci Dünya Savaşı başlamadan hemen önce 1939 yılının sonlarına doğru biter. Mahfûz’un *Bidâye ve Nihâye*’si, kronolojik olarak 1934 yılının anlatıldığı el-

*Kâhîratü'l-Cedîde*²¹⁶ ile 1941 sonlarından 1942 sonlarına kadarki dönemi ele aldığı *Hânu'l-Halîlî*²¹⁷ isimli eserlerinin arasında kalan dönemden bahseder.”²¹⁸ Ürün bu açıklamasında, *Bidâye ve Nihâye*’deki olayların 1935’te başlayıp 1939’da sone erdiğini net olarak ifade etmiştir.

Ayrıca romanda gelişen olaylarla birlikte değişen zamanı ifade eden zamansal kavramlara da bolca yer verilmiştir. Bunlar, sabah erkenden, öğleden sonra, gün batmadan, gün batarken, karanlığın baskısıyla, akşamüstü, bir akşam, gece yarısı, ertesi sabah, ertesi gece, on gün sonra, birkaç hafta sonra, uzun bir aradan sonra, aradan bir yıl geçtikten sonra, eğitim yılının sonunda, iki yılın sonunda, yaz ortalarında gibi ifadelerdir. Romandaki örneklerini şu şekilde inceleyebiliriz:

“Nefise, yorgun bir vaziyette güneş batmadan hemen önce gelin hanımın evinden çıkmıştı.”²¹⁹

“Üç haftadır ortalıkta gözükmeyen Hasan bir akşam ansızın çıkageldi.”²²⁰

“Hasaneyn duygusal bir sesle ‘teşekkürler yaz mevsimi’ dedi.”²²¹

“Hüseyin eğitim yılının sonunda başarılı bir şekilde üst sınıfa geçti.”²²²

“O gün, ailenin sıkıntılı ve kederli geçirdikleri iki yılın ardından yaşadıkları ilk sevinçli gündü.”²²³

“Tanta’ya kâtip olarak atandığını öğrenen Hüseyin bu haberi üç aydır bekliyordu.”²²⁴

“Hüseyin işe başlayacağı gün sabah erkenden odasından çıktı.”²²⁵

“Hüseyin iki hafta sonra küçük kardeşi Hasaneyn’den bir mektup almıştı. Hasaneyn mektupta sınav ücretini yatırdığından, sürekli ders çalıştığından ve başarılı olmak için son derece azimli olduğundan bahsediyordu.”²²⁶

“Hasaneyn yılsonu sınavını başarıyla verip mezun olunca aile yaz ortalarında mutlu bir gün yaşamıştı.”²²⁷

²¹⁶ Necîb Mahfûz, *el-Kâhîratü'l-Cedîde*, Mektebetü Mısır, Kahire: 1945.

²¹⁷ Necîb Mahfûz, *Hânu'l-Halîlî*, Dâru'l-Kalem, Beyrut: 1972.

²¹⁸ Ürün, *Çağdaş Mısır Romanında Necîb Mahfûz ve Toplumcu Gerçekçi Romanları*, s. 187.

²¹⁹ Mahfûz, *Bidâye ve Nihâye*, s. 71.

²²⁰ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 143.

²²¹ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 151.

²²² Mahfûz, *a.g.e.*, s. 176.

²²³ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 177.

²²⁴ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 185.

²²⁵ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 204.

²²⁶ Mahfûz, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, s. 227.

²²⁷ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 231.

“Nefise İstasyon Meydanında beklemeye başlamıştı. Meydan sürekli koşturan insanlar, hayvanlar, otomobiller ve tramvaylarla dolu bir haldeyken gökyüzü de sanki karanlığın basmasını diliyordu.”²²⁸

“Hasaneyn ertesi gün güneş batmak üzereyken hem mezuniyetini haber verip teşekkür etmek hem de ağabeyi Hüseyin’in Tanta’dan Kahire’ye tayinine yardımcı olmasını istemek için Yüsrî Beyin villasına gitmek üzere yola koyulmuştu.”²²⁹

Zaman kavramı ile ilgili kayda değer diğer bir konu ise semboller olmuştur. Babanın vefat ettiği günden sonra ailenin bir araya geldiği vakitler genelde gece yarısı olmuştur. Bu olayın vahametini, Mahfûz aileyi karanlıkta bir araya getirerek simgelemiştir. Aile fertlerinin eksiksiz olarak son kez bir araya gelmesi ise bir Kurban Bayramı gününde olmuştur. Mahfûz, acımasız bir hayatın kurbanı olan bu aileyi özellikle Kurban Bayramı’nda bir araya getirerek ince bir mesaj vermek istemiş olabilir. Yine romanın en bahtsız karakteri olan Nefise ile ilgili anlatılarda dikkat çekici bir zamanlama vardır. Romanda ne zaman Nefise’den bahsedilse; karanlık basmak üzereyken bir İstasyonda beklediği, gün batımında mahalleye döndüğü, dikiş işleri uzun sürdüğü için eve geç vakitte geldiği, evde annesiyle birlikte loş bir odada oturduğu, zifiri karanlıkta sevgilisiyle gezdiği ve sonunda da Hasaneyn’in onun fahişe olduğunu öğrendiği karanlık bir gece vakti karakoldan çıkardığı, karanlık yahut loş vakitler karşımıza çıkmaktadır. Nefise’nin yaşadığı karanlık hayat, onunla ilgili anlatının yapıldığı vakitlere böylece yansımıştır. Aynı karanlık sahneler Hasan ile ilgili anlatılarda da karşımıza çıkmaktadır. Hasaneyn ve Hüseyin ile ilgili olayların ise iyiye ve güzele işaret eden sabahın erken saatlerinde, öğleden sonraları yahut yaz mevsiminde vuku bulması da oldukça dikkat çekicidir.

2.5. MEKÂN

Mekânlar, romandaki olayların meydana geldiği ve yine şahısların da içinde bulunup varlığını ortaya koyduğu alanlardır. Bu temel özelliğinin yanında mekânların bir diğer özelliği de şahısların ruhsal durumlarını, karakterlerini ve içinde yaşadıkları çevreyi nasıl algıladıklarını anlamamıza yardımcı olmasıdır. Yazar, romanda mekânları

²²⁸ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 247.

²²⁹ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 283.

tanımlarken dolaylı olarak şahısları tanımlama işini de üstlenmiş olur. Bundan dolayıdır ki mekânlar romandaki olayların temel ögesi durumundadırlar. Romandaki mekânlar bir yandan olayların meydana geldiği alanı belirlerken, diğer yandan da orada bulunan şahısların karakterini, ruh halini ve çevresini algılama biçimini etkiler. Olayların önemli bir parçası olan mekânlar, olayların canlılığını ve gidişatını da etkiler.²³⁰

Mahfûz'un *Bidâye ve Nihâye*'si gerçeğe en yakın romanlarından biri olma özelliğine sahiptir. Romanı, gerçeğe bu kadar yaklaştıran en önemli unsurlardan biri de mekân tasvirleri olmuştur. Mahfûz'un bu romanında yetmişten fazla mekândan bahsedilmiş ve bunlardan yirmiyi aşkın mekân ayrıntılı bir biçimde tasvir edilmiştir. Mekânların bu denli fazla ve mekân tasvirlerin de harikulade bir anlatıma sahip olması romana gerçeklik ve edebi değer konusunda büyük bir ayrıcalık kazandırmıştır.

Romanlarda mekân tasvirini, yazarın mekânları farklı tarzlarda anlatmasından dolayı, nesnel mekân tasviri ve öznel mekân tasviri, ayrıca mekânların bizatihi kendine has özelliklerinden dolayı açık mekân tasviri ve kapalı mekân tasviri şeklinde ayırmak mümkündür.

2.5.1. Mekânlarda Nesnel Tasvir

Yazar romandaki olayların gerçek hayatta yaşandığını hissettirmek, kısacası romanı gerçeğe yaklaştırmak için mekânla ilgili ayrıntıları, uzun uzun anlatır. Bu şekilde yapılan mekân tasvirleri aynı zamanda bir anlatım tekniği olarak objektif realist betimlemelerdir.²³¹

Yazar, Hüseyin ile Hasaneyn'in okulda oldukları ve babalarının ölüm haberini aldıkları gün, okuldan çıkıp evlerine giderken evlerinin bulunduğu mahalle olan Nasrallah Çıkmazı'nı ve oturdukları eve vardıklarında evin dış görünüşünü şöyle tasvir etmiştir:

“Ağabeyi, Hasaneyn'in kolundan tutup çekmeseydi mahalleye geldiklerini bile anlamayacak, dalgınlıkla geçip gidecekti. İki tarafında da eski evlerin olduğu, meyve satmak için bekleyen seyyar satıcılarla, sebze ve gazyağı satan küçük

²³⁰ Mehmet Narlı, “*Romanda Zaman ve Mekân Kavramları*” Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.V, s.7, Balıkesir: 2002 ss. 98.

²³¹ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, s. 138.

dükkânların bulunduğu dar bir sokağa girdiler. Çok geçmeden geldikleri, tozlu büyük bir avlusu olan oturdukları üç katlı eve gözlerini diktiler.”²³²

Yine başka bir örnek olarak Hasaney’in Behiye’yi görmek için çıktığı, oturdukları evin çatısının tasviri şöyledir:

“Hasaneyn merdivenleri dikkatli bir şekilde çıkararak son basamağa kadar gelmişti. Batmak üzere olan güneşin ışıkları gözlerini kamaştırdı, alnına da tatlı bir rüzgâr esintisi değdi. Hem Nasrallah Çıkmazı’na hem de arka tarafa bakan çatının bütün çıkıntılarını kontrol etti. Fakat iki tane tavuk kümesinden başka bir şey yoktu. Bu kümeslerden biri çatıya çıkan kapının tam karşısındaki Ferid Efendilere aitti. Diğeri de arka mahalleye bakan çıkıntının olduğu taraftaydı. Yavaşça ilerleyerek arka mahalleye bakan kümesin yanında durdu ve kulağına gelen sesleri dinlemeye başladı.”²³³

Hüseyin’in Tanta’ya atanınca, oraya vardığında tuttuğu otel odasının tasviri şöyle yapılmıştır:

“Hüseyin’in oteldeki küçük odasında tek kişilik bir yatak, bir tane gardırop, bir askılık ve tahta bir iskemle vardı. Odanın penceresi otelin arka tarafında bulunan dar bir yola bakıyordu. Pencerenin tam karşısında güneşin girmesine engel olan büyük bir duvar vardı. Odanın rutubetlenmeye yatkın bir havası vardı. Emir Faruk caddesine bakan bu oda mütevazı olmasından ötürü fiyatı da diğer odalardan daha uygundu.”²³⁴

2.5.2. Mekânlarda Öznel Tasvir

Adından da anlaşılacağı üzere bu mekân tasviri, yazarın şahsî izlenimlerini ve betimlemelerini okuyucuya sunduğu mekân tasviridir. Bu tarzda yapılan mekân tasvirine, aynı zamanda bir anlatım tekniği olarak izlenimci romantik tasvir de denir.

Bu türdeki tasvirin romandaki güzel örneklerinden biri Nefise’nin tanımadığı bir adamla yaptığı yolculuktaki yol tasviridir:

²³² Mahfûz, *Bidâye ve Nihâye*, s. 6.

²³³ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 75

²³⁴ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 201.

“Araba öl yoluna doğru dönünce etrafın kapkaranlık olduğunu fark ettiler. Şehrin uzaktan yansıyan ışıkları gözlerinden ateş çıkan binlerce gözlü bir dev gibi görünüyordu.”²³⁵

Yine Nefise’nin iş çıkışı eve gitmek üzere istasyondaki bekleyişi şöyle tasvir edilmiştir:

“Nefise İstasyon Meydanına gelmişti. Meydan öyle karmaşıktı ki bir yanda durmadan koşuşturan insanlar ve hayvanlar, diğer yanda otomobiller ve tramvaylar vardı ve sanki gökyüzü karanlığın basmasını diliyordu.”²³⁶

Romanda bu tarzda yapılan güzel bir tasvir de, Hasaneyn ile Nefise’nin intihar edecekleri Nil’e giderken ve oraya vardıklarında yapılan mekân tasviridir ki şöyle yapılmıştır:

“Taksi köprüyü geçmişti. Nil’in soğuk ve nemli kokusunu, rüzgâr taksinin içine kadar getiriyordu. Hasaneyn rüzgârın gelişine minnet etmişti. Çünkü vücudu sanki yangın yeri gibiydi. Fakat bir anda gelen rüzgâr Nefiseyi korkutmuştu. Taksi de artık iyice hızlanmıştı. Zamalek köprüsüne yaklaşınca birden yavaşladı. Şöfor nerede duracağını soran gözlerle dönüp Hasaneyn’in yüzüne baktı. Hasaneyn de usulca durmasını söyledi ve ücretini verip taksiden indiler. Hasaneyn ve Nefise köprü girişinde yalnız kalmışlardı. Köprü’nün iki yanında bulunan sokak lambaları karanlığı delercesine parlıyordu. Nehrin kıyılarında ise kuzeye ve güneye doğru uzanan korkunç karanlıkta, soluk ışıklar parlıyor, yan yana dizilmiş ağaçlar ise sanki devasa hayaletlere benziyordu. Ara sıra geçen birkaç insandan başka ıssızlığı bozan bir şey yoktu. Buz gibi esen soğuk rüzgâr dalları inletiyordu. Rüzgâr yavaşladıkça dallar sanki fısıldıyordu. İki de hareketsiz bir şekilde kaskatı kesilmişlerdi. Hasaneyn, kamburu çıkmış ve başı önünde öylece duran ablasına gizlice baktı. Ne var ki onun katı kalbinde, ablasının bu zavallı hali hiçbir acıma duygusu uyandırmamıştı. Derken Hasaneyn hareketsizliğine son verip, kaba bir şekilde, ‘hazır mısın?’ diye sordu ablasına.”²³⁷

²³⁵ Mahfûz, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, s. 167.

²³⁶ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 247.

²³⁷ Mahfûz, *Bidâye ve Nihâye*, s. 374-375

2.5.3. Açık Mekân (Dış Mekân)

Olayların meydana geldiği ülke, şehir, köy, kasaba vb. gibi geniş alanlara denir.²³⁸

Mahfuz'un bu romanında bahsi geçen açık mekânların bir kısmı tasvir edilmekle birlikte bazılarının ise sadece adı geçmiştir. Romanda adı geçen en geniş açık mekân Mısır (القاهرة)'dır. Mısır'dan sonra onun kentlerinden olan Kâhire²³⁹ (مصر),²⁴⁰ Tanta (طنطا),²⁴¹ Dimyat (دمياط),²⁴² Benha (بنها),²⁴³ Zagazig ve Demenhur²⁴⁴ (زقازيق) (دمنهور)'un bahsi geçmiştir.²⁴⁵ Kâhire, romanda ailenin oturduğu şehir olduğu için olayların büyük bir kısmı burada vuku bulmuştur. İkinci ve önemli bir diğer şehir de Hüseyin karakterinin kâtip olarak atandığı Tanta'dır. Burası da caddeleri ve sokaklarıyla romandaki anlatılarda çokça adı geçen bir diğer mekân olmuştur. Geriye kalan şehirlerden Dimyat, Kamil Ali Efendi'nin çocukken Kahire'ye göç etmeden önce yaşadığı şehir; Benha, Kamil ailesinin akrabalarının yaşadığı şehir; Zagazig mahalledeki manavın kızının yaşadığı şehir ve Demenhur da başkâtip Hasan Efendi'nin evli kızlarından birinin yaşadığı şehir olarak sadece bir defa adı geçen kentlerdir. Bu mekânların tamamı Mısır'da mevcut olan, gerçek mekânlardır. Mahfûz bu romandaki bütün mekânları gerçeğe en yakın olacak şekilde tasarlamış ve işlemiştir.

Romandaki dış mekân çerçevesini biraz daha daraltacak olursak cadde, sokak, mahalle, meydan, patika, bahçe ve avlu gibi farklı alanlar karşımıza çıkacaktır. Romanda bu mekânlar oldukça fazla kullanılmıştır. Yukarıda da bahsi geçtiği üzere bunlar, Kahire ve Tanta'daki açık mekânlardır. Bunların da bir kısmının tasviri yapılmış olmakla birlikte pek çoğunun sadece adı geçmiştir. Romanda tasviri yapılan açık mekânlar şunlardır:

Kamil ailesinin reisi vefat ettiğinde ailenin ikamet ettiği Şubra Caddesi (شارع شبرا),²⁴⁶ yine Kamil ailesinin evlerinin bulunduğu bu caddede yer alan Nasrallah Çıkmaşı (عطفة نصر الله),²⁴⁷ Nasrallah Çıkmaşı'nın üç blok kuzeyinde zengin mahallesi

²³⁸ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, s. 136.

²³⁹ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 199.

²⁴⁰ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 185.

²⁴¹ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 185.

²⁴² Mahfûz, *a.g.e.*, s. 16.

²⁴³ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 69.

²⁴⁴ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 99.

²⁴⁵ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 211

²⁴⁶ Mahfûz, *el-Bidâye ve 'n-Nihâye*, s. 5

²⁴⁷ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 6.

olarak da bilinen ve Ahmet Yusrî Bey'in evinin de bulunduğu Tahir Caddesi (شارع) Clot Bey (كلوت بك),²⁴⁸ Patikamsı dar bir yol olan Darb Tiyyab (درب طياب),²⁴⁹ Hasan'ın metresiyle birlikte yaşadığı evin bulunduğu sokak olan Candaf Çıkmağı (عطفة جندف),²⁵⁰ Ahmet Yusrî Bey'in villasının bahçesi (حديقة في فيلا أحمد بك يسري),²⁵¹ Nefise'nin işten çıktıktan sonra eve dönmek için beklediği İsyasyon Meydanı (ميدان المحطة),²⁵² Hasaneyn'in Harp Okulu'nun avlusu (فناء كلية الحربية),²⁵³ Kamil ailesinin Şubra Mahallesi'nden taşınarak gittikleri ikinci evlerinin bulunduğu Mısru'l-Cedîde Hasaneyn (شارع زقازيق),²⁵⁴ ve Zagazig Caddesi (مصر الجديدة),²⁵⁵ ile Nefise'nin karakoldan çıktıktan sonra taksiye bindikleri Zahir Meydanı (ميدان) Nehri'ndeki önce Nefise'nin sonra da Hasaneyn'in intihar ettiği Nil (الظاهر) v²⁵⁶ Zamalek Köprüsü (جسر الزمالك).²⁵⁷

Romanda adı geçen fakat tasviri yapılmayan diğer dış mekânları da şöyle sıralayabiliriz:

Tevfikiyah Okulu'nun Bahçesi (توفيكية),²⁵⁸ Babunnasr Semti (باب النصر),²⁵⁹ Ravdu'l-Ferac Caddesi (روض الفرع),²⁶⁰ Velid Caddesi (شارع الوليد),²⁶¹ Bulak Mahallesi (شارع الألفى),²⁶² Clot Bey Caddesi (كلوت بك),²⁶³ Alfa Caddesi (شارع الألفى),²⁶⁴ Almaza Çölü (صحراء الماظنة),²⁶⁵ Emir Faruk Caddesi (شارع الأمير فاروق),²⁶⁶ Veliyyullah Caddesi (شارع عماد الدين),²⁶⁷ İmaduddin Caddesi (شارع ولي الله),²⁶⁸ Kraliçe Feride

²⁴⁸ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 26.

²⁴⁹ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 148.

²⁵⁰ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 186.

²⁵¹ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 243.

²⁵² Mahfûz, *a.g.e.*, s. 247.

²⁵³ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 254.

²⁵⁴ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 316.

²⁵⁵ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 316.

²⁵⁶ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 372.

²⁵⁷ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 372.

²⁵⁸ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 256.

²⁵⁹ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 71.

²⁶⁰ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 86.

²⁶¹ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 98.

²⁶² Mahfûz, *a.g.e.*, s. 144.

²⁶³ Mahfûz, *el-Bidâye ve 'n-Nihâye*, s. 148.

²⁶⁴ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 128.

²⁶⁵ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 166.

²⁶⁶ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 200.

²⁶⁷ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 208.

²⁶⁸ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 265.

Meydanı (ميدان الملكة الفريدة),²⁶⁹ Gazino Bahçesi (حديقة الكازينو),²⁷⁰ Maadi Semti (معدى),²⁷¹ Faruk Caddesi (شارع فاروق),²⁷² Atabe Meydanı (ميدان عتبة),²⁷³ Ebu'l- 'Âlâ Köprüsü (جسر) (أبي العلاء)²⁷⁴ ve Sekâkînî Meydanı (سكاكيني)²⁷⁵dır.

Ahmet Yusrî Bey'in villasının bahçesi romandaki açık mekân tasvirinin en güzel örneklerinden biridir. Yazar bu bahçeyi bize Hasaneyn'in gözünden aktarırken bahçedeki palmiye ağacı, bir tavus kuşu kadar gururlu Hasaneyn'i, palmiye ağacına rengârenk güllerle sarılan sarmaşıklar, Hasaneyn'in ruhunu saran ihtirası, gösteriş düşkünlüğünü ve bencilliği sembolize etmektedir. Bahçenin göz alıcı diğer manzaraları ise onun geleceğe dair umutlarını simgelemiştir. Batan güneşten geriye kalan son ışıklar ise Hasaneyn'in ulaşmaya çalıştığı gösterişli hayatın uzun sürmeden batacağını sembolize etmiştir. Bu sembollerin romandaki tasviri okuyucuya şöyle sunulmuştur:

“Hasaneyn o gün öğleden sonra Yusrî Bey'in villasına gitmişti. Harp Okuluna girip hayallerini gerçekleştirmek için elinden geleni yapıyordu. Buraya da Yusrî Bey'den Harp Okuluna girebilmesi için yardım istemeye gelmişti. Salonda dalgın bir halde beklerken birden villanın bahçesi gözüne çarptı. Bahçenin esrarengiz bir havası vardı. Daire şeklindeki yeşil bitkilerin aralarına çok güzel bir şekilde yerleştirilmiş olan papatyaların ve gonca güllerin arasındaki zarif palmiyelere gözü takıldı. Birden villanın girişi ile salonun tam arasına gelecek şekilde tasarlanmış, bahçenin orta yerindeki büyük bir çim öbeğine gözü takıldı. Bu öbeğin tam ortasında da genç, kısa, gövdesi bembeyaz olan bir palmiye ağacı vardı. Ağacın üstü, yeşil, sarı ve kırmızı renkleriyle kocaman bir hale oluşturan ve ahenkle birbirine karışıp dolaşan sarmaşık güllerle doluydu. Farkında olmadan gülümsedi. Akşamın gölgesi bahçeye ve bahçenin arkasındaki yolun bir bölümüne sokulmuştu. Batan güneşten geriye kalan son ışıklar yolun karşı tarafındaki üst katlara düşmüştü. Havaya bahçe duvarının üstünden sarkan yaseminlerin ılık kokusu yayılmıştı. Acaba bir gün onun da böyle bir villası olacak mıydı?”²⁷⁶

²⁶⁹ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 266.

²⁷⁰ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 342.

²⁷¹ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 343.

²⁷² Mahfûz, *a.g.e.*, s. 372.

²⁷³ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 372.

²⁷⁴ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 374.

²⁷⁵ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 374.

²⁷⁶ Mahfûz, *Bidâye ve Nihâye*, s. 243.

Yine Hasan'ın metresiyle yaşadığı eve giden Candaf Çıkmazı, Hüseyin'in ağabeyi Hasan'dan ödünç para almak üzere giderken gördüğü manzaralarla şöyle anlatılır:

“Hüseyin Candaf Çıkmazı'nı bulduğunda morali çok bozuktu. İki yanında da yıkık dökük evlerin olduğu, yeteri kadar kirli olan havaya bir de balık kokusunun sindiği, ağzı küfür dolu seyyar satıcıların mallarını satmak için bağırıştığı, genzini temizledikten sonra yere tüküren pis insanlarla dolu, karman çorman, kalabalık ve dar bir sokağa gelmişti. Bir yamaç gibi meyilli olan bu dar sokaktaki tozlu yerler, hayvan pislikleri ve çöplerle dolmuştu. Hasan'ın oturduğu on yedi numaralı bina o kadar dardı ki sanki iki katlı bir ev değil de koca bir sütun gibi duruyordu. Evin girişinin hemen ilerisinde de fındık, fıstık, hurma ve çekirdek satan bir kadın vardı. Biraz çekinerek de olsa eve girdi.”²⁷⁷

2.5.4. Kapalı Mekân (İç Mekân)

Kapalı mekânlar, ev, okul, otel, dükkân, kahvehane gibi yerlerdir. Buralara iç mekân yahut dar mekân da diyebiliriz. Kapalı mekânlar ile kahramanlar arasında sıkı bir bağ vardır.²⁷⁸ Ayrıca kapalı mekânlar, kahramanların iç dünyasını, sosyal statüsünü, ruh halini ve psikolojisini anlamamız açısından da oldukça önemlidir. Mahfûz'un bu eserinde birçok iç mekân karşımıza çıkmaktadır. Bu mekânları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Ev: Romanda en fazla kullanılan iç mekânlar evler ve evlerin bölümlerini oluşturan, mutfak, salon, balkon ve çatı katı gibi kısımlar olmuştur. Kamil ailesi, roman boyunca üç farklı dairede oturmuştur. İlki babaları öldüğünde oturdukları daire, ikincisi babanın ölümünün hemen ardından kira gelirini düşürmek için taşındıkları aynı binanın bodrum katı ve üçüncüsü de Hasan yüzünden mahalleye rezil olunca, bulundukları mahallede daha fazla duramayıp taşındıkları Mısru'l-Cedîde'deki dairedir. Romanda ailenin oturduğu bu evlerdeki mutfak, oturma odası, yatak odası ve çatı katı gibi bölümlerin de bahsi geçmektedir. Yine Ahmet Yusrî Bey'in evi, Hasan'ın Candaf Çıkmazı'ndaki evi, mahalledeki bakkalın evi ve Maadi semtindeki Hasaneyn'in arkadaşlarının kâğıt oynadıkları ev romanda bahsi geçen diğer evlerdir. Bunlardan bir

²⁷⁷ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 186.

²⁷⁸ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 136-137.

kısımının tasviri bulunmamakla birlikte tasviri en geniş ve en güzel yapılan yer Hasan'ın evidir.

“...Hasan elini uzatarak: ‘Hoş geldin Hüseyin, hayırdır, kötü bir haber yoktur umarım, gir içeri buyur.’ dedi. Hüseyin içeri girdi. İçerdeki tütsü kokusu ile merdiven boşluğundaki iğrenç çürük kokusu tam bir tezat oluşturmuştu. Hüseyin kendini, iki odası olan kapkaranlık bir koridorda buldu. Odalardan biri girişin hemen sağ tarafında diğeri ise sol tarafta, sağdakinin tam karşısında idi. Hüseyin özür dileyen bir ses tonuyla ağabeyine: ‘Yoksa çok mu erken geldim, daha saat on bir’ dedi. (...) Sonra ikisi birlikte küçük bir odaya girdi. Odanın bir tarafına yatak diğer tarafına gardırop konulmuş tam ortaya da bir kanepeler yerleştirilmişti. Kanepenin tam üstünde Hasan'ın resminin asılı olduğu kocaman bir tablo vardı. Tabloda Hasan yalnız değildi. Yanında Hasan'ın boynuna sarılmış ve omzuna kafasını koymuş esmer ve şişman bir kadın vardı.”²⁷⁹

Bu evdeki spiral şeklindeki tırabzansız başboş merdivenler Hasan'ın kimsesiz ve tek başına kalmış serseri halini, merdiven boşluğundaki çürük kokular ise onun ruhundaki çürümüş manevi değerleri sembolize ettiğini ifade edebiliriz. Ayrıca evinin içindeki karanlık koridor Hasan'ın yaptığı karanlık işleri tasvir ederken odalardan gelen Hüseyin'in beğenmediği tütün kokusu ise Hasan'ın yaşadığı hayatın ailesi tarafından beğenilmeyen ve tasvip edilmeyen hayatını sembolize etmektedir. Hasan'ın yaşadığı dar ve küçük oda ise Hasan'ın içinde, azalan, küçülen hatta aile sevgisinden başka hiçbir şey kalmayan, soylu duyguları temsil etmektedir.

Kafe ve Kahvehaneler: Romanda en çok bahsi geçen mekânlardan biri de kafe ve kahvehanelerdir. Hasan'ın sürekli gittiği ve cebinde kalan son kuruşa kadar kumar oynadığı Cemal Kafe (قهوة الجمال),²⁸⁰ Kamil ailesinin evinin yakınlarındaki Şubra Caddesi'ne bakan bir kafedir. Yine romanda Hasan'ın metresiyle oturduğu mahalledeki bir fahişenin evinin tam karşısında bulunan ve Ali Sabri ile buluştukları kahvehaneden söz edilmektedir. Yine Hasan ile Ali Sabri'nin daha sonraları ortak olacakları, Ali Sabri'ye ait bir kahvehanenin bahsi geçer. Son olarak da Hasan'ın Behiye'den ayrılınca, Hüseyin'in, kıza talip olup olmamak konusunda düşünmek üzere gittiği

²⁷⁹ Mahfûz, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 187.

²⁸⁰ Mahfûz, *a.g.e.*, 39.

Mısru'l-Cedîde'deki bir kahvehaneden söz edilmiştir. Romanda, ayrıntılı tasviri bulunan Ali Sabri'nin kahvehanesini inceleyecek olursak:

“Ali Sabri'ye ait olan bu kahvehane, içkili, müzikli, danslı küçük bir gece kulübünü andırıyordu. Adı, girişin hemen üst kısmında büyük harflerle yazılıydı. Sahne içerdeki en dip taraftaydı. İçeriye girenleri, sağlı sollu yerleştirilmiş masalar ve iskemleler karşılıyordu.”²⁸¹

Okul: Romanda üç okuldan söz edilmiştir ki bunlar; Hasan ve Hüseyin'in liseyi okudukları Tefvikiyah okulu, Hüseyin'in kâtip olarak atandığı Tanta'daki okul ve Hasaneyn'in liseyi bitirdikten sonra girdiği Harp Okulu'dur. Okul'un iç kısımları ile ilgili de Tefvikiyah okulunun müdür odası ve Hüseyinin atandığı okuldaki başkâtibin odası dışında bahsi geçen bir yer ile karşılaşmadık. Hüseyin'in Tanta'daki okulda geçirdiği ilk günü şöyle anlatılmaktadır:

“Hüseyin okulun kapıcısına kendini tanıtınca adam onu başkâtibin odasına kadar götürdü ve başkâtip gelene kadar da burada beklemesini söyledi. Hüseyin odaya girince masanın hemen yanındaki koltuğa oturup açık kapıdan bahçeye bakmaya başladı. Okulun bahçesi sessizliğe bürünmüş bir vaziyetteydi. Hâlbuki yeni bir eğitim yılı başlarken okullar cıvıl cıvıl oluyordu. Daha birkaç ay öncesine kadar kendisi de benzer bir okul bahçesinde hayatının en mutlu anlarını yaşıyordu.”²⁸²

Romanda bu mekânların dışında nadir olarak bahsi geçen diğer iç mekânları şöyle sıralayabiliriz:

Hüseyin'in Tanta'ya ilk gittiğinde kaldığı Britanya Otel (فندق بريطانيا),²⁸³ Semira'nın Hüseyin'i görmek için Tanta'ya gittiğinde ziyaret ettiği Seyyid Bedevî Türbesi (السيد البدوي),²⁸⁴ yine Hüseyin'in Tanta'ya gitmek için trene bindiği Mısır Garı (محطة مصر),²⁸⁵ Nefise'nin civar bölgedeki genelevlerden birinde yakalanıp getirildiği Sekakini Karakolu (نقطة السكاكيني),²⁸⁶ ayrıca Nefise'ye tecavüz eden Sülayman'ın babasıyla

²⁸¹ Mahfûz, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 154.

²⁸² Mahfûz, *a.g.e.*, s. 204.

²⁸³ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 200.

²⁸⁴ Mahfûz, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, s. 224.

²⁸⁵ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 197.

²⁸⁶ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 326.

birlikte çalıştırdıkları mahalledeki manav dükkânı, Süleyman'ın Nefise ile gönül eğlendirdikten sonra evlendiği Adile'nin babasına ait bakkal dükkânı, Hüseyin'in Tanta'ya giderken bindiği tren vagonu ve Hasaneyn ile Behiye'nin birlikte gittikleri sinema, romanda bahsi geçen diğer kapalı mekânlardır.

Romandaki açık ve kapalı mekân tasvirleri, bazen sadece mekânın ve mekândaki insanların sosyal statülerini tanıtacak nitelikte nesnel bir şekilde yapılırken bazen de karakterlerin içinde bulundukları ruh haline, korkularına, endişelerine, acılarına, sevinçlerine, ıstıraplarına ve hayatın iniş çıkışlarına tercüman olacak şekilde öznel bir dille yapılmıştır. Mahfûz bu romanda her iki tasviri de takdire şayan bir şekilde yapmış, okuyucuyu bazen, neredeyse sokaktan gelen kötü kokuları dahi hissettirecek şekilde Mısır'ın ara sokaklarında dolaştırırken bazen de, şayet bir gün karşılaşacak olsa görür görmez tanıyacağı bir evde gezdirmiştir.

2.6. ROMANDA ANLATIM TEKNİKLERİ

Yazar, anlatıda kullandığı farklı tarzlardaki anlatım tekniklerine, bir yandan ifadelerine sağlamlık katmak diğer yandan da ortaya koyduğu sanata okuyucuyu çekmek için ihtiyaç duyacaktır. Dolayısıyla yazarın kullandığı bu anlatım teknikleri anlatıdaki olaylara aksiyon, çeşitlilik ve anlam derinliği katar. Yazar yine bu tekniklerle anlatıdaki olayları sağlam ve güçlü temeller üzerine inşa eder.²⁸⁷ Biz bu başlık altında, anında aktarma, diyalog, iç çözümleme, iç monolog, tasvir, özetleme, geriye dönüş, sonradan aktarma, karşılaştırma ve karşıtlık olmak üzere anlatılarda kullanılan dokuz tekniğin incelemesini yapacağız.

2.6.1. Anında Aktarma

Olayların meydana geldiği anla, anlatının eş zamanlı olarak gerçekleşmesine anında aktarma tekniği denir. Meydana gelen olaylar okuyucunun karşısında o an gerçekleşiyormuş gibi aktarılır. Anında aktarma yapılırken ya şimdiki zaman kipi yahut şimdiki zamana işaret edecek kipler kullanılır. Yazar bu tekniğe başvurmak suretiyle

²⁸⁷ Nurullah Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, s. 201-203.

kahramanlarla okuyucu arasındaki engelleri kaldırarak onları baş başa bırakır ve okuyucuyu aktif olarak romanın bir parçası haline getirir.²⁸⁸ Mahfûz'un incelediğimiz bu romanında en çok kullanılan tekniklerden biri anında aktarma olmuştur. Örneğin Hasaneyn ile Hüseyin'in okulda, babalarının öldüğünü öğrendikleri gün bu tekniğe başvurularak şöyle anlatılır:

“Okul görevlisi, müdürün yanına gelince onu abartılı bir saygı ile selamladı.

- Çağırdığınız iki öğrenciyi, Hasaneyn ve Hüseyin Kamil Ali'yi getirdim, dedi.
- Müdür elindeki mektubu katlayarak başını kaldırdı. Sigarasını kül tablasına bastırdı ve sırayla iki kardeşe de baktı.
- Hangi sınıftasın? Diye Hüseyin'e sordu.
- Hüseyin titrek bir sesle 4-D diye cevap verdi.
- Hasaneyn de 3-C dedi.
- Umarım ki vereceğim haberi metanetle karşılırsınız çünkü ikinizde cesur birer delikanlısınız, dedi müdür. Bakışları oğlanların üstündeydi.
- Ağabeyiniz babanızın öldüğü haberini getirdi. Başınız sağ olsun, dedi.

İkisi de allak bullak olmuşlardı. Hasaneyn algılayamamıştı sanki.

- Öldü! Dedi yüksek bir sesle Hasaneyn, babam öldü, mümkün değil, diye ekledi.
- Nasıl olur bu dedi Hüseyin mırıldanarak. Daha iki saat önce gayet iyi bir vaziyette bakanlığa gitmek için hazırlanıyordu.

Kısacık bir sessizlik oldu. Daha sonra Müdür:

- Ağabeyiniz ne işle meşgul? diye sordu yumuşacık bir ses tonuyla.

Hiçbir şey, dedi Hüseyin, ama sanki orada yoktu.

- Başka ağabeyiniz yok mu, mesela memur ya da ona benzer bir işi olan?

Yok, dedi Hüseyin başını iki yana sallayarak.

- Umarım bu acı haberi güçlü bir şekilde göğüslersiniz, dedi Müdür ve şöyle ekledi,

- Haydi, evinize gidebilirsiniz artık, Allah yardımcınız olsun.”²⁸⁹

Başka bir sahnede ise Hasaneyn ile Hüseyin sanki okuyucunun yanında oldukları hissini veren bir kavga ederler:

²⁸⁸ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, s. 133.

²⁸⁹ Mahfûz, *Bidâye ve Nihâye*, s. 5.

- “Kapat şu pencereyi delirdin mi sen, diyerek bağırdı Hüseyin.

Ağabeyinin sesinden korkmuştu Hasaneyn ama

- Hava güzel, dedi inatlaşarak.
- İnat etme de kapat şu pencereyi, diye bağırdı Hüseyin.

Ağabeyinin böyle konuşması Hasaneyn’i iyice inatlaşmaya sürüklüyordu.

- Cereyanda kaldıysan eğer diğer iskemleye geç dedi, Hasaneyn.

Hüseyin bir homurtuyla yerinden kalktı ve sessizliği yırtan bir gürültüyle pencereyi çarptı ve camını kırdı. Başlangıçta bir sessizlik oldu, sonra Hüseyin aniden sinirden gözü dönmüş bir halde Hasaneyn’e bir tokat yaptırdı ve

- Senin yüzünden oldu! Diye bağırdı.

Hasaneyn de klakıp Hüseyin’in kafasına bir yumruk attı. Dövüşmeye başladılar. Semira ile Nefise koşarak geldiler. Annelerinin karşısında dövüşe devam edemeyince söylene söylene bıraktılar. Anne öfkelenmişti. İkisinin arasına girerek gözlerini kırılan pencerenin camına dikti. Ve fırtına öncesi sessizliği hatırlatan bir sükûnetle sordu:

- Neyiniz var sizin?

Hasaneyn hemen öne atıldı ve;

- Pencereyi çarptı sonra da beni tokatladı dedi.
- O da bu havada pencere açmıştı dedi Hüseyin ve devam etti,
- Kapat pencereyi dedim beni dinlemedi, kalkıp kendim kapatınca da böyle oldu.

Semira iç geçirerek şöyle dedi:

- Allah’ım sen bana acı. Yeterince derdim yok sanki...”²⁹⁰

Yine anında aktarmaya bir örnek olarak Hasaneyn’in Harp okulundaki ilk günü şöyle aktarılır:

“Hasaneyn Harp Okulunun avlusunda okula yeni gelen öğrencilerin arasında buldu kendini. Tefikiyah Okulundan tanıdığı biri çıkar mı acaba diye etrafına bakındı fakat kimseyi göremedi. Bu duruma bir yandan canı sıkılmış diğer yandan da lisedeki arkadaşlarında hiç kimsenin olmayıp sadece kendisinin buraya girmiş olmasından gurur duymuştu. Konuşacak birini bulmak için beklemek anlamsızdı fakat ilk adımı atmayacak kadar da kibirliydi. Okulun devasa avlusuna, muhteşem binalarına ve uzun süre meşgul olduğu girişteki

²⁹⁰ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 81-82.

silah heykeline bakarak vakit geçirmeye çalıştı. Okula hayran olan Hasaneyn'in gördüğü manzaralar başını döndürmüştü. İlk başlarda fiziksel üstünlüğünden endamından, uzun boyundan, dik duruşundan ve dahası yakışıklı oluşundan fazlasıyla emindi. Fakat sınıf arkadaşlarını görünce bu gururu epeyi hırpalandı. Arkadaşlarının arasında son derece yakışıklı, dipdiri ve gençliğinin baharında delikanlılar vardı. Hatta bunlardan bazıları soylu ailelere mensuptu. Avluya çıkan odalardan birinden gelen Tevfikiyah'tan eski bir arkadaşını gördü. Muhtemelen burada kendisinden bir ya da iki yıl ilerleydi bu delikanlı. Üstüne kısa hâkî bir pantolon ve sol kolunda dört şeridi olan bir gömlek giymişti. Tevfikiyah'ta okul avlusunda tanışmışlardı ve muhtemelen adı İrfan'dı. Normal şartlar altında asla gidip konuşmazdı fakat üst sınıflardan biriyle konuşmanın avludaki diğer öğrencilere nispet yapmak için güzel bir fırsat olduğunu düşündü."²⁹¹

2.6.2. Diyalog Tekniği

İki kişi arasındaki karşılıklı konuşmayı ifade eder. Bu tarz anlatılarda yazar aradan çekilip de yazarın bakış açısı da ortadan kalınca, okuyucu ile karakterler baş başa kalır ve okuyucu daha aktif bir hale gelir.²⁹² İncelediğimiz bu eserde diyalog tekniğine çokça yer verilmiştir. Hasan ile Hüseyin'in Ahmet Yusrî Bey'in villasına gittikleri bir gün villanın salonunda Bey'i beklerken aralarında şöyle bir diyalog geçer:

- "El-Hüseyin Camisi'ndekine benziyor, dedi Hasaneyn avizeyi işaret ederek. Hüseyin'in ise akli başka yerlerdeydi.
- Evet, ama bırak şimdi avizeyi Bey'e ne diyeceğiz dedi Hüseyin ve devam etti,
- Sen dillisindir Hasaneyn bana yardım et.
- Şeytanla konuşmayacaksın ya! diyerek dalga geçti Hasaneyn ve açıkça konu işte, lanet olsun ben de konuşurum, diye sürdürdü.

Lanet okuması kızgınlığından değil hem kendini hem de ağabeyini cesaretlendirmek istediği içindi. Lüks ve şatafat onu allak bullak etmiş ve şaşırtmıştı.

²⁹¹ Mahfûz, *Bidâye ve Nihâye*, s. 254.

²⁹² Ahmet Mocan, "*Yalnızız'da Anlatım Teknikleri*". Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 7/3, byy, 2012, ss. 1835.

- Sence Ahmet Yusrî Bey ölünce varisleri üzüldür mü diye sessizce sordu Hasaneyn.
 - Babam zengin olsaydı biz üzülmecek miydik ölümüne dedi Hüseyin.
- Hasaneyn kaşlarını çattı ve biraz düşündükten sonra,
- Sanırım üzüldük dedi. Ama işte üzüntüden üzüntüye fark var. Keşke babamız da zengin biri olsaydı.
 - O başka dedi Hüseyin.
 - Ama önemli bir şey dedi ve acaba bu Bey ne şekilde zenginliğe ulaşmış biliyor musun diye ekledi.
 - Doğuştan zengindir belki.
 - Herkes zengin olmalı dedi Hasaneyn o sırada ela gözleri parılıyordu.
 - Ya mümkün değilse?
 - O zaman herkes yoksul olmalı.
 - Ya bu da mümkün değilse?
 - Bu vaziyette, çalmalı, öldürmeli ve baş kaldırmalıyız.
 - İnsanoğlunun binlerce yıldır yaptığı iş tam da bu dedi Hüseyin gülerek.
 - Ölünceye kadar fakirlik ve yoksulluk içinde perişan olmanın düşüncesi bile bana acı veriyor dedi Hasaneyn öfkeli bir halde.
 - Allah korusun diyerek gülümsedi Hüseyin

Hasaneyn tam cevap verecekken verandadan ayak sesleri gelmeye başladı ve üstündeki beyaz takım elbiseyle Bey salona girdi.”²⁹³

Romanda Semira ve Hasan arasında geçen bir diyalog örneği de şöyledir:

“Kadın Hasan’ı bir kenara çekti ve

- Yeteri kadar para kazandığın doğru mu? diye sordu.
- Kısmen kazanıyorum fakat geleceğim belli değil.
- Peki, bize yardım edebilecek durumda mısın, sana bu konuda güvenmeli miyim?
- Tabii ki yeterli param olduğu müddetçe bana güvenebilirsin.
- Nerede oturuyorsun? dedi kadın kısa bir sessizliğin ardından.

Hasan annesinin kendisini çok iyi tanıdığını biliyordu. Bu sebeple de yalan söylemesinin lüzumu yoktu.

- Clot Bey’deki Candaf Çıkmazı’nda oturuyorum on yedi numara dedi.

²⁹³ Mahfûz, *Bidâye ve Nihâye*, s. 181.

- Bir kadınla mı?
- Evet dedi Hasan gülerek.
- Evlenecek misin?
- Hayır diye homurdandı, gülerek.

Annesinin kendisini tasvip etmediği, karanlıkta olmalarına rağmen yüzünden belli oluyordu. Semira artık onu azarlamak veya ona nasihat etme zahmetinde bulunmuyordu. Hasan'ı ıslah etmekten çoktan vazgeçmişti. Yine de dayanamayarak sordu:

- Umarım kazandığın parayı doğru yollardan kazanıyorsundur.
- Evet dedi Hasan, ona güven vermek isteyerek ve devam etti,
- Bundan şüphe duymana gerek yok, çok fazla düğün daveti geliyor. Kahvehane, müzikhol gibi yerlerde çalışıyoruz.”²⁹⁴

-

2.6.3. İç Çözümleme Tekniği

Romandaki şahısların, meydana gelen olaylar karşısında yaşadığı duygu, düşünce, heyecan ve korkunun iç dünyasında oluşturduğu ruhsal etkiler ve bu etkilere bağlı olarak davranışlarına yansıyan değişikliklerin bizzat yazar tarafından okuyucuya aktarılmasıdır.²⁹⁵ Bu teknik sayesinde anlatıda yazar araya girerek okuyucuya karakterlerin ruhsal ve psikolojik durumlarını bir bütün olarak sunar. Fakat bu teknik ile durum aktarması yapan yazarın, kendi duygu ve düşüncelerini bir tarafa bırakması, kendi yorumlarını katmaktan uzak durması ve olayları olabildiğince objektif bir bakış açısıyla sunması gerekir.²⁹⁶

Hasan ölmek üzere eve geldiği günden sonra Hasaneyn'in bulduğu doktorla yeni iyileşmeye başlamıştı ki eve gelen polisler onu korkutmuş ve hemen toparlanıp evden kaçmıştı. Onun bu gidişinin ardından polislerin kendisi için geldiğini zanneden Nefise'nin ruh hali bu teknikle şöyle tasvir edilmiştir:

“Nefise elinde olmadan ağlamaya devam ediyordu. O duygusal ruh haliyle ne kadar acı bir vaziyette olduklarını bile unutmuştu. Sürekli bir titreme halindeydi. Ağlamasının sebebi üzülüşü, kızdışı yahut öfkeli olduğu bir şey

²⁹⁴ Mahfûz, *Bidâye ve Nihâye*, s. 172-173.

²⁹⁵ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, s. 177.

²⁹⁶ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı ve Romanın Unsurları*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya: 1989, s. 81.

olduğu için değildi. Bu gözyaşları, gün geçtikçe içinde büyüyerek ona, bir av haline geldiğini hissettiren zapt edemediği korkuyla baş edebilmek adına döktüğü duygusal gözyaşlarıydı. İçinden geçen hisler ona daha kötü şeyler olacağını söylüyordu. Sanki birinin ona saldıracağından korkarak ani bir şekilde: ‘Hadi yanlarına gidelim.’ diye çağırdığını duydu annesinin. Bu içinde bulunduğu bedbaht ruh halinden kaçmak için iyi bir fırsattı belki fakat annesinin arkasından eşikten geçtikten sonra kardeşleriyle yüz yüze gelmek onu korkutuyordu.”²⁹⁷

Hasaneyn’in Harp Okulunda geçirdiği zor günler de bu teknikle şöyle anlatılmıştır.

“Bir zamanlar çok korkuttuğundan dolayı ‘dehşet abidesi’ olarak tanımladığı lisedeki okul günlerini hasretle anımsadı. Harp Okulu’ndaki bu katı disipline bazen çok öfkeleniyor, cehennemi andıran bu okula geldiği için pişman oluyor fakat çekip gitme cesaretini de kendinde bulamıyordu. Sınıf arkadaşlarının geneli özellikle de Hasaneyn ilk günlerde benzer duygular yaşıyorlardı. Okuldaki katı disiplin bütün enerjilerini tüketip onları güçsüz bırakıyordu. Hasaneyn ise bu anormal yaşam şeklinin bütün etkilerine bağışıklık kazanmış belki de tek öğrenci idi. Diğer öğrencilerden farklı olarak inanılmaz derecede güçlenmişti.”²⁹⁸

2.6.4. İç Monolog Tekniği

Romandaki kahramanların tepkilerini, içsel konuşmalarını ve hesaplaşmalarını araya bir anlatıcı girmeksizin okuyucuya sunma tekniğidir. Okuyucu bu teknikle romandaki kahramanların iç dünyasına, yazarın varlığı fark edilmeksizin birebir kendisi şahit olmaktadır. Bu teknikle karakterler belli bir düzene bağlı kalarak sanki karşısında biri varmış gibi konuşur. Cümleler dil bilgisi kurallarına, ahlakî kurallara ve akıl ilkelerine bağlı olarak kurulmak mecburiyetindedir. Kahraman karşısında biri varmış gibi konuşmasının yanında kendi kendine konuşuyor izlenimi de verir.²⁹⁹ Bu teknik sayesinde okuyucu romandaki karakterin, ruh halini, psikolojisini, hayattan

²⁹⁷ Mahfûz, *Bidâye ve Nihâye*, s. 311-312.

²⁹⁸ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 257-258.

²⁹⁹ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, s. 180.

beklentilerini, başkalarından sakladığı zaaflarını kısacası iç dünyasındaki bütün sırlarını öğrenmiş olur.

İç monoloğun romandaki en güzel örneklerinden biri, Hüseyin'in ağabeyi Hasan'dan ödünç para istemesi üzerine Hasan'ın ona birlikte yaşadığı metresinin bileziklerinden başka bir şeyinin olmadığını söyleyip onları vermesi ve zavallı Hüseyin'in bilezikleri mecburen aldıktan sonraki ruh halidir:

“Hüseyin ne yapacağını bilemiyordu fakat Hasan'a bakınca onun ne kadar içten bir tavrı olduğunu görünce utandı. Kendini çok kötü hissetmişti. Bir kadının bilezikleri! Hem de böyle bir kadının! Diye düşündü. İnanılır gibi değil! Asla aklıma gelmezdi. Rüyamda bile göremezdim. Ben bunu kendime nasıl yediririm? Ama almazsam da olmayacak! Ne yaparım? Başka da parası yok. Acaba bu yaptığım doğru mu? İşimi de kaybedemem, hayır bunu yapamam! Bir türlü karar veremedi. Lanet olsun böyle hayata. Evet, hayata! Hem hayata ve kadere hem de beni bu dünyaya getirmiş olan annemle babama. Babam lavtasını tıngırdatan gerisine aldırmayan bir adamdı. Korkuyla sıçradı. Allah beni kahretsin! Nasıl böyle düşünmeye cesaret ederim? Babamın ölümü aklımdan çıkmıyor. Allah'ın rahmeti onun üstüne olsun. Bütün bunlar onun kabahati değil ki. Yem bulabilmek için pislikte eşinen tavuklar gibiyiz. Ve Behiye ile Hasaneyn çatıdaki tavuk kümesinde buluşuyorlar. İğrenç! O halde bunları kabul etmemeliyim. Ama ayakta kalabilmem için teslim olmam lazım. Bunu hiç kimse bilmeyecek fakat ben asla unutmayacağım. Bu utancı ömrüm yettiğince taşıyacağım. Ya teslim olacağım ya da yok olup gideceğim. Borç olarak farz edeyim. Param olunca da öderim. Hayır, kendini kandırma! Hayır, dürüstüm ben! Borcunu ödeyecek dürüst biriyim! Kabul etmeyecek olursam, dürüstlük iddiasında bulunamayacağım. Açım. Dürüst fakat aç. Kabul edeceğim. Lanet olsun bu hayata! Ağabeyimin neden böyle yaşadığının şimdi farkına varıyorum. Ailemiz telef olup gitti ve hayat çok acımasız. Kafam çatlıyor. Bir karar vermem lazım. Tavuklar gibi...”³⁰⁰

İç monoloğun bir başka örneği de Nefise ile Süleyman'ın tramvaya binmek için beklerken, Süleyman'ın tramvay parasını Nefise'den istemesi üzerine kızın içinden geçen duygu ve düşüncelerin tasviridir:

³⁰⁰ Mahfûz, *Bidâye ve Nihâye*, s. 191-192.

“Kazandığım paranın her milimine ihtiyacımız varken, paramı nasıl böyle çar çur ederim diye düşündü Nefise. Annem sırayla evin eşyalarını satmaya devam ediyor. Süleyman’a vereceğim bu paraya ağabeyim Hasan bile bundan daha muhtaç. Ne yapıyorum ben? Paramı bir de pudraya ruja verip çar çur ediyorum. Bu adamla hiçbir şey olmaz. Eğer gerçekten adam olsaydı, bu kadar gülünç bir şekilde babasına bağlı yaşamaz ondan da korkmazdı. Yaşlı adam nasıl da ona çocuk gibi davranıp parasız bırakıyor. Hâlbuki ben onu seviyorum ve arzuluyorum. Ona bedenimle ruhumla bağlıyım. Başka kimsem de yok benim. Kendime neden eziyet edeyim?”³⁰¹

2.6.5. Tasvir Tekniği

Tasvir tekniği anlatıyı oluşturan zaman, mekân, olay, şahıs ve nesne gibi unsurların kelimelerle resmedilmesi ve okuyucunun gözünde kelimelerle resim çizme sanatıdır.³⁰²

Mahfûz bu eserde, tasvir tekniğini oldukça fazla kullanmıştır. Yazarın büyük bir ustalıkla kullandığı bu tekniğin bazı örneklerini aktarmak yerinde olacaktır.

Hasan’ın bir kavgadan sonra kanlar içinde eve gelişi son derece etkili bir biçimde şöyle tasvir edilmiştir.

“Hasaneyn’in düşünceli hali, kapı ziline aniden arka arkaya çalması ve kapıyı açan hizmetçinin: ‘Efendim... Hanımım!’ diyerek telaşlı bir halde bağırma başlaması ile birlikte kesildi. Önce Hasaneyn sonra da Semira ile Nefise ne olduğunu anlamak için hole koştular. Kapının önünde hiç tanıdık olmayan iki adamla ortalarında, başı içlerinden birinin omzuna yaslı, üçüncü bir adam daha vardı. Ortadaki yaralı olduğu kafasına sarılı ve kan içinde kalmış pis bandajdan anlaşılıyordu. Hasaneyn ne diyeceğini bilmez bir vaziyette şaşkına dönmüştü. Yaklaşp yaralı adamın yüzüne dikkatlice baktı. Adamın bembeyaz olmuş çehresinde ölümü çağrıştıran bir morluk vardı. Yüzü yer yer şişmiş ve iltihaplanmıştı. Saçı sakalı birbirine girmişti. Bitap bir haldeydi adam. Bir defa gözü açılıp kapandı ve Hasaneyn bu esnada kirpiklerinin arasından onu şoke edecek tanıdık bir bakış gördü. Patlayan bir bombayı andıran bir silkinme yaşadı. Daha Hasaneyn ağzını bile açmamıştı ki annesi onun şüphelendiği

³⁰¹ Mahfûz, *Bidâye ve Nihâye*, s. 116.

³⁰² Ahmet Mocan, “‘Yalnızız’da Anlatım Teknikleri” s. 1833.

gerçeği doğrularcasına ‘Hasan bu! Hasan!’ diye şefkatle ve korkuyla haykırdı.”³⁰³

Yine Kamil ailesinin Mısru’l-Cedîde’deki taşındıkları evin tasviri de şöyledir:

“Ev küçük bir bahçeyle çevrilmiş, iki katlı bir binaydı. Semira ve Nefise’nin kendilerini beklemekte olan Hasaneyn’i bulmak için gaz lambasını yakıp yedi basamak ilerlemeleri eve çıkmak için yeterli oldu. Hasaneyn ve Hüseyin’in de yardımıyla üç küçük odaya birkaç parça eşyayı yerleştirdiler. Bu iş, kısa bir mola vermelerine rağmen bir saat bile sürmemişti. Eski püskü koltuklar, yataklar ve kanepeler bu güzel ortama yakışmamıştı. Hasaneyn’in sinirlenip bu konu hakkında bir yorum yapması beklenirdi. Fakat oturma odasının görüntüsü onun içini rahatlatmıştı. Ziyarete gelenler holi geçmeden direk bu odaya alınabilirdi. Uzun uzun yeni çevrelerinden, evlerden, caddelerden ve yeni komşularının nasıl olabileceğinden konuştular.”³⁰⁴

2.6.6. Özetleme Tekniği

Anlatıda nesnel bir zamanda meydana gelen hadiselerin, kısa ve öz bir biçimde ayrıntıya girilmeden anlatıldığı tekniktir.³⁰⁵ İncelediğimiz bu eserde özetleme tekniğinin yer yer kullanıldığını görmekteyiz.

Hüseyin’in Tanta’ya gittiği ilk ay, kalacak yer ayarlayıncaya kadar geçen sürenin şu şekilde özetlendiği görülmektedir:

“Hüseyin maaş günü gelene kadar otelde kalmanın mantıklı olduğuna karar verdi. Zamanla kendini güvende hissedeceği bir apartman dairesi bulup taşınabilirdi. Hasan Efendi de sürekli kendi evinin çatı katında yaşamasının avantajlı olacağından bahsediyordu. Aybaşı gelince 2 pounduna bir yatak, bir iskemle ve bir gardırop satın aldı. Hasan Efendi kefil olunca ödemesi de dört takside bölündü. Hasan Efendi’nin evi bir poundluk küçük bir daire olduğundan dolayı taşınırken fazla masraf yapmadı. Dairesi evin çatısının yarısı kadar bir

³⁰³ Mahfûz, *Bidâye ve Nihâye*, s. 351-352.

³⁰⁴ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 316.

³⁰⁵ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, s. 132.

yerdi. Hasan efendi ise orta katta oturuyordu. Dairenin tuvalet ve mutfak haricinde iki odası daha vardı fakat Hüseyin'in odalardan birine ihtiyacı olduğu için diğerini kilitleyip, öbürünü döşedi.”³⁰⁶

Özetleme tekniğinin güzel bir örneği de Semira'nın iki yıllık yaşam mücadelesinin özetlenerek anlatılması şeklinde olmuştur:

“Ailenin direği artık Semira idi. Ailesi için bütün sıkıntılara göğüs germekte, elinden gelen bütün fedakârlıkları yapmakta adeta kendini parçalamaktaydı. Bunun sonucunda da iki yıl içerisinde hızla zayıflamış, yaşlanmış ve solmuştu fakat asla kendini bırakmamış, şartlara boyun eğmemişti. Her zamanki kararlı ve güçlü duruşuyla hiç şikâyet etmeden gün boyunca yemek pişiriyor, temizlik yapıyor, çamaşır yıkıyor, dikiş dikiyor, örgü örüyor ve yama yapıyordu. Bu işlerin yanı sıra iki oğluna düzenli olarak ders çalıştırıyor, onların aralarındaki problemleri çözüyor ve bilhassa kaptisli oğlu Hasaneyn'in davranışlarını denetliyordu. Çok fazla meşguliyeti olmasına rağmen ailenin bugününü düşündüğü kadar yarınını düşünüyordu. Semira, biricik kızı Nefise'nin çok fazla çalışmasına rağmen az para kazanmasından da büyük ıstırap duyuyordu. Fakat sınıksız sarıldığı umutlarının gerçekleşeceğine olan sarsılmaz inancı, ona olağanüstü bir dayanma gücü veriyordu. Oğulları onun sayesinde düzenli bir şekilde ders çalışıyor, hedeflerinden sapmıyor ve bütün mahrumiyetlerine rağmen sebatla yol alıyorlardı.”³⁰⁷

2.6.7. Geriye Dönüş Tekniği

Yazar, okuyucuya anlatılarda vuku bulan olayların sebeplerini belirtmek, olaylarda muğlâk kalan kısımları izah etmek ve karakterlerin kimliklerine dair daha net bilgiler sunmak için ara ara geçmişe dönerek bazı bilgiler vermek suretiyle geriye dönüş tekniğini kullanır. Yazarın amacı romandaki bir karakter yahut olay hakkında okuyucunun kafasını karıştıran sorulara cevap vererek konuyu açığa kavuşturmadır.³⁰⁸ Mahfûz bu eserinde yeri geldikçe bu tekniğe de yer vermiştir.

³⁰⁶ Mahfûz, *Bidâye ve Nihâye*, s. 208.

³⁰⁷ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 174.

³⁰⁸ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı ve Romanın Unsurları*, s. 78.

Babaları öldükten sonra karşıladıkları ilk Kurban Bayramı'nda Kamil ailesinin aklına eski bayramlar gelir ve hasretle şöyle anarlar:

“Kurban Bayramı'nın gelmesiyle birlikte ailenin duyguları ve düşünceleri aynı anılarda yoğunlaşmıştı. Arife günü akşam olunca Hasan da dâhil herkes salondaydı. Hepsinin kalbinde dile getiremedikleri eski bayramlar vardı. Eskiden arife günü gecesi kurbanlık koyun balkona bağlanırdı. Hayvanın, balkon demirlerinden kafasını çıkarıp bağırması ise adeta ailenin bayramı kutladığını duyurur gibi olurdu. Hasaneyn ile Hüseyin kurbanlık hayvanın başından asla ayrılmazlardı. Hayvanı suyla ve otla besler, boynuzlarını oynar ve heyecan içinde bayramın ilk gününü beklerlerdi. Bayramın ilk günü sabah erkenden de kurbanlık kesilir, etin bir kısmı hemen kavurma yapılır ve aile güzel bir ziyafet çekerdi. Etten kalan kısımlar Semira tarafından fakirlere dağıtılırken bu esnada baba da odasına geçer ve lavtasını tıngırdatırdı. Ayrıca bayram günü herkesin harçlığı verilir, yeni kıyafetleri çoktan giyilmiş olurdu. Bayram günleri genellikle sabahları yürüyüşe çıkılır, akşam sinemaya gidilir, aralarda oyunlar oynanır, maytaplar yakılır ve şekerlemeler yenirdi. Fakat bu bayram babaları aralarında yoktu. Bayramı kutlama ihtimalleri olmadığı gibi bayramın gelişine bile sevinememişlerdi.”³⁰⁹

Semira kocasının ölümünün ardından, emekli maaşını hemen alabilmek için Yusrî Bey'den yardım istemeye gittiği bir gün, hatıraları şöyle aklına gelir:

“Semira Bey'in villasına geldiğinde onu kapıcı karşıladı ve muhteşem bir salona aldı. Yusrî Bey gelene kadar bir süre bekledi. Bu bekleyişi sırasında siyah peçesini kaldırmamıştı ve aklı öyle karıştı ki çevresindeki lüksü görememişti. Kocasının sevgi ve gururla bahsettiği bir adamdı bu ve Semira adama güveniyordu. Kocası hayattayken bu adamın dostluğuna çok kez şahit olmuştu Semira. Adam mevsimi geldiğinde mango ve üzüm sepetleri gönderirdi aileye. Kocası gecelerinin büyük bir kısmını bu villada geçiriyordu. Geç saatlere kadar eve gelmiyor, burada Yusrî Bey'i neşelendiren lavtasını tıngırdatıyordu. Kim bilir belki de kendisinin oturduğu kanepede kocası oturuyordu. Dolayısıyla bu villadan çıkarken içinin rahatlamış olacağını düşünüyordu. Semira böyle düşünürken Salonun kapılarından birinin açılıp Yusrî Bey'in geldiğini gördü.”³¹⁰

³⁰⁹ Mahfûz, Mahfûz, *Bidâye ve Nihâye*, s. 109.

³¹⁰ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 26.

2.6.8. Sonradan Aktarma Tekniği

Olayların vuku bulduktan sonraki bir zaman diliminde tutulan kayıtlar, hatırlatmalar ve bazı çağrışımlarla başkasına anlatma tekniğidir. Yazar, okuyucu dâhil kimsenin bilmediği eskiden yaşanan bir olayı daha sonra bir sırrı ifşa eder gibi açıklar. Bu teknik genellikle geçmiş zaman kipi ile kullanılır.³¹¹

Hasaneyn, Behiye ile nişanı bozunca Hüseyin, Ferid Efendi'nin ailesini ziyarete gider ve onlardan özür diledikten sonra sürpriz bir şekilde Behiye'ye talip olduğunu söyler. Bu haberi alan ailenin şaşkına dönmesi, sonradan aktarma tekniğine bir örnektir.

“Hüseyin düşünceli bir halde Ferid Efendi'lerden Mısru'l-Cedîde'deki evlerine döndü. Geçmişi tekrar gözden geçirdi. Akıllı biraz karışmıştı fakat hiç olmadığı kadar da mutlu ve umutluydu. Ne yazık ki Behiye'ye olan aşkı daha tomurcukken kesilmiş Hüseyin'in vefalı yüreğinde Behiye'nin mükemmel bir eş imajının dışında bir şey kalmamıştı. Çok acılar çekmiş fakat sabretmişti. Engellenen aşkı ona biraz akıllı davranarak acıdan bile haz duyulacağını öğretmişti. Dingin bir ruh hali ve yüzündeki sakin gülümsemeyle bu badireyi de atlatmıştı. Yaşarken karşılaştığı talihsiz olaylara sabır ve metanetle göğüs gererek, geleceğe açılan altın yolu bulunduğunu düşünmüş ve teselli olmuştu. Kalbine gömdüğü bu eski aşk, sanki hiç ölmemiş gibi yeniden yeşermişti. Sonunda eve vardı. Herkes merakla onu bekliyordu. Hep bir ağızdan 'N'oldu?' diye sordular. Onları şaşkına çevirecek olan bu haberi vermenin en güzel yolunun durumu ciddi bir hale getirerek anlatmak olduğunu düşündü. Ellerini üzüntülü bir şekilde ovuşturarak,

- O kadar üzgündüler ki utancımın bir şey diyemedim. Ferid efendiyi ilk kez bu kadar öfkeli ve çökmüş bir halde gördüm.
- Her şeyi anlat bana dedi, anne ve ekledi, Behiye'nin annesini gördün mü?
- Hayır, sadece Ferid efendiyi gördüm, söylemediği laf kalmadı. (...)
- Lütfen Behiye hakkında kötü bir söz söyleme zira diğer kardeşinin nişanlısıdır belki dedi Hüseyin. Herkes şaşkına dönmüştü.
- Sen neden bahsediyorsun? dedi, Hasaneyn.
- Benim nişanım olabilir dedi Hüseyin.
- Senin mi?

³¹¹ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, s. 133-134.

- Evet, benim!
- Saçmalama! diye bağırdı Nefise.
- Gerçekten doğruyu söylüyorum, gayet basit ve net!
- Dest-i izdivacına talip olduğunu söyledin mi gerçekten? diye sordu anne.
- Evet, oldum derken bakışlarını indirmişti.”³¹²

Yine başka bir örnekte, Hasaneyn Behiye’den ayrılıp Yusrî Bey’in kızına talip olmuş fakat bir türlü cevap alamamıştı. Yusrî Bey ise olumsuz kararını Hasaneyn’e haber vermeden önce bir mecliste anlatınca olay duyulmuş, Hasaneyn’in Harp Okulundan arkadaşları bu olaydan haberdar olmuş ve aralarında alay ederek Hasaneyn’in ailesi ile ilgili küçük düşürücü ifadeler kullanmışlardı. Hem Yusrî Bey’in olumsuz kararı hem de arkadaşlarının alay etmesi Hasaneyn’e Harp Okulu’ndan samimi bir arkadaşı tarafından sonradan haber verilince, bu olay Hasaneyn’in büyük bir yıkım yaşamasına sebep olmuştu. Mahfûz bu olayda sonradan aktarma tekniğini kullanmış ve olayları okuyucunun da Hasaneyn ile birlikte, sonradan öğreneceği şekilde kurgulamıştır.

2.6.9. Montaj Tekniği

Yazarın anlatılarında, herhangi bir ayet-i kerimenin, hadis-i şerifin, özlü sözün, deyim, atasözünün yahut bir şarkı sözünün, tamamını yahut bir kısmını kullanarak uyguladığı tekniktir.³¹³ Bu teknik anlatıyı zenginleştirmek için kullanılır. Mahfûz, *Bidâye ve Nihâye*’de nadir de olsa bu tekniği kullanmıştır.

Semira kocası öldükten sonra durumun vahametini çocuklarına anlatırken, yazar montaj tekniğini şöyle kullanmıştır:

“Büyük bir felakete uğradık, Rahman ve Rahim olan Allah’tan başka sığınabileceğimiz kimse yok.”³¹⁴

Yine aynı konuşmanın devamında çocuklar, Semira’nın ağzından çıkacak sözlere dikkat kesilmişken:

³¹² Mahfûz, *Bidâye ve Nihâye*, s. 331.

³¹³ Mustafa Ayyıldız, *Roman Tanım-Tarihçe-Teknik*, 1.bs., Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 2011, ss. 85.

³¹⁴ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 18.

“Allahtan ümit kesilmez ama ne var ki duracağımız yeri bilmezsek mahvoluruz, dedi.”³¹⁵

Semira’nın bu sözünde, Kur’an’da geçen, ﴿قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا﴾ (Ey nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah’ın rahmetinden ³¹⁶ ümidinizi kesmeyin) ayetinden iktibas vardır.

Hasaneyn ile Hüseyin Ferid Efendinin oğluna özel ders vermek üzere gittikleri bir gün, Behiye’yi daha önce görmüş ve âşık olmuş olan Hasaneyn, heyecanla ve umutla kızı tekrar görmeyi arzulayarak gitmişti. Nitekim de istediği olmuş ve çay içmek üzere mola verdikleri esnada Behiye şekerliği getirmişti. Bu duruma çok sevinen Hasaneyn evlerine dönünce Hüseyin’e birkaç kez, acaba şekerliği kendi kendine mi getirdi? diye sordu. Hüseyin ise bir fikri olmadığını söyledi. Hasaneyn kesin kendi kendine getirdi o da beni seviyor, sen hiç duymadın mı atasözleri ne der:

‘Âşıklar arasında gizli bir iletişim vardır (من القلب للقلب رسول).³¹⁷

Hüseyin, Hasaney’in Behiye hakkındaki düşünceleri öğrenilirse Ferid Efendi’nin bu durumu öfkeyle karşılayacağını düşünerek Hasaneyn’i uyarmaya çalışırken aralarındaki diyalogda yine bir montaj tekniği daha kullanılmıştır:

- “Bırak Behiye’nin peşini Hasaneyn, Ferid Efendi senin bu cüretkârlığını fark edecek olur yahut Behiye durumu babasına haber verecek olursa bu durumun ortaya çıkması korkutmuyor mu seni? dedi ve bu bizi çok zor duruma düşürür, diye ekledi Hüseyin.
- Abi, dedi Hasaneyn gülümseyerek ve devam etti, sağ elime güneşi, sol elime ayı koysalar dahi bırakmam Behiye’yi, öleyim daha iyi, dedi.”³¹⁸

Hasaneyn’in son sözü ile ilgili montaj bir hadisi şeriften alınmıştır. Şöyle ki; “Mekke’nin ileri gelenleri Hz. Muhammed (sav)’in amcası Ebu Talib’e gelerek, yeğeninin İslâmı yaymaya çalışmaktan vazgeçmesini yoksa onunla savaşmak için bir an bile tereddüt etmeyeceklerini söyleyince, amcası Muhammed (sav)’e gelerek bu davadan vazgeçmesini isteyince, Hz. Peygamber: ‘Ey amca! Allah’a

³¹⁵ Mahfûz, *Bidâye ve Nihâye*, s. 19.

³¹⁶ Zümer, 39/53.

³¹⁷ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 61

³¹⁸ Mahfûz, *a.g.e.*, s. 65.

yemin ederim ki güneşi sağ elime ayı da sol elime verseler dahi davamdan vazgeçmem. Ya Allah bu dini hâkim kılacak ya da ben bu uğurda ölüp gideceğim' demiştir.

Bu tekniğin kullanıldığı aile arasındaki bir diyalog ise şöyledir: Kamil ailesi bir kurban bayramı gününde hep birlikte otururken Hasan'ın annesine: 'Sen bizim için Allah'tan bir lütfusun.' demesi Kuran'da geçen; ذٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ ذُو ۖ۝۳۱۹ ﴿۳۱۹﴾ (‘Bu Allah’ın bir lütfudur, dilediğine verir ve Allah büyük lütuf sahibidir.) ayetinden iktibas edilmiştir.

Yine bu konuşmaların devamında Ferid Efendi'den hediye olarak yarım kurban geleceğini fakat hediye kabul edemeyeceklerini söyleyen annelerine, Hasan'ın şu sözleri de montaj tekniğine güzel bir örnektir:

“Nasıl olur da kabul edemeyiz! Unutmayın ki peygamber efendimiz de hediye kabul ederdi. Hatta bir defasında bir Yahudi'den gelen hediye bile kabul etmişti, Ferid Efendi Yahudi'den daha mı kötü?”³²⁰

³¹⁹ Cum'a, 62/4.

³²⁰ Mahfûz, *Bidâye ve Nihâye*, s. 114.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Necîb Mahfûz, kaleme aldığı onlarca eserle mikro ölçekte Arap romancılığına makro ölçekte ise dünya romancılığına çok büyük katkılarda bulunmuştur. Bu katkıları da onun hem ülkesinde hem de dünya çapında takdir edilmesine vesile olmuş, 1988 yılında ilk Nobel Ödüllü Arap yazar olarak ülkesi için gurur kaynağı olmuştur. Mahfûz bu ödülün sadece kendisine ait olmadığını aynı zamanda Mısır'ın, Arapların ve bütün Arap Edebiyatının olduğunu dile getirmiştir. Mahfûz'un gerek; tarihsel, sembolik, sürrealist ve toplumcu gerçekçi şeklinde zamanla değişen yazım tarzı, gerekse; romanlarındaki zaman, mekân, dil, üslup ve kurgu çeşitliliği, onun romanlarına edebî bir değer katarak Arap roman yazıcılığındaki köşe taşlarından birisi olmasını sağlamıştır. Arap yazarlar arasında seçkinliğini ortaya koymasından ötürü Necîb Mahfûz'u, eserleri arasında da gerçeğe en yakın ikinci romanı olması ve bu gerçekliğin nasıl kurgulandığı sorusu merak konumuz olduğu için, yazarın *Bidâye ve Nihâye* adlı eserini incelemiş bulunuyoruz.

Mahfûz'un, 1942-1943 yılları arasında eserini kaleme aldığı bu dönem, yoksulluk ve siyasi bozuklukların had safhada olduğu ve bütün dünyayı saran ekonomik bir krizin yaşandığı buhranlı bir dönemdir. Mısır bu dönemde bir yandan dünyadaki ekonomik krizin etkisiyle yoksullukla boğuşur bir vaziyetteyken diğer yandan ülkedeki siyasi bozulmalara tepki gösteren Mısır'lı gençlerin kanlarına bulanmış bir haldedir. Hal böyle olunca Mahfûz'un toplumcu gerçekçi romanları arasına giren *Bidâye ve Nihâye* de bu gelişmelerden nasibini almış ve ana konusu yoksulluk olmuştur. Fakat Mahfûz, romanında bu dönemdeki siyasi karışıklıklara pek fazla değinmemiş hatta Mahfûz'un romanları arasında siyasetten en az bahsettiği romanı, *Bidâye ve Nihâye* olmuştur.

Bidâye ve Nihâye'nin ana teması Kahire'li bir ailenin yaşadığı yoksulluk mücadelesi olmuştur. Mahfûz bu yoksulluğun sebebini genelde o dönemin Mısır toplumunda acımasız bir şekilde varlığını hissettiren fakirliğe, özelde ise dört çocuklu bir ailenin geçimini tek başına sağlayan bir babanın ölümüne bağlamıştır. Romanda babası ölen Kamil ailesinin verdiği yaşam mücadelesi, yoksulluğun acı yüzünü okuyucunun yüzüne bir tokat gibi vurmuştur. Ailenin yoksullukla imtihanı sırasında

başına gelen olaylar, aile fertlerinin yaşadıkları acımasız hayatın rüzgârında ayrı ayrı savruluşları, aşkları, hayalleri, kaçışları, vazgeçişleri, pişmanlıkları ve acı dolu başlayan hikâyelerinin daha acı bir şekilde sona ermesi romana konu edilmiştir.

Romandaki konular dikkatlice incelendiğinde Mahfûz bu eserinde, okuyucuya pek çok mesaj vermiştir. *Bidâye ve Nihâye* bize, ailenin en büyük oğlu Hasan'ın küçükken babası tarafından şımartılmasından dolayı büyüdüğünde kimseyi dinlemeyen ve ailenin yüz karası olacak derecede karakersiz bir birey olması ile çocukken verilen eğitimin ne kadar önemli olduğunu, yine en küçük çocuk olan Hasaneyn'in elindekilerle yetinmeyip hep daha fazlasını isteyen ihtiraslı ruhu yüzünden elindeki her şeyi kaybetmesi ile kibir ve ihtirasın bir insana ne kadar zarar verebileceğini, ortanca oğlan Hüseyin'in fedakâr, mütevazı ve sabırlı şahsiyeti sayesinde ailede en az zarar gören karakter olması ile yaşadığımız hayatın yaşanılabilir bir hayat olması için tevâzu ve sabrı elden bırakmamak gerektiğini, evin tek kızı olan Nefise'nin çirkinliğinden dolayı evlenecek kimseyi bulamayacağını düşünüp, elinden kaçırmamak için taviz verdiği bir erkeğin tecavüzüne uğrayıp yüz üstü kalması ile evlilik öncesi kadın-erkek münasebetindeki sınırların nasıl olması ve bu süreçteki düşünceleri nasıl yürütmek gerektiğini, ayrıca ailenin geçimini sağlayan tek kişi olan babanın ölümünden sonra ailenin giderlerini karşılayacak kimsenin kalmamış olması ile birlikte evdeki kadınların süfli işlerde çalışmaya başlaması ile toplumda eğitim görmesine izin verilmeyen kadınların eğitime olan ihtiyacını ve son olarak da ailenin başlarına gelen fakirlikten bir an önce kurtulmak için hepsinin ayrı ayrı büyük mücadeleler vermesi ve bu mücadelelerinin boşa çıkması ile yoksulluğun izleri Mısır insanının hareketlerine yön verdiği sürece eğitim görmenin ve çalışmanın yoksulluktan kurtulmak için bir çıkış kapısı olmayacağını, göstermiştir.

Eserin gerçek bir hayat hikâyesinden esinlenerek yazılmış olması da yine incelenmesi ve analiz edilmesi konusunda bizi teşvik eden etkenlerden birisi olmuştur. Eserdeki karakterlerin ve tiplerin sayısı gerçeğe yakın olacak kadar yerinde ve nettir. Yazar, romandaki karakterlerin tamamının, tiplerin de büyük bir çoğunluğunun uzun uzun tasvirini yaparak realiteye uygunluk sağlamıştır. Aramızdan biri olacak kadar gerçeğe yakın olan bu şahısların, fiziksel ve psikolojik yönleri, birbiriyle ve bulundukları çevreyle olan ilişkileri, sosyo-ekonomik statüleri ayrıca tiplerin toplumun hangi kesimini temsil ettikleri detaylıca irdelenmeye gayret edilmiştir. Ayrıca bu şahıslar

romanda yeterince ayrıntılı anlatıldığı için bu konudaki incelemelerimiz sırasında herhangi bir zorluk ile de karşılaşılmamıştır.

Mahfuz'un bu romanını diğerlerinden ayıran bir başka özelliği de başkahramanın birden fazla olmasıdır. Romanda başkahraman değil başkahramanlar vardır ki, bunlar aile üyelerinin tamamını içine alan, anne Semira ve çocukları Hasan, Nefise, Hüseyin ve Hasaneyn'den müteşekkildir. Bu ailenin bir bütün olarak sembolize ettiği şeyler ise Mısır'lı fakir bir aile, bunun da ötesinde Mısır'ın fakir kalmış halkı daha da ötesinde dünyadaki yoksul toplumlardır. Mahfuz bu ailenin fakirliğini anlatırken aslında Mısır'ın ve hatta bütün dünyanın kaderini gözler önüne sermiştir.

Çalışmalarımız esnasında romandaki zaman ve mekân kavramlarının ne kadar ustaca ele alındığına da şahit olduk. Romanda dört yıllık bir zaman dilimi, bütün detaylarıyla okuyucu ile buluşmuştur. Zaman unsurundaki iyiliği ve güzelliği temsil eden sabahın erken saatleri, öğlen vakitleri yahut yaz mevsimi, ailenin yaşadığı güzel günlerin anlatıları arasında yer alırken, başlarına gelecek felaketlerin habercisi olarak da gün batımı, akşam vakti, gece vakti ve zifiri karanlık gibi ifadeler kullanılmıştır. Romandaki öznel mekân tasvirlerinde de yine şahısların ruh hallerini ve içinde bulunduğu şartları ifade eden ince mesajlar bulunmaktadır. Ayrıca romanın toplumsal gerçekçi tarzda yazılmış olması zaman ve mekân tespitinde net bilgiler sunmuştur. *Bidâye ve Nihâye*'de geçen yetmiştenden fazla mekânın tamamının gerçek mekânlar olduğunu görüyoruz. Yine romandaki kesin tarihler aracılığıyla hadiselerin 1935 ile 1939 yılları arasında meydana geldiği kolayca tespit edilmiştir.

Mahfûz'un bu romanını, diğer araştırma metinlerinde de olduğu gibi klasik araştırma yöntemlerinden istifade edilerek ve bu yöntemlerin ışığında gerektiği zaman yorumlarımız da katılarak elimizden geldiğince ayrıntılı olarak incelenmiştir. Mahfûz'un toplumcu gerçekçi romanlarına farklı bir bakış açısı kazandırdığımız bu araştırmanın, akademik dünyaya faydalı olmasını temenni ederiz.

KAYNAKÇA

- ABDULAZİZ İbrâhîm, *Ene Necîb Mahfûz Sîretu Hayâtin Kâmile*, 1.bs., Nefrû li'n-Neşr ve't-Tevzi, Mısır: 2006.
- ABDULLAH Muhammed Hasan, *el-Vâki 'iyye fî'r-Rivâyeti'l- 'Arabiyye*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire: 1971.
- ABDURRAZZAK Abdullah İbrahim, Şevkî el-Cemel, *Târîhu Mısır ve's-Sûdan el-Hadîs ve'l-Muâsır*, Dâru's-Sekâfet li'n-Neşr ve'-Tevzî, Kâhire: 1997.
- AYTAÇ Bedrettin, "*Necîb Mahfûz'un Hânu'l-Halîlî Romanı Üzerine Bir İnceleme*", EKEV Akademi Dergisi, s. 19, byy, 1997.
- AYYILDIZ Mustafa, *Roman Tanım-Tarihçe-Teknik*, 1.bs., Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 2011.
- ASLAN Ramazan, *Arap Edebiyatında Necîb Mahfûz ve Melhametu'l-Harâfîş Adlı Eseri*, 1. bs., İlâhiyât Yayınları, Ankara: 2020.
- BEDEVÎ Cemâl, *Mısır min Nâfizati't-Târîh*, Dâru's-Şurûk, Mısır: 1994.
- BEDEVÎ Cemâl, *Kâne ve Ehavâtuhâ*, Dâru's-Şurûk, Mısır: 1986.
- BOYNUKARA Hasan, "*Karakter ve Tip*", Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı-1, C.I, byy, 2002.
- BUZPINAR Ş. Tufan, "*Nehhas Paşa*", DİA, C.XXXII, İstanbul: 2006.
- Büyük Larousse, "*Mısır*", C.XIII, Gelişim Yayınları, İstanbul: 1986.
- CİBRÎL Muhammed, *Kırâ'a fî'l-Mükevvinâti's-Sekâfiyye li Necîb Mahfûz*, 'Âlemu'l-Kitâb, Kâhire: 1990.
- ÇEŞİTLİ İsmail, *Batı Edebiyatında Edebi Akımlar*, Akçağ Yayınları, Ankara: 2001.
- ÇETİN Nurullah, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 15. bs., Akçağ Yayınları, Ankara: 2017.
- DAYF Şevki, *el-Edebu'l- 'Arabiyyu'l-Muâsır fî Mısır*, Dâru'l-Me'arif, Kâhire: 2007.
- EL-GÎTÂNÎ Cemâl, *Necîb Mahfûz Yetezekker*, 1. bs., Dâru'l-Mesîre, Beyrût: 1980.
- EN-NESSÂC Seyyid Hamîd, *Bânûrâmâ'r-Rivâyeti'l-Arabiyyeti'l- Hadîsa*, Mektebetu Gaîb, 2. bs., Kâhire: 1985.
- ES-SAKKÛT Hamdî, Marsdeen Johns, "*Necîb Mahfûz Kâtiben Rivâiyyen*" el-Haresu'l-Vatanî, s. 74, Riyad, Kasım: 1988.

- ERSÖZ Mehmet Ali, *Necip Mahfuz'un Midak Sokağı Adlı Romanının Tahlili*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul: 2014.
- FEREC Nebîl, *Necîb Mahfûz Hayatuhû ve Edebuhû*, el-Hey'etü'l-Mısriyyetu'l-Amme li'l-Kitab, Kâhire: 1986.
- GÖRGÜN Hilal, “*Mısır*”, DİA, C.XXIX, İstanbul: 2004.
- GÜNAY Doğan, *Metin Bilgisi*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul: 2003.
- HORNUNG Erik, *Mısır Tarihi*, çev; Zehra Aksu Yılmaz, Kabalcı Yayınevi, İstanbul: 2013.
- <https://www.turkedebiyati.org/karakter-tip-nedir.html> (28.06.2021)
- İRVEN Nurullah, *Necîb Mahfûz'un Abesu'l-Akdâr Adlı Romanının İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belağatı Bilim Dalı, Isparta: 2015.
- KÖŞELİ Yusuf, *Necîb Mahfûz, Hayatı, Eserleri ve eş-Şehhâz “Dilenci” Adlı Romanı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum: 2005.
- KRAMERS Johannes Heindrik, “*Mısır*”, Meb İslâm Ansiklopedisi, byy, 1997.
- MAHFÛZ Necîb, *Bidâye ve Nihâye*, Mektebetü Mısır, 11. bs., Kâhire: 1997.
- MAHFÛZ Necîb, *el-Kâhîratü'l-Cedîde*, Mektebetü Mısır, Kahire: 1945.
- MAHFÛZ Necîb, *Hânu'l-Halîlî*, Dâru'l-Kalem, Beyrut: 1972.
- MAHFÛZ Necîb, *Hırsız ve Köpekler*, çev. Rahmi Er, Vadi Yayınları, 1. Baskı, Ankara: 1996.
- MAHFÛZ Necîb, *Zukâku'l-Midakk*, Mektebetü Mısır, Kahire: 1977.
- MOCAN Ahmet, “*Yalnızız'da Anlatım Teknikleri*”. Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 7/3, byy, 2012.
- MUHAMMED SA'ÎD Fâtımatu'z-Zehrâ, *er-Remziyye fî Edeb Necîb Mahfûz*, el-Müessesetü'l-Arabiyye li'd-Dırâsât ve'n-Neşr, Beyrut: 1981.
- MÛSA Fatıma, *Fî'r-Rivâyeti'l-Arabiyyeti'l-Mu'âsıra*, Mektebetu el-Anglo'l-Mısriyye, Kâhire: 1972.

- NAKKÂŞ Racâ, “*Necîb Mahfûz Safâhat min Müzekkirâtih ve Edvâ’ Cedîde alâ Edebih ve Hayatih*”, Merkezi Ehrâm li’t-Tercemeti ve’n-Neşr Müesseseti’l-Ehrâm, Kâhire: 1998.
- NARLI Mehmet, “*Romanda Zaman ve Mekân Kavramları*” Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.V, s. 7, Balıkesir: 2002.
- NEVFEL Yûsuf Hasan, *el-Kıssa ve’r-Rivâye Beyne Cîli Taha Hüseyin ve Cîli Necîb Mahfûz*, Dâru’n-Nahdati’l-‘Arabiyye, Kahire: 1977.
- RAFÎ’Î Abdurrahman, *Tarihu Hareketi’l-Kavmiyye fî Mısra’l-Kadîme min Fecri’t-Tarih ilâ Fethi’l-‘Arab*, Dârul Meârif, Kâhire: 1989.
- RAMAZAN Abdul’azim, *Mısır Kable Abdi’n-Nâsır*, el-Hey’etu’l-Mısriyyeti’l-Âmme li’l-Kitâb, Kâhire: 1995.
- SELÂM Muhammed Zağlûl, *Dirâsât fî’l-Kıssati’l-Arabiyyeti’l-Hadîse (Usûluhâ, İtticâhâtuhâ, A’lâmuhat)*, Dâru’l-Meârif, İskenderiye: 1973.
- SÂLİM Corc, *el-Mugâmeratu’r-Rivâiyye, İttihâdu’l-‘Arab Yay.*, Şam: 1973.
- ŞAHİN Veysel, *Romanda Kişiler Dünyası ve Karakter Yapıları*, Multidisciplinary Studies I, (2019), ss. 546-548
- ŞERÎF Mahmûd, *Eseru’t-Tatavvuri’l-İctimâ’î (es-Siyâsî/el-İktisâdî) fî’r-Rivâyeti’l-Mısriyye (1912-1953)*, Dâru’s-Sekâfe li’t-Tibâa ve’n-Neşr, Kâhire: 1986.
- ŞUKRÎ Gâlî, *Necîb Mahfûz Mine’l-Cemâliyye İlâ Nûbel*, 1. bs., el-Hey’etu’l-Âmme li’l-İsti’lâmât, Kâhire: 1988.
- TAHA BEDER Abdul Muhsin, *Necîb Mahfûz, er-Ru’ye ve’l-Edât*, el-Heyetu’l-Mısriyyetu’l-Âmme li’l-Kitâb, Kahire: 1978.
- TEKİN Mehmet, *Roman Sanatı ve Romanın Unsurları*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya: 1989.
- Temel Britanica, “Mısır”, C.XII, Ana Yayıncılık, İstanbul: 1992.
- TOMAR Cengiz, “Mısır”, DİA, C.XXIX, İstanbul: 1988.
- ÜRÜN Ahmet Kâzım, *Çağdaş Mısır Romanında Necîb Mahfûz ve Toplumcu Gerçekçi Romanları, (Yayımlanmış Doktora Tezi)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum: 1994.
- VÂDÎ Tâhâ, *Medhal ilâ Târîhi’r-Rivâyeti’l-Mısriyye (1905-1952)*, Mektebetü’n-Nahdati’l-Mısriyye, Kâhire: 1972.

- YILDIZ Musa, Necîb Mahfûz (Hayatı, Eserleri, Kısa Hikâyeleri), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yabancı Diller Eğitimi Bölümü Arap Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara: 1992.
- YILDIZ Musa, "*Necîb Mahfûz (Hayatı, Eserleri ve Türkçe Çevirileri)*", Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, C.IX, s.29, byy, 2009.
- YILDIZ Musa, "*Necîb Mahfûz 'un Mîrâmâr Adlı Romanı*", Ekev Akademi Dergisi, C.I, s.2, byy, 1998.
- YILDIZ Musa, *Necîb Mahfûz 'un Sembolik Romanları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: 1998.
- YILDIZ Musa, "Türkiye'de Necip Mahfuz Literatürüne Genel Bir Bakış", Uluslararası Ortadoğu Kongresi (Dil, Tarih ve Edebiyat), Ankara: 2017.